Редакція міжнародного журналу
«SOCIAL AND HUMAN SCIENCES»
Всеукраїнська асоціація політичних наук
Полтавський інститут економіки і права
Університету «Україна»

Валерій Бебик
Василь Куйбіда
Надія Мякушко

СТАЛИЙ РОЗВИТОК І СОЦІАЛЬНА ГЛОБАЛІСТИКА

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Київ – 2022

УДК 316.42
Б35

Схвалено правлінням
Всеукраїнської асоціації політичних наук
(протокол № 7 від 30.11.2021 р.)

А в т о р и:
В. Бебик, доктор політичних наук, кандидат психологічних наук, професор;
В. Куйбіда, доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, професор;
Н. Мякушко, доктор філософії в галузі політичних наук.

Р е ц е н з е н т и:
Л. В. Гонюкова, доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри суспільного розвитку і суспільно-владних відносин НАДУ при Президентові України;
Н. А. Латигіна, доктор політичних наук, професор кафедри філософських та соціальних наук Київського національного торговельно-економічного університету;
Є. А. Макаренко, доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародних медіакомунікації і комунікативних технологій Інституту міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

Бебик В., Куйбіда В., Мякушко Н.
Б35 Сталий розвиток і соціальна глобалістика : навч. посіб. К.: Талком, 2022.- 256 с.
ISBN 978-617-8016-35-7

У навчальному посібнику розглянуто процеси глобалізації, які інтенсифікувалися з кінця XX ст., сприяли появі нових доктрин соціального розвитку і принципів організації соціальної сфери суспільства, а також концепцій соціальної, правової, демократичної держави і концепції сталого розвитку, які набули нового бачення в умовах еволюції постіндустріального та формування інформаційного суспільства. Наголошено на актуальності соціальної глобалістики як науки і навчальної дисципліни на сучасному етапі глобального, регіонального, національного і локального розвитку.

Призначений для народних депутатів, урядовців, державних службовців, працівників органів державного управління та місцевого самоврядування, а також докторантів і аспірантів з політичних наук, державного управління, міжнародних відносин, права, економіки, соціології та соціальних комунікацій.

УДК 316.42

ISSN 2391-4165
ISBN 978-617-8016-35-7

© Бебик В., Куйбіда В., Мякушко Н., 2022
© Всеукраїнська асоціація політичних наук, 2022.

UDK 316.42

Approved by Board of the
Ukrainian Political Sciences Association
(Minutes № 7, November 30, 2021)

A u t h o r s:
V. Bebyk, Doctor of Political Science, Ph.D. (Psychological Science), Professor;
V. Kyibida, Doctor of Science in Public Administration, Ph.D. (Law), Professor;
N. Miakushko, Ph.D. (Political Science).

R e v i e w e r s:
L. Goniukova, Doctor of Science in Public Administration, Professor, Head of the Chair of Social Development and Public-Power Relations of the NAPA under the President of Ukraine;
N. Latygina, Doctor of Political Science, Professor of the Chair of Philosophy and Social Science of the Kyiv National University of Trade and Economics;
Eu. Makarenko, Doctor of Political Science, Professor, Professor of the Chair of International Media Communications and Communication Technologies of the Institute of International Relations of the Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Bebyk V., Kyibida V., Miakushko N.
Sustainable development and social globalism: Textbook. Kyiv : Talkom, 2022. - 256 p.
ISBN 978-966-619-437-7.

The textbook examines the globalization processes that have intensified from the end of the 20th century and contributed to the emergence of new doctrines of social development and principles of social organization, as well as concepts of social, legal, democratic state and the concept of sustainable development, which acquired new vision within the evolution of post-industrial society and the formation of the information society. It is emphasised the relevance of social globalism as a science and discipline at the present stage of global, regional, national and local development.

The book is intended for MPs, government officials, civil servants and local governments, as well as doctoral and postgraduate students in political science, public administration, international relations, law, economics, sociology and social communications.

UDK 316.42

ISSN 2391-4165
ISBN 978-966-619-437-7

© Bebyk V., Kyibida V., Miakushko N., 2022
© Ukrainian Political Sciences Association, 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА 6

РОЗДІЛ 1. Глобалізація і глобалістика....9
1.1. Глобалізація: поняття і сутність 9
1.2. Глобальні доктрини сучасного державотворення....22
1.3. Соціально-політична психологія глобального людства 44
1.4. Глобалістика: поняття і типологія. Соціальна глобалістика....58

РОЗДІЛ 2. Концепція і напрями дослідження сталого розвитку 75
2.1. Сталий розвиток: концепція, поняття, складові 75
2.2. Теоретичні засади державного регулювання сталого розвитку....88
2.3. Міжнародно-державна політика сталого розвитку 100

РОЗДІЛ 3. Соціальна політика сучасної держави....113
3.1. Провідні концепції і доктрини соціальної держави 113
3.2. Соціально-правова держава....134
3.3. Методологія дослідження соціальної політики держави....145

РОЗДІЛ 4. Соціальна політика: глобальні і національні виміри 156
4.1. Базові параметри соціальної політики держави 156
4.2. Моделі соціальної політики держави....170
4.3. Глобальні міжнародні інституції та їх вплив на соціальну політику національних держав....187

РОЗДІЛ 5. Сталий розвиток і соціальна політика України в умовах глобальних викликів 206
5.1. Стратегії і цілі сталого розвитку України в сучасних умовах....206
5.2. Соціальна політика і соціальна безпека України в умовах формування глобального інформаційного суспільства 217
5.3. Особливості формування соціальної політики України в умовах глобалізації 235

ПІСЛЯМОВА....252

CONTENT

INTRODUCTION....6

CHAPTER 1. Globalization and globalism 9
1.1. Globalization: concept and essence....9
1.2. Global doctrines of current state formation....22
1.3. Socio and political psychology of global humanity....44
1.4. Globalism: concepts and typology. Social globalism 58

CHAPTER 2. Concept and directions of sustainable development 75
2.1. Sustainable development: concept, definition, components....75
2.2. Theoretical basis of state regulation of sustainable development 88
2.3. International public policy of sustainable development....100

CHAPTER 3. Social policy of the modern state....113
3.1. Leading concepts and doctrines of the social state....113
3.2. Socio-legal state....134
3.3. Methodology of research of state's social policy 145

CHAPTER 4. Social policy: global and national dimensions....156
4.1. Basic parameters of state's social policy 156
4.2. Models of state's social policy....170
4.3. Global institutions and their impact on the social policy of nation-states 187

CHAPTER 5. Sustainable development and Ukraine's social policy under global challenges....206
5.1. Strategies and goals of current Ukraine's sustainable development 206
5.2. Social policy and Ukraine's social security under the formation of the global information society....217
5.3. Features of formation of Ukraine's social policy under globalization....235

AFTERWORD....252

ПЕРЕДМОВА

Поштовхом для написання цього навчального посібника стала надзвичайна актуальність проблематики суспільного, зокрема сталого, розвитку та здійснення ефективної соціальної політики сучасної держави.

Указана актуальність полягає, насамперед, у тому, що глобалізаційні процеси, які набули особливого поширення та інтенсивності в кінці XX – на початку XXI ст., значно вплинули на трансформацію ролі національної держави в модерних умовах, сприяли еволюції ідеологічних основ і принципів організації та побудови соціальної сфери суспільства, розробки та здійснення соціальної політики держави.

Загальносвітові тенденції гуманізації суспільних відносин, поглиблення процесів демократизації формування ефективної та справедливої соціальної політики сучасної держави актуалізували потреби в теоретичному та праксеологічному осмисленні особливостей функціонування соціальної сфери суспільства, розробки та впровадження сучасної соціальної політики в умовах глобалізації. Це, власне кажучи, і досліджує наука глобалістика, в системі якої вагоме місце посідає соціальна глобалістика і концепція сталого розвитку, які зародилися і сформувалися в надрах глобалістики.

Важливим етапом дослідження соціальних аспектів функціонування структур держави і громадянського суспільства стала поява концепції соціально-правової держави, яка потребує уточнення в умовах формування сучасного інформаційного суспільства та в контексті впливів соціальної політики на суспільні процеси, процеси розширеного відтворення соціального капіталу крізь призму проблематики дослідження різних моделей соціальної політики: ліберальної, соціально-демократичної та корпоративістської.

Проте в умовах формування глобального спекулятивного капіталізму (як вищої стадії капіталізму в його 500-річній історії) глобальні олігархічні кола, що захопили владу у світі і в Україні, прагнуть демонтувати основи соціальної і соціально-правової держави, замінивши базові ідеологічні засади соціального державотворення на фейкову ідеологію саморегуляції ринку і невтручання держави в регуляцію соціальних відносин між олігархами-роботодавцями і найманими працівниками.

Варто також зазначити, що й донині залишаються недостатньо вивченими проблеми впливів на соціальну політику держави досить складних і різновекторних процесів глобалізації, потребує аналізу проблематика досягнення балансу глобальних раціональних та ірраціональних чинників у детермінації соціальної політики, що зумовлює необхідність виявлення ролі глобальних суспільних організацій (наддержавних, міждержавних, міжнародних, неурядових) у процесах розробки і впровадження соціальної політики держави. Важливе значення мають актуальні проблеми розробки та реалізації соціальної політики держави в умовах формування глобального інформаційного суспільства та його національних моделей.

Таким чином, актуальність навчального посібника визначається необхідністю виявлення базових засад формування національного суспільства сталого розвитку, розробки та здійснення соціальної політики національної держави в умовах сучасних глобалізаційних перетворень, коли суверенітет держави зазнає потужного тиску політичних та економічних структур глобального уряду (що формується) та національних олігархічних кіл (що є основою правлячої політичної еліти).

І розуміння цих особливостей сучасного етапу національного державотворення об'єктивно має допомогти структурам українського громадянського суспільства у протистоянні глобальному спекулятивному капіталові та його представникам в Україні в контексті стратегії формування Української Народної Держави та підготовки Української Нації до глобального інтелектуального і духовного лідерства.

Валерій Бебик,
доктор політичних наук, професор,
Василь Куйбіда,
доктор наук з державного управління, професор,
Надія Мякушко,
доктор філософії з політичних наук

Розділ 1. ГЛОБАЛІЗАЦІЯ І ГЛОБАЛІСТИКА

1.1. Глобалізація: поняття і сутність

Сучасна наука **глобалістика** виникла і розвинулася на основі економічної інтеграції, інформаційної комп'ютеризації та планетарного розуміння екологічних, технологічних і техногенних проблем глобального суспільства. Все це потребує системного політологічного і соціологічного осмислення особливостей формування нової архітектури глобального за формою, змістом і структурою світового співтовариства.

Варто зазначити, що до виникнення і становлення глобалістики політичні науки (політична історія, теорія і політична праксеологія) вже здійснювали подібні дослідження, насамперед у рамках теорії міжнародних відносин та геополітики. Вказані дослідження проводилися в межах концепції держави-нації, яка домінує в теорії і практиці так званої індустріальної та постіндустріальної доби. Наприклад, глобальна структура – Організація Об'єднаних Націй (ООН) – фактично є міждержавною організацією, хоча у своїй назві характеризується як об'єднання націй, тобто держав, але не етносів.

Політичні та соціологічні науки до кінця XX ст. переважно зосереджувалися на проблемах суспільства, організованого в держави-нації і відповідні національні моделі громадянського суспільства. Проте активні процеси глобалізації планетарного світу спонукали до розширення предметної сфери політичних та соціологічних наук.

Зокрема, в рамках системи політичних наук наприкінці XX ст. сформувалася **політологія глобального світу** – наука, яка досліджує закономірності формування, функціонування і розвитку глобальної держави на глобальному, цивілізаційно-територіальному, державно-національному, регіональному і локальному рівнях управління.

Подібне розуміння політології глобального світу дає змогу визначити ***об'єкт дослідження*** цієї науки: суспільні структури, суспільні відносини, суспільну свідомість та суспільну діяльність у рамках новостворюваної глобальної держави як політичної інституції.

Предметом політології глобального світу є:

• теоретичні і практичні аспекти політичної архітектури та функціонування глобальних: міждержавних, міжнародних (урядових та неурядових) і транснаціональних організацій;

• вплив глобальних організацій (формальних і неформальних) на становлення, функціонування і внутрішній розвиток держав-націй;

• вплив особливостей становлення, функціонування і розвитку країн-лідерів, організованих у держави-нації, на глобальний розвиток людства тощо.

Під ***методологією*** політології глобального світу розуміють сукупність пізнавальних принципів дослідження новостворюваної глобальної держави в контексті вивчення та аналізу політичної, економічної і духової сфер суспільства.

Відповідно до цього під ***методикою*** політології глобального світу мають на увазі арсенал аналітичних методів вивчення й аналізу функціонування новостворюваної глобальної держави (як політичної інституції) в контексті функціонування політичної, економічної і духовної сфер суспільства.

Методика політології глобального світу концептуально та ідеологічно об'єднує методи класичних політологічних досліджень з методами, процедурами і процесами, технічними прийомами та засобами дослідження, аналізу, перевірки й оцінювання здобутих даних, які використовують суміжні науки.

У рамках системи соціологічних наук наприкінці XX ст. сформувалася **соціологія глобального світу** – наука, яка досліджує закономірності формування, функціонування і розвитку глобального громадянського суспільства на глобальному, цивілізаційно-територіальному, державно-національному, регіональному і локальному рівнях управління.

Об'єкт дослідження соціології глобального світу – суспільні структури, суспільні відносини, суспільна свідомість та суспільна діяльність у рамках новостворюваного глобального громадянського суспільства.

Предметом соціології глобального світу є:

• теоретичні і практичні аспекти архітектури та функціонування структур глобального громадянського суспільства: міждержавних, міжнародних (урядових та неурядових) і транснаціональних громадських організацій;

• проблеми становлення структур та елементів глобального громадянського суспільства і взаємовідносин між ними;

• вплив глобальних громадських організацій (формальних і неформальних) на становлення, функціонування та внутрішній розвиток національних моделей громадянського суспільства;

• вплив особливостей становлення, функціонування і розвитку окремих суспільств (країн-лідерів), організованих у держави-нації і національні моделі громадянського суспільства, на глобальний розвиток людства, зокрема на становлення і розвиток глобального громадянського суспільства та інших держав-націй і відповідних національних моделей громадянського суспільства;

• специфіка становлення глобальної, цивілізаційно-регіональної, національної (етнічної) та локальної суспільної свідомості;

• вплив окремих особистостей, еліт, соціальних груп на розвиток глобального громадянського суспільства та людства в цілому.

Методологія соціології глобального світу включає сукупність пізнавальних принципів дослідження новостворюваного глобального громадянського суспільства в контексті вивчення та аналізу політичної, економічної і духовної сфер суспільства, а ***методика*** соціології глобального світу – сукупність аналітичних методів вивчення й аналізу функціонування глобального громадянського суспільства в контексті функціонування політичної, економічної і духовної сфер суспільства.

Активні процеси сучасної глобалізації суспільної сфери потребують певного коригування поглядів на становлення новонароджуваного глобального світу та його двох взаємопов'язаних компонентів: глобальної держави і глобального громадянського суспільства.

Загалом слід розуміти певну умовність поділу глобальної суспільної сфери на глобальну державу і глобальне громадянське суспільство, оскільки полем їх дії і взаємного зв'язку є політична, економічна та духовна сфери, поєднані інформаційно-комунікаційною сферою глобального суспільства.

Глобальна держава

Визначивши сутність і теоретичний зміст поняття політології глобального світу, варто також дослідити практичні аспекти формування та функціонування політичної сфери глобального суспільства. Особливе значення мають дослідження та аналіз функціонування структур глобальної держави, які дедалі більше впливають на політичне життя глобального суспільства.

Певною мірою досить умовно ООН можна назвати глобальним парламентом, Світову організацію торгівлі (СОТ) – глобальним міністерством торгівлі, Світовий банк (СБ) – глобальним банком, ЮНЕСКО – глобальним міністерством культури, Всесвітню організацію охорони здоров'я (ВООЗ) – глобальним міністерством охорони здоров'я тощо.

Однак на підставі раціонального аналізу можна провести відповідні аналогії і зробити висновки щодо формування та розвитку реальних (і глобальних) суспільних структур, які поступово утворюють підвалини новонароджуваної глобальної держави.

Безумовно, вказані вище глобальні (міжнародні) суспільні структури мають ознаки певної «політичної неповноцінності» через консенсусний (у багатьох випадках) характер прийняття рішень, необов'язковість виконання всіма країнами вже ухвалених рішень згаданих вище глобальних організацій, недостатні важелі впливу на «підпорядковану» ним галузь глобальної суспільної сфери і т. ін.

Проте можна оцінити й практичні реалії глобалізації і модерні тенденції розвитку глобальної суспільної сфери. З огляду на це виникає потреба в дослідженні феномену глобальної держави, яка тільки народжується, однак потребує дослідження, так би мовити, на певну історичну перспективу.

У цьому контексті вважаємо, що **глобальна держава** – це інтегральна сукупність політичних структур, політичних відносин, політичної свідомості і політичної діяльності на глобальному, цивілізаційно-територіальному, державно-національному, регіональному і локальному рівнях управління.

У рамках **політології глобального світу** новонароджувана глобальна держава має досліджуватися, передусім, у межах глобального політичного менеджменту.

Глобальний політичний менеджмент – різновид політичного менеджменту, який використовує форми, методи, технології політико-правового менеджменту (нормативно-правова та управлінська діяльність органів управління), політичного маркетингу (регулювання соціально-політичного, соціально-економічного та соціально-культурного ринку), соціальної психології (маніпулятивні технології, техніки переконання, умовляння та мотивації) і спрямований: а) на забезпечення стабільності функціонування глобальної політичної системи суспільства; б) на ефективну реалізацію функцій політичного менеджменту органами глобального управління та самоорганізації (планування, організації, мотивації, контролю).

Відповідно до змісту поняття глобального політичного менеджменту можна виокремити типи глобального політичного менеджменту:

• програмово-цільовий (відповідно до мети спрямування, часу дії та наслідків реалізації управлінських впливів);

• ієрархічно-територіальний (згідно з ієрархічно-територіальними рівнями і просторами суспільного управління);

• ієрархічно-регулятивний (із врахуванням особливостей та ієрархії об'єктів і суб'єктів управління;

• об'єктно-процедурний (залежно від базових сфер суспільства та притаманних їм методів (процедур) управління);

• функціонально-галузевий (на підставі врахування особливостей основних сфер суспільної діяльності).

Програмово-цільовий тип політичного менеджменту відповідно до мети спрямування, часу дії і наслідків реалізації управлінських впливів містить такі види політичного менеджменту за періодами управління:

• стратегічний (спрямований на здійснення довготермінових планів розвитку глобальної держави, регіонів, груп країн, окремих держав-націй, політичних організації: міжнародних, регіональних, національних і т.ін.);

• тактичний (операційний) (пов'язаний з розв'язанням поточних проблем політичного управління глобальною державою, регіонами, групами країн, окремими державами-націями та політичними організаціями у межах загальної стратегії розвитку цих об'єктів політичного управління);

• технічний (забезпечує безпосереднє управління використанням наявних ресурсів влади: правовими, політичними, матеріальними, інформаційно-комунікаційними, які необхідні для реалізації відповідних політичних функцій суб'єктів політики).

Ієрархічно-територіальний тип політичного менеджменту згідно з ієрархічно-територіальними рівнями і просторами суспільного управління містить такі види політичного менеджменту за рівнями управління:

• глобальний (всесвітній рівень управління глобальною державою);

• цивілізаційно-територіальний (рівень управління сукупністю держав, об'єднаних спільними цивілізаційними ознаками – західною, православною, ісламською, конфуціанською, індуїстською, буддистською, африканською, латиноамериканською, японською цивілізаціями);

• національний (рівень управління державою-нацією, більш поширений під назвою «державне управління» («Public Administration») та «державна політика» («Public Policy»);

• регіональний (рівень управління територіями, які мають спільні економічні, соціальні, екологічні, етнічні та інші інтереси, межі яких можуть не збігатися з державними кордонами);

• локальний (рівень місцевого управління та самоврядування міста, комуни, селищної, сільської ради тощо).

Ієрархічно-регулятивний тип політичного менеджменту з урахуванням особливостей та ієрархії об'єктів управління глобальної держави містить такі види політичного менеджменту за об'єктами управління:

• політико-державний (поширюється на всю суспільну сферу шляхом ухвалення і реалізації виконання (в межах певного суспільства) міжнародних угод, національних конституцій, законів, постанов та ін., а також методів соціально-психологічного впливу на суспільну свідомість і політичну поведінку суб'єктів та об'єктів політики);

• політико-адміністративний (охоплює впливом регіонально-адміністративні (область, район, місто, селище, село) або галузеві об'єкти управління (міністерство, відомство) шляхом ухвалення і реалізації адміністративно-правових політичних рішень

та застосування відповідних методів соціально-психологічного впливу);

• політико-організаційний (забезпечує управління і регламентацію внутрішньої діяльності державних і недержавних політичних організації нормативно-правовими та соціально-психологічними методами; до вказаних організацій можна віднести такі об'єкти управління, як парламент, уряд, обласну чи міську державну адміністрацію, органи управління партією чи громадською організацією, штабом виборчої кампанії тощо).

Об'єктно-процедурний тип політичного менеджменту залежно від особливостей базових сфер суспільства та характерних для них методів (процедур управління містить такі види політичного менеджменту за сферами управління:

• політико-правовий (забезпечує міжнародно-правове регулювання суспільного життя через діяльність глобальних органів управління);

• політико-економічний (регулює економічну сферу глобального суспільства, детермінує економічні інтереси, економічні відносини, економічну політику);

• політико-соціальний (полягає в регулюванні соціальної сфери глобального суспільства, узгодженні соціальних відносин, інтересів і потреб особистостей, соціальних груп та ін.);

• політико-гуманітарний (спрямований на забезпечення прав людей у культурній, етнонаціональній, освітній, науковій та інших сферах діяльності).

Функціонально-галузевий тип політичного менеджменту на підставі врахування особливостей основних сфер суспільної діяльності містить такі види галузевого політичного менеджменту:

• політико-кадровий (опікується питаннями управління людьми, мотивації, організації та контролю їх політичної діяльності);

• політико-інтелектуальний (полягає в управлінні розпізнаванням, аналізом політичних знань, розробкою ефективніших дій суб'єктів політики та створенням нових знань про політичну сферу суспільства шляхом організації та проведення наукових досліджень);

• політико-технологічний (відповідає за розробку і реалізацію політичних технологій завоювання , здійснення та утримання політичної влади);

• політико-маркетинговий (зорієнтований на організацію внутрішнього середовища суб'єкта політики, його узгодження і взаємодію з умовами ринку політичної влади шляхом реалізації властивих цьому суб'єкту управління конкурентних переваг у боротьбі за завоювання, здійснення та утримання політичної влади);

• політико-інноваційний (передбачає розробку планів і програм інноваційної політичної діяльності, здійснення узгодженої інноваційної політики, розгляд нових політичних проєктів і технологій, створення й організацію діяльності цільових робочих груп тощо з метою підвищення ефективності функціонування суб'єктів політики);

• політико-фінансовий (полягає в управлінні фінансовими потоками і ресурсами суб'єктів політики, інвестиційними політичними проєктами, в політичному контролі за фондовим портфелем, сприянні нагромадженню фінансових ресурсів суб'єктів політики, перетворенню їх на прибутки з додатковими політичними дивідендами).

Глобальне громадянське суспільство

Попри всі нерівномірності, неоднозначності та умовності становлення сучасного глобального суспільства та його згаданих вище компонентів, все ж уже можна помітити нові політичні, економічні, соціально-психологічні та організаційні конфігурації глобального (або такого, що прагне ним стати) світу.

Загалом пропонуємо розглядати **глобальне громадянське суспільство** як інтегральну сукупність суспільних структур, суспільних відносин, суспільної свідомості та суспільної діяльності, що перебувають за межами новостворюваної глобальної держави, її директивного регулювання і регламентації, але гарантуються та охороняються згаданими вище політичними структурами новостворюваної глобальної держави.

Саме ефективна співпраця глобальної держави та глобального громадянського суспільства має забезпечити умови для гідного життя глобальної спільноти, націй, соціальних груп та індивідів.

Виходячи з такого розуміння можемо сформувати основні функції глобального громадянського суспільства, які полягають у

забезпеченні життєдіяльності соціальної, соціокультурної та духовної сфер глобального суспільства, їх самовідновлення та передавання від покоління до покоління.

Наведене вище розуміння формальних і неформальних структур глобального суспільства дає підстави розглядати такий специфічний об'єкт дослідження політології глобального світу, як глобальне громадянське суспільство, що має вивчатися й аналізуватися в поєднанні з дослідженням новостворюваної глобальної держави: наддержавних, міждержавних і державно-національних політичних структур, а також структур та елементів місцевого (локального) управління і самоврядування.

Зрозуміло, що вивчення й аналіз феномену глобальної держави має здійснюватися в тісному зв'язку з дослідженням суспільних структур, відносин, свідомості та діяльності, що є невід'ємними частинами новонароджуваного глобального громадянського суспільства.

Узагальнюючи, наведемо ознаки глобального громадянського суспільства:

• відокремлена від новостворюваної глобальної держави (наддержавних, міждержавних і державно-національних утворень) сукупність суспільних та самоорганізованих структур, яка складається з громадян, їх добровільних асоціацій і об'єднань, соціальних груп, націй і т. ін.;

• вільні відносини (по вертикалі і горизонталі) між суб'єктами глобального громадянського суспільства;

• дотримання громадянських прав людей (політичних, етнічних, релігійних та ін.), суверенних прав та інтересів націй і народів;

• наявність приватної власності, вільних відносин з обміну продуктами матеріальної та нематеріальної (духовної) діяльності між незалежними власниками, вільної конкуренції, тобто ринку;

• саморегуляція відносин між людьми, їх асоціаціями та добровільними об'єднаннями на основі глобальних соціальних і психологічних норм-регуляторів суспільного життя;

• багатство соціальних, інтелектуальних, наукових, культурних та інших ініціатив;

• збереження відповідних національних, соціальних та інших традицій, культури тощо.

У рамках **соціології глобального світу** новонароджуване глобальне громадянське суспільство має досліджуватися передусім у межах глобального соціального менеджменту.

Глобальний соціальний менеджмент – різновид соціального менеджменту, який використовує форми, методи, технології соціально-правового менеджменту (нормативно-правова та управлінська діяльність органів управління), соціального маркетингу (регулювання соціально-політичного, соціально-економічного та соціально-культурного ринку), соціальної психології (маніпулятивні технології, техніки переконання, умовляння та мотивації), спрямований: а) на забезпечення стабільності функціонування глобальної соціальної сфери суспільства; б) на ефективну реалізацію функцій соціального менеджменту органами глобального управління та самоорганізації (планування, організації, мотивації, контролю).

Відповідно до змісту поняття глобального соціального менеджменту можна виокремити типи глобального соціального менеджменту:

• програмово-цільовий (відповідно до мети спрямування, часу дії та наслідків реалізації управлінських впливів);

• ієрархічно-територіальний (згідно з ієрархічно-територіальними рівнями і просторами суспільного управління);

• ієрархічно-регулятивний (з урахуванням особливостей та ієрархії об'єктів та суб'єктів управління;

• об'єктно-процедурний (залежно від базових сфер суспільства та притаманних їм методів (процедур) управління);

• функціонально-галузевий (на підставі врахування особливостей основних сфер суспільної діяльності).

Програмово-цільовий тип соціального менеджменту відповідно до мети спрямування, часу дії і наслідків реалізації управлінських впливів у соціальній сфері містить такі види соціального менеджменту за періодами управління:

• стратегічний (спрямований на здійснення довготермінових планів розвитку глобального громадянського суспільства, моделей громадянського суспільства регіонів, груп країн, націй, соціальних організацій: міжнародних, регіональних, національних і т.ін.);

• тактичний (операційний) (пов'язаний з вирішенням поточних проблем соціального управління глобальною державою, регіонами, групами країн, окремими національними моделями громадянського суспільства та політичними організаціями у межах загальної стратегії розвитку цих об'єктів соціального управління);

• технічний (забезпечує безпосереднє управління використанням наявних ресурсів влади: правовими, політичними, матеріальними, інформаційно-комунікаційними, які необхідні для реалізації відповідних функцій суб'єктів соціальної політики).

Ієрархічно-територіальний тип соціального менеджменту згідно з ієрархічно-територіальними рівнями і просторами суспільного управління містить такі види соціального менеджменту за рівнями управління:

• глобальний (всесвітній рівень управління глобальним громадянським суспільством);

• цивілізаційно-територіальний (рівень управління сукупністю національних моделей громадянського суспільства, об'єднаних спільними цивілізаційними ознаками – західною, православною, ісламською, конфуціанською, індуїстською, буддистською, африканською, латиноамериканською, японською цивілізаціями);

• національний (рівень національного публічного управління («Public Administration») та публічної політики» («Public Policy»);

• регіональний (рівень соціального управління територіями, які мають спільні економічні, соціальні, екологічні, етнічні та інші інтереси, межі яких можуть не збігатися з державними кордонами);

• локальний (рівень місцевого соціального управління та самоврядування міста, комуни, селищної, сільської ради тощо).

Ієрархічно-регулятивний тип соціального менеджменту, враховуючи особливості та ієрархію об'єктів управління глобального громадянського суспільства, містить такі види соціального менеджменту за об'єктами управління:

• соціально-державний (поширюється на всю суспільну сферу шляхом ухвалення і реалізації виконання (в межах певного суспільства) міжнародних угод, національних конституцій, законів, постанов та ін., а також методів соціально-психологічного впливу на суспільну свідомість та поведінку суб'єктів і об'єктів соціальної політики);

• соціально-адміністративний (охоплює своїм впливом регіонально-адміністративні (область, район, місто, селище, село)

або галузеві об'єкти управління (міністерство, відомство) шляхом ухвалення і реалізації соціальних адміністративно-правових рішень та відповідних методів соціально-психологічного впливу);

• соціально-організаційний (забезпечує управління і регламентацію внутрішньої діяльності недержавних соціальних організацій).

Об'єктно-процедурний тип соціального менеджменту залежно від особливостей базових сфер суспільства та характерних для них методів (процедур) управління містить такі види соціального менеджменту за сферами управління:

• соціально-правовий (забезпечує регулювання суспільного життя через діяльність органів управління);

• соціально-економічний (регулює соціально-економічну сферу глобального суспільства, детермінує соціально-економічні інтереси, соціально-економічні відносини, соціально-економічну політику);

• соціально-політичний (полягає в регулюванні соціальної сфери глобального суспільства, узгодженні соціальних відносин, інтересів і потреб особистостей, соціальних груп та ін.);

• соціально-гуманітарний (спрямований на забезпечення соціальних прав людей у культурній, етнонаціональній, освітній, науковій та інших сферах діяльності).

Функціонально-галузевий тип соціального менеджменту на підставі врахування особливостей основних сфер суспільної діяльності містить такі види галузевого соціального менеджменту:

• соціально-кадровий (опікується питаннями управління людьми, мотивації, організації та контролю їх соціальної діяльності);

• соціально-інтелектуальний (полягає в управлінні розпізнаванням, аналізом соціальних знань, розробкою ефективніших дій суб'єктів соціальної політики та створенням нових знань про соціальну сферу суспільства шляхом організації та проведення наукових досліджень);

• соціально-технологічний (відповідає за розробку і реалізацію соціальних технологій);

• соціально-маркетинговий (зорієнтований на організацію, узгодження і взаємодію внутрішнього середовища суб'єктів соціальної політики з умовами ринку);

• соціально-інноваційний (передбачає розробку планів і програм інноваційної соціальної діяльності, здійснення узгодженої інноваційної політики, підвищення ефективності функціонування суб'єктів соціальної політики);

• соціально-фінансовий (полягає в управлінні фінансовими потоками і ресурсами суб'єктів соціальної політики, інвестиційними соціальними проєктами, у соціальному контролі за фондовим портфелем, сприянні нагромадженню фінансових ресурсів суб'єктів соціальної політики, перетворенню їх на прибутки з додатковими дивідендами).

Як уже зазначалося, глобальний світ перебуває на початкових етапах становлення. І ця нова якість суспільних структур, відносин, свідомості і діяльності глобальної держави і глобального громадянського суспільства, які ще тільки народжуються, набуватиме нових обрисів і параметрів, які є надзвичайно важливими для дослідження проблематики науки глобалістики, зокрема соціальної глобалістики.

Список рекомендованих джерел

1. Бебик В., Куйбіда В. Депутатська діяльність у системі публічного врядування : навч. посіб. Київ : НАДУ, 2017. 372 с.
2. Бебик В. Політологія: наука і навчальна дисципліна. Київ : Каравела, 2009. 496 с.
3. Бебик В., Шергін С., Дегтерьова Л. Сучасна глобалістика: провідні концепції і модерна практика. Київ : Ун-т «Україна», 2006. 208 с.
4. Бебик В., М'якушко Н. Соціальна політика і соціальна безпека в умовах формування інформаційного суспільства. *Гілея. Політичні науки :* зб. наук. пр. Київ, 2018. Вип. 131. С. 415–417.
5. Бебик В., М'якушко Н. Соціально-політичні аспекти формування інформаційного суспільства України. *Гілея. Політичні науки :* зб. наук. пр. Київ, 2018. Вип. 130. С. 411–413.
6. Глобалізація і сучасний міжнародний процес / за заг. ред. Б. Гуменюка, С. Шергіна (у співавт.). Київ : Ун-т «Україна», 2009. 508 с.
7. Держава і громадянське суспільство: партнерські комунікації в глобальному світі / В. Бебик, В. Бортніков, Л. Дегтерьова, А. Кудряченко. Київ : Ін-т громадян. сусп-ва, 2006. 248 с.
8. Мякушко Н. С. Теоретичні засади дослідження соціальної політики в сучасних умовах. *Науковий часопис Національного пе-*

дагогічного університету імені М. П. Драгоманова : зб. наук. пр. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 22. С. 35–41. Серія № 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін.
9. Національна безпека в умовах інформаційних та гібридних війн / за заг. ред. В. Куйбіди і В. Бебика : монографія. Київ : НАДУ, 2019. 384 с.
10. Осельська О. С. Геополітичний аналіз міждержавної інтеграції: концептуальні основи та методологія : монографія. Дніпропетровськ : Грані, 2015. 400 с.
11. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ : Парламент. вид-во, 2012. 808 с.
12. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії : монографія / за заг. ред. д-ра іст. наук, проф. А. І. Кудряченка. Київ : НІСД, 2007. 396 с.
13. Рубанов В. В. Теорія і методологія політичної аналітики : монографія. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2012. 236 с.
14. Шергін С. О. Політологія міжнародних відносин : навч. посіб. / за наук. ред. В. А. Гошовської. 2-ге вид., виправ. і доповн. Київ : Центр учб. л-ри, 2019. 256 с.

1.2. Глобальні доктрини сучасного державотворення

Досліджуючи проблематику формування глобальної держави та глобального громадянського суспільства, не можна залишити поза увагою історію формування провідних ідеологічних доктрин, які тією чи іншою мірою вплітаються в канву сучасних глобалізаційних процесів і великою мірою визначають формування та розвиток сучасної соціальної політики.

Лібералізм

Ґрунтуючись на ідеях давньогрецьких мислителів Лукреція і Демокріта, **доктрина лібералізму** як самостійна ідеологічна течія переважно сформувався на ґрунті політичної філософії кінця XVII – початку XVIII ст.

У політичних працях Томаса Гоббса держава називається головним творінням людей, а не Бога (чим продовжує місію Н. Макіавеллі), формується теорія держави, аналізуються переваги і недоліки демократії, аристократії та монархії. Симпатії британського мислителя на боці монархії, оскільки відсутність влади як такої ще гірша, ніж її надмірність. Що ж стосується обов'язків суверена, то він змушений керуватися тезою: «Благо народу – вищий закон».

У політичних ученнях Т. Гоббса і Ш. Монтеск'є порушуються питання походження і характеру держави, її права на примусову реалізацію влади, що формує основи (аристократичного та демократичного) лібералізму, розвиток якого сприяв становленню сучасних європейських держав.

До представників ***концепції аристократичного лібералізму*** відносять Дж. Локка, Дж. Віко, Ш. Монтеск'є, Д. Дідро, П. Гольбаха, І. Канта, Б. Констана, А. Токвілля.

Майже всі вони спиралися на концепції природного права та суспільного договору, не виходили за межі конституційного монархізму, парламентаризму, пошанування права й законності, права на приватну власність, її недоторканності, наполягали на політичних свободах і вільній конкуренції.

Серед представників ***концепції демократичного лібералізму*** виокремлюють К. Гельвеція, Ж.-Ж. Руссо, Й.Г. Фіхте, І. Бентама, О. Конта (засновника соціології), Д. С. Мілля, Г. Спенсера.

Завдяки працям цих дослідників були сформульовані основні риси демократичного лібералізму, які можна вважати притаманними лібералізму взагалі: соціальний оптимізм, упевненість у необхідності поступових і раціональних змін у суспільному житті; індивідуалізм у поєднанні з високою політичною відповідальністю громадян; широкі права й свободи особи; принцип приватної власності як основа свободи; критичне ставлення до держави, обмеження її функцій та влади державного апарату; толерантність, плюралізм, релігійна віротерпимість.

Оцінюючи загалом історичну роль лібералізму, варто наголосити на тому, що його доктрини відіграли провідну роль у формуванні основних принципів та інститутів сучасної політичної системи: парламентаризму, поділу влади, правової держави тощо, які були прийняті всіма провідними політичними силами й партіями.

Неолібералізм

Ліберальна доктрина набула у XX ст. нового розвитку у вигляді неолібералізму. Найхарактернішими її складовими стали концепції технократичної (Т. Веблен, Дж. Бернхем, А. Берлі) та плюралістичної (М. Дюверже, Р. Дарендорф) демократії, теорії еліт (В. Паретто, Г. Моска, Р. Міхелс).

Концепція технократичної демократії виходячи з реалій науково-технічної революції передбачала необхідність управління суспільством інженерами та менеджерами, які мають дисциплінувати ліберальну демократію, виокремити громадянські обов'язки та дбати про дисципліну громадян.

А ***концепція плюралістичної демократії*** передбачала, що в умовах значної соціальної стратифікації постіндустріального суспільства політична влада та прийняття рішень стають результатом вільної гри інтересів, конкуренції різних соціальних груп, які є вираженням плюралізму групових інтересів. Роль держави в цих умовах полягає в дотриманні соціальних «правил гри».

Елітарна концепція (теорія еліт) передбачала, що здібності до управління має лише еліта, яка перебуває на вершині суспільної піраміди і керується вождями, а циркуляція еліт є неодмінним законом суспільного життя.

Зокрема, згідно з ***концепцією консервативного лібералізму*** вважалася неможливою стабільність суспільства без оновлення політичної еліти, оскільки будь-яка еліта має тенденцію до перетворення її на «закриту» спільноту, а потому – й до виродження, а всі демократичні партії і системи, зрештою, перероджуються в олігархічні клани.

Спочатку, у період боротьби з феодалізмом і становлення капіталізму, ідеї вільного ринку й держави відігравали прогресивну роль. Але згодом ліберальні ідеї еволюціонували в бік обмеження дій монополій, обстоювання інтересів незахищених верств населення і визнання позитивної ролі держави у вказаних процесах.

Це і ознаменувало появу ***концепції соціального лібералізму*** (Дж. Гоббсон, Т. Грін, В. Хобхауз, Ф. Науман, В. Репке, В. Ойкен, Б. Кроче, В. Уорд, Дж. Кроулі, Ч. Бірд, Дж. Дьюї).

Водночас зароджуються і **доктрина неолібералізму,** в рамках якої розвиваються ***концепції:***

- ***солідаризму*** (Е. Дюркгейм, Л. Дюгі), яка передбачає корпоратизацію держави і зростання солідарності всіх громадян;
- ***панування бюрократії*** (М. Вебер), яка передбачає боротьбу між партіями і бюрократичним апаратом;
- ***суспільної організації*** (Т. Парсонс), яка розглядає політичну систему з точки зору структурно-функціонального підходу;
- ***ліберального консерватизму*** (М. Фрідмен), яка передбачає необхідність існування вільного ринку і забезпечення прав людей розпоряджатися своїм життям на власний розсуд;
- ***консервативного лібералізму*** (П. Семуельсон); яка відстоює ідею необхідності існування змішаної економіки;
- ***ліберального лібералізму*** (Дж. Макговерн), яка декларує необхідність існування великомасштабних урядових видатків на реалізацію соціальних програм і водночас заперечує елітарну культуру;
- ***економічного лібералізму*** (Л.фон Мізес, Р. Дарендорф), представники якої перебувають у широкому спектрі: від тих, хто вважає, що «ринок завжди має рацію», до тих, хто дотримується думки, що ринок сам собою не може здолати інфляцію та безробіття (по суті, це економічний консерватизм у поєднанні з основними положеннями класичного лібералізму);
- ***лібертаріанства*** (М. Фрідман, Ф. фон Хайєк), яку ще називають «Чиказькою школою», що абсолютизує індивідуальну свободу, заперечує втручання держави в економіку й соціальні відносини, робить основний акцент на монетаристських засобах регулювання економіки;
- ***лібералізму правової держави*** (К. Поппер, Н. Фурніс, Т. Тілтон), яка виступає за збереження результатів реформ, реалізованих у рамках соціально-правової держави;
- ***соціал-лібералізму*** (Дж. Дьюї, М. Адлер), яка вбачає свої завдання в реалізації соціальних прав громадян (концепція перебуває посередині між соціал-демократією і консерватизмом);
- ***радикал-лібералізму*** (М. Драгоманов, І. Франко, Б. Грінченко, Р. Дарендорф), яка виходить з того, що ринкові відносини є наслідком плідного антагонізму між потребами та можливостями їх задовольнити;

• ***інституціонального лібералізму*** (Ж.-М. Варо), що має на меті обмежити роль держави, здійснити денаціоналізацію та дерегламентацію;

• ***розмежування економічного і політичного лібералізму*** (Л. Рутьє), яке розрізняє лібералізм в економіці і лібералізм у політичному житті держави.

У цілому варто відзначити основні вимоги неолібералістів: до політичної системи – наявність справедливості, до уряду – орієнтація на моральні принципи і цінності.

У чистому вигляді в сучасних умовах ліберальних доктрин як таких не існує, оскільки вони мають тенденцію до врахування ідей з інших політичних доктрин сучасності, що є характерною ознакою кінця XX – початку XXI ст.

Консерватизм

Якщо з ліберальною доктриною щодо народження та визначення ідеологічного батьківства все більш-менш зрозуміло, то доктрина консерватизму має дещо іншу природу. І оцінювати консерватизм потрібно комплексно: із соціально-психологічного, ідейно-політичного та соціально-філософського поглядів.

Загалом консерватизм традиційно зосереджується на збереженні соціальних і політичних структур та інститутів, ієрархії влади, усталених правил і норм соціальної поведінки, але в сучасних умовах доктрина консерватизму не відкидає можливість і необхідність модернізації суспільства, врахування соціальних змін та пристосування до них існуючих суспільних структур.

Історія консерватизму (Е. Берк, Ж. де Местр, Л. де Бональд, Ф. Шатобріан) починається з часів Великої французької революції кінця XVIII ст., яка кинула виклик традиційним формам суспільно-політичного устрою у вигляді панування аристократії.

На перших етапах консерватори (Ж. Боден, А. Рішельє, Дж. Мазаріні, С. фон Пуфендорф, Р. Філмер) переважно намагалися виправдати абсолютну монархічну владу. Але згодом вони почали розвивати політичну теорію буржуазії, поступово відходячи від концепції божественного походження влади, водночас розуміючи, що джерелом суверенітету є не тільки «божественні», а й «людські» закони.

Зрозуміло, що спочатку консерватори розглядали демократію як найгіршу форму державного устрою (консерватори «першої хвилі»), але потім вони «змирилися» і почали більш спокійно ставитися до змішаної форми правління (монархії та представницьких органів влади).

Концепція абсолютизму полягала в політиці підтримки церкви, за що остання мала захищати королівський абсолютизм. Обмеження політичних свобод повинно було компенсуватися послабленням податкового тиску на громадян. Дворяни мають служити королю, але не допускати його до влади. Судова влада не повинна виходити за «межі своїх обов'язків» тощо.

Повалення монархії у Франції мало історичне значення для перемоги капіталізму над феодалізмом і підвищення популярності лібералізму. Це спонукало частину мислителів-консерваторів звернутися до проблем адаптації монархії до капіталізму, меншого втручання держави в економічну сферу, її опікування соціальними питаннями, виховання в родині, формування здорового індивідуалізму, захисту власності, свобод, незалежності, децентралізації держави.

Проте деякі консерватори заперечували все: конституції, літературу, техніку, банки, вважаючи їх вигадками сатани; виступали проти суспільного договору, поділу влади, законодавства як таких.

Утім, серед тогочасних консерваторів були й такі, які зробили вагомий внесок у розвиток теорії. Наприклад, і нині ключовим у міжнародних відносинах є поняття легітимізму (Ш. М. Талейран), згідно з яким «жодною територією не можна розпоряджатися, поки законний правитель від неї добровільно не відмовиться».

Показово, що саме представники консерватизму збагатили політичну думку такими ідеями:

• держави і громадянського суспільства як окремих соціальних інститутів, де державі належить урядова влада і адміністрація, а до сфери громадянського суспільства віднесено поліцейську і судову гілки влади (Г.В.Ф. Гегель);

• поділу аристократії на спадкову, грошову і розумову з вищістю розумової аристократії (А. Шопенгауер);

• що негативу приходу мас у політику може запобігти лише «інтелектуальний бунт», а від народної демократії можуть врятувати лише «люди нової віри» – аристократи (Ф.В. Ніцше) тощо.

Отже, на думку консерваторів, на суспільство варто дивитись як на цілісну та органічну систему, що не повинна змінюватися революційним шляхом. А ліберальним ідеям індивідуалізму, соціального прогресу та раціоналізму мають протистояти усталені соціальні традиції та стабільні суспільно-політичні інститути, які становлять моральні та матеріальні цінності суспільства.

Ідеологи консерватизму вважали, що нові політичні принципи потрібно пристосовувати до існуючих реалій і традицій, оскільки ці інститути й відносини між суб'єктами політики мають незаперечну перевагу перед будь-якою теоретичною схемою, навіть раціонально обґрунтованою.

На відміну від лібералізму (ідеологія буржуазії) та соціалізму (ідеологія робітничого класу), консерватизм характеризується, як уже зазначалося, комплексною (соціально-психологічною та соціально-філософською) базою.

І тут ідеться не тільки про панівні (привілейовані) соціальні групи (політичні та правлячі еліти). Консерватизм часто виступає своєрідною захисною реакцією середніх і знедолених соціальних груп (підприємців, фермерів, ремісників, селян), які відчувають страх перед непрогнозованим майбутнім і можливістю втратити навіть те, що вони досі мали.

На ці складні й неоднозначні процеси суттєво впливають традиційні соціальні та соціально-психологічні норми регулювання поведінки (традиції, звичаї, цінності), які вкоренилися в суспільній свідомості широких народних мас.

З часом консервативна політична доктрина перетворилася фактично з консервативної на еволюційну, пережила у другій половині XX ст. своєрідний «консервативний ренесанс», про що йтиметься далі.

Неоконсерватизм

Окремі негативні наслідки науково-технічного прогресу, соціальні революції XX ст., криза лібералізму, розширення сфери масової культури, переоцінка суспільно-політичних цінностей спричинили відродження, особливо після Першої світової війни (1914–1917), консерватизму, який почали називати неоконсерватизмом.

Як наслідок указаних вище тенденцій з'являється **доктрина неоконсерватизму,** у рамках якої визрівають різні соціально-політичні концепції неоконсерватизму, насамперед в Італії (Г.Д'Аннунціо) та Німеччині (Е. Юнгера, Ст. Георга).

Значного поширення набула «Доктрина пробудження» (Е. Еволи) із ***концепцією Консервативної революції,*** побудовою Анти-Європи, ідеєю відновлення нордичної імперії з абсолютною владою верховного суверена, відродження станової ієрархії, наведення твердих порядків, хоча наприкінці XX ст. неоконсерватизм відмовився від імперських амбіцій, взяв на озброєння окремі ліберальні ідеї та цінності, що й привело до його політичного ренесансу.

Утім, характерними рисами оновленого неоконсерватизму залишилися: вірність усталеним традиціям і соціальним нормам, зведення змісту влади до керівних і розподільно-розпорядчих функцій, дотримання справедливості, збереження соціальної нерівності, культ сильної держави та авторитарних лідерів, збереження традиційних інститутів влади та архаїчних політичних цінностей, певний скептицизм щодо суспільного прогресу.

Консерватизм як світоглядна система, консервативний тип суспільної свідомості та політико-ідеологічних настанов не завжди асоціюється з конкретними політичними партіями з відповідними консервативними назвами. Як вважали консерватори «другої хвилі» (які припускали можливість поєднання монархії та парламентаризму), модерні політичні принципи і теоретичні схеми необхідно пристосовувати до усталених національних та соціальних традицій і стереотипів та існуючих суспільно-політичних інститутів.

Якщо лібералізм (ідеологія буржуазії) і соціалізм (ідеологія робітничого класу) виникли як політичні доктрини провідних класів буржуазного суспільства, то консерватизм із самого початку був складним і багатошаровим явищем. Його природа була лише частково класовою (у правлячої політичної еліти). У середніх та знедолених класів вона віддзеркалювала захисну соціально-психологічну реакцію різних соціальних груп населення, які боялися надто різких соціальних змін, відчуваючи страх перед невідомим і невизначеним майбутнім.

Проте консерватизм, який завжди захищає існуючий соціальний статус-кво, історично має традиції враховування нових реалій та

пристосування до нових умов суспільного життя. Зокрема, в період становлення вільного підприємництва він інтегрував ідеї вільної конкуренції та ринку, після великої економічної кризи на початку XX ст. – ідеї державного регулювання економіки та соціальних реформ, після Другої світової війни під впливом поширення соціалістичних ідей він запозичив ідеї соціально-правової держави, що призвело до глибоких трансформацій консерватизму в 70–80-ті рр. XX ст.

Особливість цього періоду полягала в кризі лівих (комуністичних, соціалістичних і соціал-демократичних) та кейнсіанських (ринкових) моделей суспільного розвитку. І цей вакуум заповнили праві та правоконсервативні (неоконсервативні) політичні доктрини і політичні партії, які їх сповідували.

Наслідком цього стала перемога на виборах консерваторів у США (Рональд Рейган, 1980 і 1984 рр.), Великобританії (Маргарет Тетчер, тричі підряд з 1979 до 1989 р.), Німеччині (Гельмут Коль, чотири рази підряд з 1982 по 1998 р.).

Серед представників ***сучасного консерватизму*** можна виокремити:

- неоконсерваторів;
- нових правих;
- традиціоналістів чи патерналістів;
- прихильників елітарної демократії;
- прибічників елітарного авангардизму;
- симпатиків концепції контрвлади та ін.

Наприклад, Р. Рейгана, М. Тетчер і Г. Коля одні політологи називають неоконсерваторами, інші – новими правими і т. ін.

Загалом же частина неоконсерваторів є за походженням лібералами або навіть соціал-демократами. Ідейно-політичні орієнтації неоконсерваторів (нових правих) сформувалися на перетині правого консерватизму, традиціоналістського консерватизму і соціальної демократії. Розбіжності ж полягають не стільки у площині основних принципів, скільки в концентрації уваги на їх певних аспектах.

Історично консерватизм завжди був вторинним стосовно лібералізму, реформізму, лівого радикалізму, виступаючи за еволюційні зміни, збереження всього позитивного і мінімізації негативного. Отже, з погляду «ідеологічної чистоти» консерватизм завжди характеризувався еклектизмом і прагматизмом.

Більше того, наприкінці XX ст. глобальний сектор консервативного ренесансу виступив ініціатором досить радикальних змін, які стали каталізатором ідеологічної модернізації більшості передвиборних програм консервативних партій світу. Наприклад, із супротивників науково-технічного прогресу протягом 1970–80-х рр. консерватори перетворилися на його активних прихильників.

Таким чином, в оцінці науково-технічного прогресу та сціентизму консерватизм і лібералізм (лівий лібералізм), праві та ліві помінялися місцями. Проте в соціокультурному та релігійно-філософському аспектах сучасний консерватизм залишився в межах традиційної парадигми консерватизму.

Стосовно питань державного будівництва консерватори вважають, що без міцної держави суспільство може опинитись у полоні анархії, а якщо виникає потреба зробити вибір між індивідом і суспільством, більшість консерваторів на перше місце ставить суспільство (як, до речі, і комуністи).

Традиціоналістський консерватизм представлений патерналістським крилом в англійському торизмі та французькому голлізмі, німецькими правими консерваторами й частиною соціал-консерваторів. Для прихильників традиціоналістського консерватизму характерні більші (порівняно з новими правими) акценти на традиціях і релігії. Але якщо в Європі вони роблять ставку на християнство, то нові праві у США – на модерністські «електронні» церкви.

Європейські нові праві взагалі відмовляються від іудейських і християнських традицій (які, на їхню думку, були нав'язані ззовні) і виступають за відродження язичництва як традиційних національних вірувань. А неоконсерватори є прихильниками ліберальних церков.

Отже, сучасний консерватизм – надзвичайно строкате й суперечливе ідеологічне явище. З одного боку, він виступає за відновлення вільної конкуренції та відповідних соціально-економічних відносин, з другого – підтримує традиційні цінності з акцентом на сім'ї, громаді, церкві, які руйнуються внаслідок функціонування вільноринкової економіки. Водночас консерватизм традиційно декларує необхідність установлення сильної влади й держави за умов реалізації прав і свобод людини.

Соціалізм

Як революційний виклик індивідуалізмові, приватній власності, жорстокій державі та лицемірній і корупційній релігії виникла **доктрина утопічного соціалізму** (Т. Мор, Т. Кампанелла).

Ця ідеалістична політична доктрина з метою забезпечення рівності, справедливості і загального щастя людей пропагувала такі цінності:

- колективізм;
- істинну віру;
- справедливу державу;
- колективне керівництво суспільством;
- обов'язкове виконання громадянами соціальних норм співіснування тощо.

Політичну діяльність громадян представники утопічного соціалізму розглядали через парадигму комунітарних принципів організації суспільства. Попри певні проблеми, пов'язані з домінантою колективного, концепція утопічного соціалізму крила в собі паростки парламентського демократизму, хоча Т. Мор і Т. Кампанелла не передбачали демократичних процедур із обрання влади, вважаючи, що найвищі посадові особи мають керувати довічно.

Ідеї утопічного соціалізму було розвинено в концепціях, які з лівих позицій критикували лібералізм і капіталізм, пропонуючи власні проєкти розвитку суспільного життя без гноблення й несправедливості:

- «індустріального суспільства» (К. Сен-Сімон);
- «фаланг» як співдружності праці та капіталу (Ф. Фур'є);
- кооперативно-безгрошового суспільства (Р. Оуен),

З погляду управління суспільством, на думку К. Сен-Сімона, духовна влада має належати ученим, світська – власникам, політична – усьому народові, який обирає вождів людства. Крім того, він запропонував чимало цікавих ідей, що були реалізовані згодом у політичній практиці, зокрема поширення в Європі англійської моделі парламентського устрою, створення європейського об'єднання і т. ін.

У сучасному розумінні соціалістом він не був, оскільки ніколи не писав про антагонізм між власниками і робітниками, яких розглядав як єдине «історичне об'єднання».

Ф. Фур'є був переконаний у тому, що суспільство складатиметься з мережі фаланг (по 2 тис. осіб), яка охопить увесь світ. Будуть досягнуті співдружність праці та капіталу (за умови збереження приватної власності), загальна рівність, всебічний розвиток особи, подолання суперечностей між містом і селом, розумовою і фізичною працею, ґендерна рівність.

Оцінюючи мотивацію праці, Р. Оуен пропонував розглядати не прибуток, а прирівняну цінність, і саму працю вимірювати купонами праці (як трудодень у колгоспах СРСР). Купони, на його думку, мають замінити гроші. У суспільстві, яке перетворилося б на об'єднання кооперативів, мали б діяти банки, які членам цих кооперативів виділяли б купони для купівлі необхідних товарів.

Колективне соціалістичне суспільство (на відміну від індивідуалістичного капіталістичного) має бути досконало і геометрично організованим: без приватної власності, релігії та шлюбу, з виховним планом, раціональним поділом праці в рамках суспільної і кооперативної власності, федеративним об'єднанням спільнот у національних масштабах, а потім – і в глобальних.

Соціальна демократія

Надалі соціалістичні ідеї були втілені в **доктрині соціальної демократії** (Е. Бернштейн, К. Каутський, Г. Плеханов), під впливом ідей та соціальної практики якої XX ст. було названо сторіччям соціал-демократії.

Прибічники цієї доктрини вважали неможливим завоювання політичної влади пролетаріатом, оскільки останній не має належного рівня інтелекту і морального духу для управління суспільними процесами, були переконані, що демократизація буржуазного суспільства може сприяти розвитку еволюційного соціалізму мирним, парламентським шляхом.

Утім, згодом у рамках доктрини соціальної демократії визріли ідеї щодо:

- перенесення центру революційного руху із Західної Європи на Схід;
- закінчення мирного розвитку європейської історії та початку епохи революцій;

• специфіки і відмінностей національних моделей марксизму в різних країнах;

• союзництва пролетаріату і буржуазії в буржуазно-демократичній революції;

• неможливості гегемонізму в революції пролетаріату, поки він не стане в суспільстві більшістю.

Надалі доктрина соціал-демократії була втілена в ***концепції демократичного соціалізму*** (Л. фон Штайн, Е. Бернштейн, Р. Гільфердінг, О. Бауер, Ф. Адлер, К. Реннер), яка багато в чому вважала соціал-демократію спадкоємицею лібералізму, відкидала насильницькі методи політичної боротьби (марксизм) і переконувала, що соціал-демократію потрібно перевести на парламентські рейки народного законодавства.

Спочатку майже всі соціал-демократичні партії були позапарламентськими і стояли на позиціях марксизму щодо ліквідації капіталізму, встановлення диктатури пролетаріату, загальної рівності тощо.

Але з часом майже всі соціал-демократичні партії визнали існуючі суспільно-політичні інститути, перейняли загальноприйняті «правила гри», перетворилися на парламентські і (в багатьох випадках) стали правлячими.

Після Другої світової війни європейська соціал-демократія рішуче розірвала стосунки з марксизмом, враховуючи сумний досвід більшовизму (інтернаціонал-соціалізму) та фашизму (націонал-соціалізму), визнала цінність правової держави, демократичного плюралізму, які були сформульовані у Франкфуртській декларації Соцінтерну (1951), що проголошувала основні цінності демократичного соціалізму.

До Соцінтерну нині входять провідні соціалістичні та соціал-демократичні партії Європейського Співтовариства та світу, а серед структур Соцінтерну можна виокремити Соціалістичну групу Європейського парламенту, Соцінтерн жінок, Міжнародну спілку молодих соціалістів, Африканський соціалістичний і демократичний інтернаціонал.

Прийшовши до влади в багатьох країнах Європи після Другої світової війни, соціал-демократи здійснили націоналізацію певних галузей економіки, розширили спектр соціальних програм, спромоглися скоротити робочий час найманих працівників. Але

під впливом неоконсервативної хвилі 1970–80-х рр. традиційні настанови демократичного соціалізму еволюціонували в бік децентралізації, роздержавлення, обмеження державного регулювання, стимулювання ринку.

У межах доктрини соціал-демократії виокремлюють такі концепції:

• ***латинський / середземноморський соціалізм*** (Франція, Італія, Іспанія, Греція, Португалія), який визначається концепцією самоуправлінського соціалізму;

• ***скандинавський соціалізм*** (Швеція, Норвегія, Данія, Голландія, Фінляндія), який ґрунтується на засадах функціонального соціалізму та пройшов тривалий шлях обмеження прав і повноважень власника;

• ***інтегральний соціалізм*** (Австрія, Німеччина), який характеризується інтегруванням зв'язків між традиційними матеріальними інтересами та зростаючими потребами трудящих (соціальна держава).

Отже, реальна політична практика переконала прибічників соціал-демократичної доктрини, що шлях еволюції є більш перспективним, ніж конфронтаційна революція, а мирна реалізація вимог робітничого класу є більш ефективною соціальною технологією реалізації інтересів трудящих.

Тоталітарні доктрини

Основні характерні риси тоталітарних політичних доктрин, що об'єднують комуністичну, фашистську і сіоністську політичні доктрини (з незначними відмінностями):

• установлення однопартійної (блочної) політичної системи, єдиновладдя однієї партії (політичного блоку партії-гегемона та ідейних сателітів);

• будівництво тоталітарної держави (політична диктатура, зрощення партапарату і спецслужб із держапаратом, примусова регламентована праця, безальтернативність прийняття політичних рішень);

• уніфікація всього громадського життя за ідейними або релігійно-етнічними принципами, організаційно-політична єдність усіх громадських об'єднань;

• авторитарний спосіб мислення, панування однієї базової ідеології, тотальна ідеологізація та політизація всього суспільного життя.

Комунізм (ленінізм, сталінізм, маоїзм)

У середині XIX ст. на основі класичної німецької філософії (Г. Гегель), англійської політекономії (Д. Рікардо), утопічного соціалізму (Ш. Фур'є, Л. Блан, П. Прудон) виникає **доктрина комунізму** (К. Маркс, Ф. Енгельс), яка ґрунтується на таких тезах:

• рушійною силою в антагоністичних формаціях є класова боротьба;

• в умовах капіталізму найпрогресивніший клас – пролетаріат, який відіграє месіанську роль;

• пролетаріат реалізує свою владу через диктатуру;

• пролетарська місія полягає у зламі буржуазної державної машини шляхом революції та побудови комуни;

• для перемоги пролетаріату потрібна своя політична партія;

• пролетарська партія очолить цю боротьбу лише за умов безкомпромісної боротьби проти відвертих супротивників і колишніх однодумців.

Відповідно до доктрини комунізму рушійною силою заміни «способу виробництва» є внутрішні суперечності, що підривають його ізсередини та готують перехід до наступного способу виробництва. А сам комунізм – безкласове, справедливе суспільство, здатне функціонувати без держави і покликане забезпечити щастя всім людям.

Остання теза дала підстави визначити цю доктрину як версію філософії історії, позначену детермінізмом та утопізмом, своєрідною «світською релігією», оскільки вона (як і християнство) базується на обіцянці спасіння в майбутньому (у тому числі у потойбічному).

Піку популярності (і впровадження в політичну практику) марксизм досяг у XX ст., але наприкінці століття практично зійшов нанівець. Більшість передбачень цієї доктрини щодо капіталізму так і не справдилася, ставка марксизму на класову боротьбу як рушійну силу розвитку суспільства виявилася помилковою, а «табір соціалістичних країн» і взагалі розпався.

Варто наголосити на тому, що за основними тезами марксизму про революцію, непримиренну класову боротьбу, диктатуру пролетаріату на початку XX ст. відбувся розкол у робітничому русі та соціал-демократії. Інституціоналізувався цей розкол після більшовицької революції (1917 р.) у Росії на чолі з В. Леніним (Ульяновим) та утворення III Комуністичного Інтернаціоналу.

Ортодоксальне комуністичне тлумачення проблем суспільного розвитку призвело до створення моделі тоталітарного соціалізму (більшовизм і маоїзм), а реформістське –моделі демократичного соціалізму, в основу якої було покладено програму інтеграції робітничого класу в існуючу суспільну систему.

Концепції більшовизму (інтернаціонал-соціалізму) (В. Ленін, Л. Троцький, Й. Сталін) властиві такі риси: домінування класової боротьби в суспільстві, зв'язок із ідеологією; концепція соціалістичної революції, побудова держави диктатури пролетаріату; ідея пролетарської, соціалістичної демократії; власна концепція вирішення національного питання; тактика дій щодо інших політичних партій та головні принципи зарубіжної політики соціалістичної держави.

А ***концепція маоїзму*** (Мао Цзедун) характеризується ставкою на революційність селянства (яке становило абсолютну більшість у тогочасному Китаї), сталінську ідею боротьби з ворогами (внутрішніми і зовнішніми) і теорію партизанської боротьби (яка була актуальною в умовах боротьби за владу з буржуазними партіями та японськими окупантами).

Фактично в рамках комуністичної доктрини можна стверджувати про наявність трьох основних концепцій цієї доктрини: ленінізму, сталінізму і маоїзму, що мали певні відмінності, але в цілому не виходили за концептуальні межі марксизму та його тоталітарної за змістом ідеології.

Фашизм (націонал-соціалізм, етнофашизм, расовий фашизм)

Назва тоталітарної політичної доктрини фашизму походить від лат. слова *fascio* – пучок, в'язка, об'єднання. (Цікаво, що пучок різок – *fascio* – ще з I тис. до н.е. був символом царської влади в етрусків, а згодом – у римських імператорів).

Сформувалася **доктрина фашизму** на початку XX ст. на базі злиття концепту одвічної єдності нації (заснованої на спільності крові, раси і об'єднаної в одну державу) та догматичного принципу соціальної справедливості.

Саме тому ідеологію фашизму часто класифікують як націонал-соціалізм, який спрямований проти ідеалізму і лібералізму, абстрактних демократичних цінностей, асоціативних проявів.

На відміну від націоналізму, расизму або шовінізму, фашизм на перших етапах свого існування намагався поєднати піднесення національної величі (відродження історичного значення Риму, декларування вищості арійської раси) із політичною демагогією псевдосоціалістичного типу.

Певний час концепція виключної ролі держави стосовно нації та соціальної спільноти визначала в середині XX ст. розвиток суспільно-політичного життя в багатьох європейських (Італії, Німеччині, Іспанії, Угорщині, Румунії, Словаччині) та азійських країнах (Японії).

За методами політичної боротьби та суспільного управління ***концепції італійського фашизму*** (Д. Джентіле, А. Рокко, Б. Муссоліні) і ***німецького націонал-соціалізму*** (А. Гітлер, А. Розенберг) були близькі до ***російського інтернаціонал-соціалізму / більшовизму*** (В. Ленін, Й. Сталін).

Аналогічні методи демонстрував і ***жовтий расизм,*** реалізований у концепціях японського націонал-соціалізму (І. Кіта) та націонал-монархізму (Ф. Коное). Так само, як у Німеччині та Італії, японська версія націонал-соціалізму містифікувала японські духовні традиції, зокрема ідею вшанування імператорської влади, яка походить від потомка богині Сонця Аматерасу – великого Дзимму.

Змістовий аналіз концепцій націонал-соціалізму та фашизму дає підстави характеризувати їх як відкриту терористичну диктатуру реакційних шовіністичних, імперіалістичних кіл фінансово-промислового капіталу, які прагнули абсолютної влади у своїх країнах та нових ринків збуту за їх межами. Хоча варто зазначити, що фашизм серед різновидів тоталітаризму був чи не найжорстокішою формою суспільно-політичної організації.

Зосередження на суто національному та етнокультурному аспектах, етатизації (одержавленні) суспільного життя не дало

змоги фашистським політичним режимам (можливо, через менш тривале існування) остаточно атомізувати громадянське суспільство. Унаслідок цього після військового або політичного краху фашизму перехід до демократичної моделі організації суспільного життя відбувався в цих країнах швидше, ніж у країнах, що пережили російські масонсько-більшовицькі політичні експерименти (громадянська війна, голодомор, концтабори).

У сучасних умовах доктрина фашизму реалізується в концепціях ***неофашизму*** (із нетерпимістю до інакодумців) і ***неонацизму*** (із вивищенням своєї нації та нетерпимістю до інших).

Наприклад, сучасний ***російський неонацизм*** ґрунтується на модернізованій концепції ідеології розбудови абсолютно-монархічної російської імперії деспотично-азійського зразка: «самодєржавіє, православіє, народ».

«Самодєржавіє» трансформувалося в абсолютну владу російського президента, «православіє» – у російський православний фашизм, а так званий «російський народ» подається інформаційними військами Російської Федерації (РФ) як «рускій» (хоча до Русі-України московити не мають жодного стосунку).

Саме під ідеологічним прикриттям російського неонацизму («нікакой Украіни і украінцев нєт», «ми защіщаєм в Украіне рускіх», «у нас – одна православная церковь») російський агресор здійснив окупацію Криму і Донбасу і продовжує вести інформаційну та гібридну війну проти української ідентичності, української культури та мови.

Сіонізм (націонал-глобалізм)

Єврейська національно-релігійна доктрина сіонізму (Н. Біренбойм, Т. Герцль) виникла наприкінці XIX ст. і отримала своє найменування від назви гори Сіон поблизу Єрусалима. У ній були сформульовані основні тези вирішення єврейського питання шляхом побудови самостійної єврейської держави:

- існування «єдиного єврейського народу»;
- «виключна» роль євреїв у світовій історії;
- необхідність концентрації євреїв на одній території;
- «одвічність антисемітизму» і т. ін.

Під ідеологію сіонізму була створена і політична структура, яка мала втілювати цю політичну доктрину в життя – Всесвітня сіоністська організація (1897), до складу якої нині входять сіоністські політичні партії з більш як 50 країн світу, а також міжнародні рабинські (релігійні) організації трьох основних деномінацій іудаїзму (ортодоксальної, реформованої і консервативної).

Основна ідея доктрини сіонізму полягала в утверджені єврейської держави в Палестині, хоча на перших етапах розглядалися угандійський (Африка), аргентинський (Латинська Америка), кримський (Україна) та інші проєкти.

З огляду на те, що більшість керівників Всесвітньої сіоністської організації схилялася до вибору земель Палестини (яка тоді входила до складу Османської імперії), на досягнення цієї мети була спрямована вся активність сіоністів:

• пропагандистська діяльність іудаїзму (синагоги) і політичних партій;

• терористична діяльність єврейських військово-політичних організацій проти арабського населення Палестини;

• фінансова допомога переселенцям у Палестину;

• скупка за безцінь єврейськими фондами (Ротшильда та ін.) арабських земель, які потім були передані для створення держави Ізраїль.

Саме терористична діяльність сіоністів проти палестинців, підтримана міжнародними сіоністськими та підконтрольними їм масонськими організаціями, і спричинила невиконання резолюції Генеральної Асамблеї ООН (1947) про створення на території Палестини (тоді британської підмандатної території) двох незалежних держав: арабської і єврейської з виведенням Єрусалима під міжнародну протекцію.

Виокремлюють такі ***концепції*** сіонізму:

• ***об'єднаний сіонізм,*** який сформувався на основі державного / політичного сіонізму (Т. Герцль) і ***практичного сіонізму*** (Х. Вейцман), представники якого вважали, що заселення Палестини євреями має відбуватися ще до створення єврейської держави;

• ***духовний сіонізм*** (А. Гінзбург), який пов'язував національне відродження євреїв зі створенням духовного центру в Ізраїлі, що має захищати євреїв діаспори від загрози асиміляції за допомоги єврейської національної релігії – іудаїзму;

• ***релігійний сіонізм,*** який сформувався на базі хасидизму – релігійно-містичної течії іудаїзму (на початку була опозиційною до офіційного іудаїзму – рабинату, але згодом наблизилася до нього) і хабада (ультраортодоксальної, кланової, законспірованої секти хасидизму), що має потужні політичні та фінансові ресурси, мета використання яких – глобальна експансія;

• ***глобальний сіонізм*** – форма єврейського нацизму і расизму (Генеральна Асамблея ООН, 1975), яка відповідно до провідної тези іудаїзму орієнтує своїх послідовників на глобальне панування і маскується, насамперед, під політичними доктринами глобалізму (із зовнішніми ознаками лібералізму).

Анархізм

Критиками політичної доктрини лібералізму (разом із соціалістами і комуністами) були представники **доктрини анархізму** (М. Штірнер, П. Прудон, М. Бакунін, Ж. Сорель), яка є сукупністю різнопорядкових (за рівнем інтелектуальної організації) політичних концепцій, що ґрунтуються на культі індивідуалістичного бунтарства.

Основні концепції анархізму пропагують такі тези:

• ***концепція радикально-ідеалістичного анархізму*** (М. Штернер), який стверджує:

– держава – ворог;

– людина – найбільша вищість;

– власність – те, що належить лише мені;

• ***концепція анархії, або наукового соціалізму*** (П. Прудон), яка:

– заперечує комуністичне і соціалістичне суспільство;

– вважає державність основним суспільним злом;

– не сприймає концепцію класової боротьби;

– вважає найважливішою умовою свободи особи дрібну власність;

– ідеалізує суспільну асоціацію дрібних власників (рівних за обсягами власності);

– обстоює анархію як ідеальну «третю форму суспільства», як синтез спільності та власності;

– передбачає заміну буржуазної держави федерацією самостійних територіальних одиниць, які можуть утворювати будь-які групи населення: раси, національності, міста;

– вважає, що законодавча влада має належати «розуму», а виконавча влада – народу як охоронцеві закону;

– стверджує, що науковий соціалізм може перемогти ненасильницьким шляхом за умови становлення робітничого класу як рушійної сили прогресу;

• ***концепція колективної диктатури*** (М. Бакунін), яка передбачає:

– повне знищення держави, церкви та приватної власності;

– установлення «колективної й невидимої диктатури»;

– створення комітетів громадського порятунку;

• ***концепція анархосиндикалізму*** (Ж.Сорель), яка ґрунтується на таких тезах:

– заперечує все, що має ознаки державності – демократію, парламентаризм, соціалізм;

– вважає головним методом революційної боротьби насильство, засобом перманентної мобілізації мас – загальний страйк, чинником об'єднання мас – революційні міфи, ентузіазм, нову революційну мораль;

– гіперболізує соціальну роль профспілок (від фр. *syndicat* – профспілка).

Проте в цілому анархізм нездатний до масштабних політичних дій, не беручи до уваги тривале здійснення влади в суспільстві, насамперед через такі системні недоліки анархізму:

• розмитість уявлень про майбутнє суспільство, до якого закликають анархісти;

• невміння організовувати свої дії та управляти ними (політичний менеджмент) відповідно до умов, що динамічно змінюються;

• наявність гострих суперечностей усередині анархічних течій, що знекровлює їх і робить нереальним досягнення їх політичних цілей.

Проте соціальна, економічна і політична нерівність, засилля олігархів, бюрократизм держави, обмеження соціальної поведінки постійно створюють ґрунт для бажання людей перерозподілити майно, змінити владу та туги за індивідуальною свободою.

Список рекомендованих джерел

1. Аналіз політики: концепції, практика / Д. Л. Веймер, Е. Р. Вайнінг ; [пер. з англ. І. Дзюб, А. Олійник]. Київ : Основи, 1998. 654 с.
2. Бебик В. Політологія: наука і навчальна дисципліна. Київ : Каравела, 2009. 496 с.
3. Бебик В., Куйбіда В. Депутатська діяльність у системі публічного врядування : навч. посіб. Київ : НАДУ, 2017. 372 с.
4. Бегей І. Українська лівиця Галичини: теорія і практика (кінець XIX – перша третина XX ст.) : монографія. Київ : УБС НБУ, 2015. 374 с.
5. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования : пер. с англ. Изд. 2-е, испр. и доп. М. : Academia, 2004. 788 с.
6. Валлерстайн И. После либерализма : пер. с англ. / под ред. Б. Ю. Кагарлицкого. М. : Едиториал УРСС, 2003. 256 с.
7. Гаєк Ф. Принцип ліберального соціального порядку. Лібералізм : антологія / [упоряд. О. Проценко, В. Лісовий]. 2-ге вид. Київ : Простір ; Смолоскип, 2009. С. 20–35.
8. Держава і громадянське суспільство: партнерські комунікації в глобальному світі / В. Бебик, В. Бортніков, Л. Дегтерьова, А. Кудряченко. Київ : Ін-т громадян. сусп-ва, 2006. 248 с.
9. Колбеч Г. К. Політика: основні концепції в суспільних науках / пер. з англ. О. Дем'янчук. Київ : КМ Академія, 2004. 128 с.
10. Короткий оксфордський політичний словник / пер. з англ. ; за ред. І. Макліна, А. Макмілана. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. 789 с.
11. Локк Дж. Два трактати про врядування / пер. з англ. О. Терех, Р. Димерець. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 265 с.
12. Луман Н. Социальные системы. Очерк общей теории. СПб. : Наука, 2007. 648 с.
13. Парсонс Т. О социальных системах. М. : Академ. Проект, 2002. 832 с.
14. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ : Парламент. вид-во, 2012. 808 с.

15. Політичний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. 2-ге вид., доп. і переоб. Київ : Генеза, 2004. 735 с.
16. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії : монографія (у співавт.) / за заг. ред. д-ра іст. наук, проф. А. І. Кудряченка. Київ : НІСД, 2007. 396 с.
17. Рябов С. Г. Політологічна теорія держави. Київ : Тандем, 1996. 240 с.
18. Романюк А. С. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи. Львів : Видавн. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. 392 с.
19. Фрідман М. Роль уряду у вільному суспільстві. *Лібералізм :* антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. 2-ге вид. Київ : Простір ; Смолоскип, 2009. С. 774–784.
20. Finifter, Ada W. (ed.), Political Science: The State of the Discipline. Washington D.C. : American Political Science Assocaition, 1983.

1.3. Соціально-політична психологія глобального людства

З кінця XX ст. проблеми становлення глобального світу стали предметом активних наукових і політичних дискусій: про глобальну економіку, фінанси, екологію, політику, масмедіа тощо.

Психологічний чинник чомусь залишається поза межами дослідження проблем глобалізації, хоча цілком логічно було б стверджувати, що перетворення світу на глобальну спільноту не може не позначитися на формуванні глобальної людини, принаймні, на рівнях, вищих за рівень генетичної психології.

Інакше кажучи, маються на увазі рівень і характер загальної суспільної психології та психології великих соціальних груп. Цей рівень суспільної свідомості найбільше проявляється в контексті соціальної психології держав-націй, які попри потужні глобалізаційні процеси, вперто тримають ешелоновану і потужну оборону проти наступу глобальної держави та глобального громадянського суспільства на національні культури, традиції і соціальні норми.

У зв'язку із цим погоджуємося з твердженням фахівців з паблік рилейшнз, які переконані, що кольори національних прапорів є своєрідними кольоровими повідомленнями про психологічні особливості держав-націй. Тому є підстави розглядати їх як специфічне віддзеркалення психологічних особливостей національного характеру.

А якщо спробувати узагальнити ці особливості на всепланетному рівні, можна вийти на інтегральний психологічний портрет глобальної людини, що дасть змогу розглядати процеси глобалізації під доволі незвичним ракурсом. І допомогти в цьому може тест кольорових переваг соціального психолога Макса Люшера, який (на прикладі трансконтинентальних досліджень) довів, що кольори доволі активно впливають на фізіологічний та психічний стан людини і можуть опосередковано свідчити про основні риси її характеру.

Психологія кольорів

Червоний колір збуджує, підвищує артеріальний тиск, спонукає до певних дій, активності, агресії, це імпульс до моторних дій, боротьби, бажання успіху і впливу, намагання змінити і підкорити інших своїй волі, починаючи від сексуальних інстинктів аж до революційних перетворень.

Жовтий колір також є стимулюючим, активізує психіку, підвищує вегетативні функції, рівень уваги і тривожності, сприяє релаксації, розрядці, свідчить про бажання змін, звільнення і очікування щастя. Його основною рисою є віддзеркалене світло, що створює враження невагомої веселості та яскравості.

Зелений колір символізує спокій, стабільність як у самосвідомості, так і в усіх формах самоствердження і бажання володарювати та керувати. Останнє передбачає точний контроль, реєстрацію і пам'ять, критичний аналіз та послідовну логіку аж до абстрагуючого формалізму.

Синій колір сприяє вегетативному заспокоєнню, асоціюється з гармонією, спокоєм і безконфліктними відносинами. Фізіологічно він означає спокій, а психологічно – задоволення. Синій колір символічно відповідає флегматичному темпераменту, жіночості, емоційності, є втіленням ідеалу (звідси й синій відтінок романтизму), вірності і довіри.

Коричневий колір сприяє задоволенню, безпроблемному і безконфліктному комфорту, спонукає до відпочинку і чуттєвого сприйняття дійсності. Цей колір є експансивно діючим імпульсом, якому бракує життєвої енергії червоного кольору, а жвавість сприймається пасивно.

Фіолетовий колір є комбінацією червоного (імпульсивний підкорювач) і синього (ніжна самовіддача) кольорів. Він свідчить про бажання подобатись і справляти добре враження, бути зачарованим іншим і самому справляти певний магічний вплив і мати шарм, інтуїтивно-чутливе сприйняття дійсності.

Чорний колір символізує складні, трагічні ситуації, траур, висловлює ідею «ніщо» і означає своєрідний протест проти долі. Це – абсолютна межа, за якою закінчується життя. Чорний колір передає накопичення, зберігання і витіснення впливу всіляких подразників.

Білий колір символізує чистоту і мир, межу початку і злагоди. Цей колір означає звільнення від усякого спротиву, абсолютну свободу від усіх перешкод, свободу для всіх можливостей. Він є символом фізичної смерті, якщо вважати його початком нового перевтілення або поринання в нірвану.

Психологія глобального людства

З урахуванням психофізіологічних аспектів сприйняття кольорів в 2004 р. було здійснено контент-аналіз прапорів 190 держав планети: 43 європейських, 46 азійських, 52 африканських, 23 північноамериканських, 12 південноамериканських країн і 14 прапорів країн з австралійського регіону.

У результаті дослідження виявилося, що глобальне людство, з одного боку, прагне свободи, миру і злагоди (про що символізувала наявність білого кольору на 75.8 % прапорів планети).

З другого боку, йому притаманні активність, агресія, прагнення підкоряти своїй волі і змінювати інших відповідно до власного бачення ситуації (про це свідчила наявність червоного кольору на 72.1 % прапорів).

Значно меншою мірою можна вважати глобальну людину безконфліктною, емоційною, романтичною, вірною у стосунках і

довірливою до інших (52.0 % синіх смуг, представлених на національних прапорах планети).

Кожен четвертий землянин має складний, протестний характер і схильність до трагічного тлумачення навколишнього життя (25.8 % чорного кольору). Приблизно стільки ж людей має активну психіку, підвищений рівень уваги і тривожності, прагне змін на краще (23.7 % жовтого кольору на національних прапорах планети).

А кожна п’ята людина планети є спокійною, стабільною у самосвідомості і самоствердженні, має критичний розум і послідовну логіку (20.5 % зеленої складової в узагальненому характері глобального людства).

Континентальна психологія

У буденній свідомості ми розуміємо, що «Захід є Захід, а Схід є Схід», і що вони ніколи не наблизяться один до одного. З’ясуємо, як враховано ці відмінності у характерах представників різних континентів, і як це відображено в кольорах національних прапорів.

Соціально-психологічне дослідження показало, що європейці, насамперед, є активними, агресивними, намагаються підкорити інших своїй волі (червоний колір, 76.7 %). Вони прагнуть свободи, миру і злагоди (білий колір, 67.4 %) і є романтичними тією самою мірою, що й усі земляни (синій колір, 53.7 %).

Як можна помітити, за рівнем активності та агресії європейці переважають інших (+4.6 %), а за показниками миролюбності і прагнення свободи явно поступаються пересічним землянам (-11.4 %). (Можливо, в цьому криються витоки європейського тоталітаризму: німецького, російського тощо?)

Крім того, слід зазначити, що європейці мають більш активну психіку й більш високий рівень уваги і тривожності (+6.6 %), і нижчий рівень спокою та стабільності у самосвідомості і самоствердженні (-4.2 %), ніж інші жителі нашої планети.

Їм не властивий трагізм (чорний колір, 7 %) і вони не є прихильниками безпроблемного і безконфліктного комфорту (коричневий колір, 2.3 %).

На відміну від європейців, азійці більшою мірою можуть характеризуватися як такі, що прагнуть свободи, миру і злагоди (бі-

лий колір, 78.3 %). За цим показником вони значно випереджають європейців (+10.9 %), водночас поступаючись останнім в активності, агресії і прагненні нав'язати іншим свою волю (-14.7 % за показником червоного кольору).

Натомість спокій, стабільність у самосвідомості та всіх формах самоствердження, критичний аналіз і послідовна логіка притаманні азійцям значно більшою мірою, ніж європейцям (+27.2 за показником зеленого кольору).

Разом з тим варто зазначити, що мешканці Азії є не такими вірними у стосунках і не такими романтичними, як європейці (-20 % за показником синього кольору). Водночас вони мають більш складний, трагічний характер (+ 12.6 % за показником чорного кольору).

Африканці за рівнем активності та агресії не поступаються європейцям і азійцям, але переважають їх у спокої, стабільності, критичному аналізі і логіці (зелений колір, 79 %). Вони є більш активними в психічному плані, більш уважними і тривожними (жовтий колір, 61.7 %), але значно менше прагнуть свободи, миру і злагоди (білий колір, 60 %).

Представники африканського континенту є менш емоційними та романтичними, вірними і довірливими, ніж європейці (-10.2 % за синім кольором), але водночас переважають за цими показниками азійців (+9.8 %). Вони також лідирують у світі за показником складності і трагічності характеру (чорний колір, 29 %).

У **Північній Америці** домінує прагнення свободи, миру і злагоди (білий колір, 78.3 %), спокій, емоційність, романтизм, довіра і довірливість (синій колір, 69.5 %). А ось за показником активності, агресії, намаганням змінити світ відповідно до власного бачення північноамериканці відстають від європейців і азійців (червоний колір, 60.8 %). Проте стосовно парадоксу, пов'язаного з глобальними амбіціями США, варто врахувати специфіку Північної Америки, де розташовано 23 країни, серед яких домінують США, які не завжди були імперією і не завжди нав'язували світу свої правила гри. Хоча, безумовно, сучасна політика США є імперською з усіма відповідними висновками, що випливають із цього.

У **Південній Америці** провідні позиції посідають активність, агресія і прагнення нав'язати свою волю іншим (червоний

колір, 75 %) у поєднанні з психічною активністю і підвищеним рівнем тривожності та уважності (жовтий колір, 75 %).

Крім того, в характері південноамериканців вагомими компонентами є прагнення свободи, миру і злагоди (білий колір, 66,6 %), а також спокій, романтизм, довіра і довірливість (синій колір, 66.6 %). Слід також відзначити і такі риси їхнього характеру, як спокій, стабільність критичний аналіз і логіка в оцінці ситуації (зелений колір, 33.3 %) у поєднанні певними трагічними нотками і відповідною складністю у спілкуванні (чорний колір, 8.3 %).

Зовсім іншими за характером є мешканці **австралійського континенту та прилеглих островів,** які є емоційними, романтичними, вірними і довірливими, спокійними фізіологічно і психічно (синій колір, 92.8 %). Вони прагнуть свободи, миру і злагоди (білий колір, 85.7 %).

Водночас австралійці прагнуть активних дій, демонструють певну агресію і прагнення впливати на інших (червоний колір, 64.3 %), мають підвищений рівень психічної активності, уваги і тривожності, бажають змін і очікують звільнення та щастя (жовтий колір, 57.1 %).

Розглянемо, які кольори домінують на національних прапорах країн різних континентів.

На **національних прапорах у Європі** домінують: червоний (76.7 %), білий (67.4 %) і синій (52.7 %) кольори. Значно менш поширеними є зелений (16.3 %), чорний (7.0 %) і коричневий (2.3 %) кольори.

Отже, логічною видається думка про те, що європейці є більш агресивними, активними і дієвими , ніж інші мешканці планети (+4.6 % за показником червоного кольору).

Характер європейців є менш складним і трагічним, ніж середньостатистичних землян (-18.8 % за фактором чорного кольору), вони менше налаштованими на свободу і мир (-8.4 % за показником білого кольору), а також є менш спокійними і стабільними, ніж усі інші (-4.2 % за чинником зеленого кольору).

В **Азії на національних прапорах** переважають: білий (78.3 %), червоний (72.0 %) і зелений (43.5 %) кольори. За ними йдуть синій (32.7 %), жовтий (26.3 %) і чорний (19.6 %) кольори національних прапорів.

Порівнянно зі світовим показником загалом мешканці Азії більше налаштовані на спокій і стабільність (+23 % за показником зеленого кольору), на задоволення, безпроблемний і безконфліктний комфорт (+4.5 % за коричнево-кольоровим показником). Значно менше вони орієнтовані на спокій, гармонію і безконфліктність (-19.3 % за показником синього кольору). Крім того, можна зазначити, що азійці мають менш складний і трагічний характер, ніж пересічний всепланетний люд (-6.2 % відповідно до меншої кількості чорного кольору на національних прапорах азійців).

Домінуючими кольорами **національних прапорів в Африці** є зелений (79.0 %) , червоний (75.0 %), жовтий (61.7 %) і білий (60.0 %). Певне місце посіли синій (42.5 %) і чорний (29.0 %) кольори.

Згідно із показниками тесту Люшера психологія африканців є чотирикольоровою (зелений, червоний, жовтий і білий). Вона є більш складною та строкатою, ніж психологія європейців і азійців, де домінують відповідно три кольори: червоний, білий і синій та білий, червоний, зелений.

Яскравий, тонкий, невагомий і веселий жовтий колір стимулює та активізує психіку, підвищує рівень уваги і тривожності, свідчить про прагнення змін, звільнення і очікування щастя. Це вирізняє африканців від усіх інших саме за перерахованими вище параметрами (+38.2 % за показником жовтого кольору).

Крім того, можна вважати, що африканці набагато більше, ніж інші громадяни планети Земля, шанують спокій, наполегливість в обстоюванні своїх поглядів, а також стабільність у самосвідомості і самоствердженні (+59.5 % за показником зеленого кольору).

Отже, всупереч усталеним стереотипам можна стверджувати, що зелений колір є меншою мірою належністю Азії та ісламського світу, як це вважалося раніше, і значно більшою мірою – африканського континенту.

Разом з тим за результатами дослідження африканці набагато менше шанують чистоту, свободу і мир (-15.8 % за біло-кольоровим показником оцінки), романтизм, емоційність, гармонію, спокій та безконфліктність (-9.5 % за синім кольором).

На **прапорах країн Північної Америки** до трійки лідерів потрапили білий (78.3 %), синій (69.5 %) і червоний (60.8 %) кольори. Але чільне місце посідають жовтий та чорний (по 30.0 %) і зелений (26.0 %) кольори.

Аналізуючи на основі цих даних узагальнюючий характер північноамериканців, слід відзначити меншу порівняно з іншими мешканцями планети активність, рішучість, дієвість і намагання підкоряти (-11.3 % за показником червоного кольору), більшу психічну активність, вищий рівень уваги і тривожності, очікування змін і звільнення (+15.3 % за жовто-кольоровим показником), більшу складність і трагічність характеру (+13.2 % за показником чорного кольору).

Зрозуміло, що психологічні риси народу США, які домінують не тільки в цьому регіоні, а й усьому світі, мають розглядатися окремо, зважаючи на їх роль супердержави у світі, що глобалізується. В нашому ж випадку розглядалися національні кольори державних прапорів 23 північноамериканських країн, включаючи до цього списку і США.

На **національних прапорах країн Південної Америки** домінують червоний і жовтий (по 75.0 %) та білий і синій (по 66.7 %) кольори, присутні також зелений (33.3 %) та чорний (8.3 %) кольори.

У цьому зв’язку можна констатувати, що громадяни південноамериканських країн мають менш впертий, складний і трагічний характер (-17.5 % за показником чорного кольору), менше зорієнтовані на свободу і мир (-9.1 % за параметром білого кольору), ніж інші мешканці нашої планети.

Натомість вони є більш налаштованими на гармонію і безконфліктність (+14.6 % за фактором синього кольору), прагнуть спокою, стабільності і самоствердження (+12.8 % за чинником зеленого кольору), але й мають найвищий рівень уваги, тривожності і психічної активності на Землі, бажання релаксації, змін і розрядки (+51.3 % за жовто-кольоровим показником).

Прапори країн австралійського континенту характеризуються домінуванням синього (92.8 %), білого (85.7 %) і червоного (64.3 %) кольорів. За ними йдуть жовтий (57.1 %), чорний і зелений (по 14.3 %) кольори.

Таким чином, порівнюючи ці показники із загальними по планеті, можна стверджувати, що жителі цього континенту та прилеглих островів набагато більше прагнуть спокою, гармонії і безконфліктності (+40.8 % за чинником синього кольору), свободи, чистоти і миру (+9.9 % за біло-кольоровим показником).

Вони є більш психічно активними, прагнуть розрядки і релаксації, змін і звільнення (+33.4 % за фактором жовтого кольору) і водночас менш агресивними, дієвими та активними, ніж інші представники людства (-7.8 % за показником червоного кольору).

Крім того, австралійці менше потребують спокою, стабільності, є менш наполегливими в обґрунтуванні своїх принципів (-6.2 % відповідно до чинника зеленого кольору), мають менш складний і впертий характер (-11.5 % за показником чорного кольору), ніж середньостатистичний представник людства.

Кольори і символи

Найбільше в **Європі** трикольорових (54.0 %) і двокольорових (42.0 %) прапорів, зовсім відсутні чотири- і п'ятикольорові національні прапори.

В **Азії** зовсім немає одно- і п'ятикольорових прапорів, натомість лідирують трикольорові (39.0 %) і двокольорові (43.6 %) прапори, хоча чільне місце посідають і чотирикольорові (21.7 %) державні прапори.

За кількістю кольорів на національних прапорах **Африки** перші позиції тут посідають три- і чотирикольорові (по 33.0 %) прапори. За ними йдуть двокольорові (13.5 %) і п'ятикольорові (11.5 %) комбінації.

Показово, що в Північній та Південній Америці , а також в Австралії на національних прапорах зовсім відсутні коричневі кольори.

У **Північній Америці** переважають трикольорові комбінації (65.2 %), але є й двокольорові (13.0 %) і п'ятикольорові (4.3 %).

На **південноамериканському континенті** теж переважають трикольорові прапори (66.7 %), але є й чотирикольорові (16.7 %), дво- і п'ятикольорові (по 8.3 %) варіанти.

Що ж стосується кількості кольорових комбінацій на національних прапорах **австралійського регіону,** слід зазначити, що в Австралії найбільше чотирикольорових (35.7 %), трикольорових (28.6 %) і двокольорових (21.4 %) прапорів. Є й прапори, на яких розміщені п'ятикольорові комбінації (7.1 %).

На 74.7 % державних прапорів планети є різноманітні символи.

Найбільше таких символів на прапорах країн австралійського регіону (100 %), Південної (91.7 %) та Північної (91.3 %) Америки. За ними йдуть Африка (67.3 %) і Азія (82.3 %). А закінчує цей парад символів на національних прапорах Європа, де зафіксовано найменше таких символів (54.0 %).

Найчастіше на національних прапорах можна побачити зірку (29.4 %), трикутник (16.3 %) і герб (14.7 %). Досить поширеними є хрест (8.4 %), місяць (6.3 %), коло (5.3 %) і сонце (5.35). Трапляються також на національних прапорах орнаменти (4.2 %), зображення тварин (3.7 %) і ромби (2.1 %).

Показово, що такі символи, як зірка, герб, трикутник і сонце, трапляються на державних прапорах країн усіх континентів. Натомість хрест було зафіксовано лише в Європі, Північній Америці та Австралії, місяць і ромб – лише в Азії і Африці, коло – на прапорах країн усіх континентів, крім Європи. А орнамент трапляється лише на прапорах азійських держав.

Психологія глобалізаторів і тих, кого вони прагнуть глобалізувати

Аналіз національних прапорів **країн так званої «великої сімки»,** які домінують у нинішньому фактично несиметричному в геополітичному та економічному плані світі, засвідчив прагнення лідерів глобалізації ліберально-західного зразка підкорити всіх інших своїй волі, продемонстрував певну агресію та енергійну, дієву активність (що підтверджується 100.0 % червоного кольору на національних прапорах цих країн).

Водночас дослідження зафіксувало в суспільній психології цих країн доволі сильне прагнення до свободи і миру (про що свідчить 85.7 % білого кольору на їхніх державних прапорах). Але перевага червоного над білим (+14.3 %) є доволі суттєвою, якщо порівнювати із загальнопланетною (хоч і незначною) перевагою білого кольору над червоним (+3.7 %).

Інші кольори на прапорах країн-глобалізаторів розподілилися таким чином: синій (42.9 %), чорний, зелений і жовтий (по 14.3 %).

І тут можна констатувати, що народам цих країн все ж притаманне певне прагнення до гармонії, спокою і безконфліктних

відносин, їм не чужий романтизм, емоційність і намагання жити за певними принципами, в обстановці взаємної довіри (про що свідчить наявність 42.9 % синіх кольорів на національних прапорах згаданих вище країн).

Таким чином, на основі результатів дослідження можна констатувати, що суспільна психологія народів, що проживають у країнах «великої сімки», значно більшою мірою характеризується збудженням, активністю та агресією, намаганням підкорити своїй волі інших, ніж суспільна психологія світу в цілому (+27.9 %).

Але водночас їй притаманне більше прагнення свободи і миру (+9.9 %) і менше – романтизм, емоційність, гармонія, спокій і безконфліктні відносини (-9.1 %), ніж суспільній психології всього населення планети.

Останнім часом у західних (і не тільки) масмедіа активно створюється агресивний імідж ісламським країнам. І в цьому контексті становить інтерес порівняння кольорових переваг на державних прапорах, наприклад країн-глобалізаторів (G-7) та країн, де домінує мусульманська релігія.

В **ісламських країнах** було зафіксовано досить збалансовані показники співвідношення між білим (71.4 %), червоним (69.4 %) і зеленим (67.4 %) кольорами, які переважають на їх національних прапорах. Чільне місце на національних прапорах ісламських країн посідають жовтий (24.5 %), чорний (22.5 %) і синій (20.4 %) кольори, проте на них зовсім небагато коричневого (6.1 %) кольору.

У країнах же «великої сімки» є яскраво виражена двозначна асиметрія, на користь червоного (100 %) і білого (85.7 %) кольорів. Значно менше на прапорах синього кольору (42.9 %).

По суті, можна констатувати, що суспільна психологія народів ісламських країн є більш складною (вона трикольорова: біло-червоно-зелена) і водночас менш поляризованою, на відміну від (двокольорової: червоно-білої) суспільної психології народів країн-глобалізаторів.

Крім того, ці дані свідчать, що в суспільній психології країн «великої сімки» набагато вищий рівень збудження, активності, агресії, намагання підкорити інших і нав'язати їм свою волю (+30.6 % за показником червоного кольору), ніж в ісламських країнах. Хоча варто визнати, що водночас вищими тут є й показники прагнення чистоти, свободи і миру (+14.3 % за фактором білого кольору).

Натомість такі риси характеру, як спокій, стабільність у самосвідомості та самоствердженні, виваженість, схильність до реформаторства, бажання володарювати та керувати показує тотальну перевагу в цих показниках ісламських країн над лідерами західного світу (+67.0 % за зелено-кольоровим чинником нашого аналізу).

Таким чином, можна стверджувати, що так звана «ісламська загроза» в цілому не є домінантно притаманною суспільній психології ісламських країн. Більше того, така агресивність якраз більш характерна для суспільної психології провідних країн Заходу, які намагаються нав'язати свої цінності та моделі суспільного і соціально-економічного устрою країнам, що не входять до так званого глобалізаційного ядра.

А останні, на нашу думку, лише «вмикають» механізми своєрідного соціально-психологічного захисту проти «цивілізаційного імперіалізму» країн «золотого мільярду», яких на початку XXI ст. суттєво потіснив виходець з країн так званого «третього світу» – Китай, зі своїми 1.5 млрд відмобілізованого конфуціанством і соціалізмом населення і потужною глобальною економікою, яке, не виключено, психологічно готове діяти відповідно до давньої латинської мудрості: «Раб не прагне свободи, позаяк мріє про свого раба…»

Національний характер і форма державного правління

Національний прапор є політичним символом і атрибутом держави. Саме тому становить інтерес дослідження того, чи не впливає форма державного правління на кольорові переваги на національних прапорах.

Оскільки двома основними формами правління є республіка і монархія, окремо було проаналізовано національні прапори парламентських і президентських республік, конституційних, парламентських і абсолютних монархій.

На **національних прапорах держав з республіканською формою правління** були зафіксовані такі кольорові переваги: червоний (79.6 %), білий (69.0 %), жовтий (50.0 %), зелений (48.6 %), синій (45.8 %), чорний (21.1 %) і коричневий (3.5 %) кольори.

На прапорах монархічних держав переважали червоний (80.6 %) і білий (74.2 %) кольори. За ними йдуть синій (41.9 %),

жовтий (25.8 %), зелений (22.6 %), чорний (19.4 %) і коричневий (6.5 %) кольори.

Отже, статистично значущі розбіжності в прапорах республік і монархій виявилися в жовто-зеленому спектрі. Таким чином, можемо констатувати, що в народів держав з республіканською формою правління є більш активною психіка (+24.2 %) і водночас більш спокійний характер (+24.0 %), ніж народів у державах з монархічним устроєм. А останні, відповідно, дещо більшою мірою орієнтовані на мир (+5.2 %) і комфорт (+3.0 %), ніж народи республіканських держав.

З огляду на викладене можна зробити висновок, що монархічний устрій меншою мірою сприяє спокою в суспільстві і психічній активності нації, ніж республіканська форма організації держави.

Зазначимо, що в рамках республіканської форми правління виявилися суттєві розбіжності в кольорових перевагах на національних прапорах залежно від того, якою є республіка: парламентською чи президентською. Рівень збудження, активності, певної агресії (+8.1 %) і водночас миру (+10.7 %) у парламентських республіках виявився вищим, ніж у президентських. Натомість в останніх державах зафіксований вищий рівень психічної активності (+20.8 %) та прагнення спокою (+19.0 %).

Показово, що суспільна психологія в парламентських республіках виявилася ближчою до суспільної психології монархій, ніж до суспільної психології президентських республік.

Зокрема, рівень збудження, активності, певної агресії, що символізують червоно-помаранчеві кольори, в парламентських республіках (85.7 %) та монархіях (80.6 %) протиставляється президентським республікам (77.6 %). Аналогічна тенденція була виявлена і стосовно прагнення до миру, яке символізує білий колір. У парламентських республіках (77.1 %) та монархіях (75.0 %) вона є більш вираженою, ніж у президентських республіках (66.4 %).

Але це, зрештою, і не дивно та пояснюється тим, що сучасні монархії еволюціонували від абсолютних до переважно конституційних і парламентських, де королівська влада є суттєво обмеженою. І це наближає такі форми державного устрою за сутнісними характеристиками до парламентських республік. А посада монарха в конституційній чи парламентській монархії, як і посада президента в парламентській чи парламентсько-президентській республіці, зводиться до представницьких та символічних функцій.

Разом з тим повноваження лідерів держав у сучасних президентських республіках часто є більшими, ніж у монархів минулого. Особливо це виявляється в суспільствах з домінуванням політичної культури східного типу (з харизматичним політичним лідерством) і недостатньо розвинутими структурами громадянського суспільства. Такі президентські республіки, по суті, з політико-психологічного погляду та владних повноважень президента більше нагадують монархії XIX–XX ст. Вважаємо, що це і є причинами таких розбіжностей у параметрах суспільної свідомості відповідно до форм державного правління.

Насамкінець слід відзначити певну умовність таких підходів до аналізу суспільної психології людства, в тому числі в контексті регіону проживання чи способу політичної самоорганізації того чи іншого суспільства. Напевно, це дослідження варто розглядати як своєрідний пілотний проєкт зі створення інтегрального психологічного портрета середньостатистичного мешканця планети Земля.

Зрозуміло, що використання лише одного тесту кольорових переваг у дослідженні глобальної суспільної свідомості є недостатнім, оскільки він спрямований переважно на дослідження підсвідомих параметрів психіки, крім яких існують і свідомі її параметри, які варто розглянути в інших виданнях.

Слід також усвідомлювати, що більшість країн світу є багатонаціональною і мультикультуральною, належить до різних цивілізацій. Варто пам’ятати, що чисельність населення різних країн планети варіює від десятків тисяч до сотень мільйонів і мільярдів (у яких живуть сотні народів та етносів). Водночас можна стверджувати, що ці психологічні чинники все ж справляють певний вплив на глобальну політичну, економічну і соціальну сфери суспільства.

Список рекомендованих джерел

1. Бебик В. М. Інформаційно-комунікаційний менеджмент: психологія, технології і техніка паблік рилейшнз. Київ : МАУП, 2005. 440 с.

2. Бебик В. М. Політологія для політика і громадянина. Київ : МАУП, 2004. 424 с.
3. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / пер с англ. П. М. Кудюкина ; под общ. ред. Б. Ю. Кагарлицкого. СПб. : Унив. кн., 2001. 416.
4. Держава і громадянське суспільство: партнерські комунікації в глобальному світі / В. Бебик, В. Бортніков, Л. Дегтерьова, А. Кудряченко. Київ : Ін-т громадян. сус-ва, 2006. 248 с.
5. Лебедев-Любимов А. Н. Психология рекламы. СПб. : Питер, 2002. 368 с.
6. Ольшанский Д. В. Политический PR. СПб. : Питер, 2003. С. 228.
7. Руководство по использованию восьмицветового теста Люшера / сост. О. Ф. Дубровская. М. : Когито-Центр, 2003. 74 с.
8. Сучасна глобалістика: провідні концепції і модерна практика / В. Бебик, С. Шергін, Л. Дегтерьова. Київ : Ун-т «Україна», 2006. 208 с.
9. Цветовой личностный тест : практ. пособ. / В. В. Драгунский. М. : АСТ ; Минск, Харвест, 2007. 444 с.
10. Lipshutz R. D. Reconstructions World Politics: The Emergence of Global Civil Society. *Millenium :* Jornal of International Studies. 1992. Vol. 21. No 3. P. 380.
11. Neuman, W. Social Research Method: Qualitative and Quantitative Approach. Needham Heights, MA : Allyn & Bacon, 1997. 592 p.
12. PR в органах державної влади та місцевого самоврядування : монографія / за ред. В. Бебика, С. Куніцина. Київ : МАУП, 2003. 240 с.

1.4. Глобалістика: поняття і типологія. Соціальна глобалістика

Сучасні процеси глобалізації в економічній, політичній, гуманітарній, інформаційній сферах суспільства простимулювали ровиток науки, яка отримала назву **глобалістика.** І хоча ідеї глобального розвитку людства є настільки ж старими, як і світ у цілому, інституціалізація цієї науки відбулася лише наприкінці XX – на початку XXI ст.

Саме тоді з'являються перші монографії і навчальні посібники з глобалістики, а сама глобалістика входить до навчальних планів підготовки бакалаврів, магістрів і докторів філософії (кандидатів наук) і докторів наук (габілітованих) у провідних університетах світу.

В Україні школа глобалістики розвивалася переважно в системі політичних наук, зокрема в межах наукової спеціальності «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку», в рамках якої було захищено багато докторських і кандидатських дисертацій. А власне глобалістика як навчальна дисципліна викладалася переважно майбутнім фахівцям з політології та міжнародних відносин.

На сучасному етапі розвитку суспільних наук можна визначити, що **глобалістика** – це наука, яка досліджує закономірності формування, функціонування і розвитку глобального суспільства в економічній, політичній, соціальній та гуманітарній сферах, інтегрованих інформаційно-комунікаційною сферою суспільства.

Таке розуміння глобалістики дає підстави розглядати ***об'єкт дослідження*** глобалістики – економічну, політичну, соціальну та гуманітарну сфери глобального суспільства, інтегровані інформаційно-комунікаційною сферою такого суспільства.

Предметом глобалістики є особливості формування, функціонування та розвитку економічної, політичної, соціальної та гуманітарної сфер глобального суспільства, інтегрованих інформаційно-комунікаційною сферою такого суспільства.

Під ***методологією*** глобалістики будемо розуміти сукупність пізнавальних принципів і технологій дослідження особливостей формування, функціонування та розвитку економічної, політичної, соціальної і гуманітарної сфер глобального суспільства, інтегрованих інформаційно-комунікаційною сферою такого суспільства.

Своєю чергою, під ***методикою*** глобалістики будемо розуміти арсенал аналітичних методів (технік) наукового дослідження особливостей формування, функціонування та розвитку економічної, політичної, соціальної та гуманітарної сфер глобального суспільства, інтегрованих його інформаційно-комунікаційною сферою.

Методологія (технологія) глобалістики повинна бути концептуально та ідеологічно вибудованою та об'єднувати методи (техніки) класичних суспільних (економічних, політичних, соціальних, культурологічних, соціально-психологічних) досліджень з методами, процедурами і процесами, технічними прийомами та засобами дослідження, аналізу, перевірки й оцінювання здобутих даних, які використовуються природничо-математичними науками.

Історично безпрецендентні темпи глобалізації планетарного суспільства, які дали життя глобалістиці як науці, внаслідок обмеженого часу не могли повною мірою сприяти її становленню як наукової дисципліни.

Утім, уже на початку 80-х рр. XX ст. в глобалістиці сформувалося 5 провідних напрямів:

• ***Постіндустріальна глобалістика*** (О. Тоффлер, Д. Белл, Д. Несбіт, Г. Фрідріхс, А. Шафф), яка безпосередньо глобальні проблеми не досліджувала, але формулювала висновки, пов'язані з постіндустріальним станом суспільства і перспективою вирішення проблем глобального світу.

• ***Технократична глобалістика,*** представлена:

«технооптимістами» (Г. Кан, У. Браун, Ж. Ж. Серван-Шрайбер, А. Вінер), які були переконані, що тільки наука і техніка можуть вирішити всі глобальні проблеми, які й виникають через бурхливий розвиток науково-технічного прогресу (НТП);

«соціал-технократами», які вважали, що НТП є головною причиною появи глобальних проблем, але не вірили в те, що наука і техніка можуть бути єдиним засобом вирішення цих проблем (Д. Медоуз, К. Боулдінг, М. Робертс, К. Девіс).

• ***Еволюційно-детерміністська глобалістика*** (Е. Валенілла, І. Ніінілуото, Н. Георгеску-Роген, Дж. Ріфкін), яка орієнтувалася на дослідження закономірностей природної еволюції і незворотності науково-технічного прогресу.

• ***Еколого-популістська глобалістика*** (Л. Браун, О. і П. Ерліхи, Дж. Уолд, Р. Теобальд, Д. Хау), яка зосереджувалася на проблемах взаємодії природи, суспільства і людини.

• ***Екзістенціально-культурна глобалістика*** (С. Мендловіц, Г. Фолк, О. Орука, Й. Галтунг, М. Міше, К. Ф. Вайзекер), предметом якої були проблеми війни і миру, встановлення нового міжнародного економічного і соціально-політичного порядку.

Зрозуміло, що виділення цих напрямів є досить умовним, оскільки вченими досліджувалися також проблеми неогуманізму, всесвітнього розвитку, наднаціональних (глобальних) інститутів, глобальної свідомості тощо.

У будь-якому разі можна стверджувати, що спочатку глобалістика накопичувала на первісному (емпірічному) рівні перелік

проблем, тенденцій і явищ, які поступово систематизувалися, щоб у подальшому бути використаними для теоретичного осмислення, аналізу і прогнозування.

Перший етап розвитку глобалістики (60–70-ті рр. XX ст.) характеризується ґрунтовним вивченням насамперед космосу та охорони довкілля. Проте методологічні і науково-теоретичні дослідження в цих галузях не були об'єднані в цілісну систему, хоча спроби міждисциплінарних досліджень були здійснені напередодні Стокгольмської міжнародної конференції з охорони навколишнього середовища (1972 р.).

Парадигма постмодернізму, яка прийшла на зміну класичній раціональності, відкинула глобальний детермінізм і закономірності раціоналізму. Як наслідок – неперервна диференціація, відсутність впорядкованості і невизначеність форми, розгляд кожного процесу чи предмета не з погляду цілісної однини, а як сукупності елементів, що не можуть бути поєднані.

Ця науково-методологічна криза наприкінці 60-х рр. минулого століття знову привернула увагу вчених до розгляду ідей глобального світу і загальнолюдської (глобальної) перспективи суспільного розвитку.

Другий етап розвитку глобалістики (кінець 70-х рр. XX ст.) пройшов під знаком уточнення рамок об'єкта і предмета дослідження глобалістики: переліку та ієрархії глобальних проблем, становлення та розвитку основних теоретичних напрямів.

З метою дослідження всього спектру проблем, пов'язаних з глобалізацією, з ініціативи і на гроші переважно єврейських олігархів було створено Римський клуб (1968), який об'єднав учених, бізнесменів, політиків, громадських діячів з 53 країн світу. За перші 30 років існування Римського клубу було підготовлено близько 20 доповідей на замовлення клубу і звіт самого клубу, в яких досліджувалися найважливіші світові проблеми.

По суті, в межах проєктів Римського клубу відпрацьовувалась ідеологія «нового світового порядку» і були розроблені наукові методи нової науки – глобалістики, запропоновані альтернативні сценарії світового розвитку.

Діяльність цього міжнародного неурядового об'єднання сприяла становленню та інституціалізації глобалістики як науки

про глобальний світ та його проблеми. В доповідях Римського клубу (А. Печчеї, Дж. Форрестер, Д. Мідоуз, Е. Ласло, Х. Клівленд, Ф. Гаєк, К. Левін та ін.) були розроблені такі категорії глобалістики, як «межі зростання», «перша глобальна революція», «глобальні проблеми», «глобальна свідомість» та ін.

Третій етап розвитку глобалістики (більша частина 80-х рр. XX ст.) характеризується зниженням уваги до загальнотеоретичних проблем глобалістики за рахунок здійснення прикладних досліджень глобалізації, зорієнтованих не стільки на причини загострення загальносвітових проблем, скільки на конкретні їх прояви.

Четвертий етап розвитку глобалістики (90-ті рр. XX ст.) характеризується спробами підбити певні теоретико-методологічні підсумки розвитку сучасної глобалістики як науки. До того часу ця наука тлумачилася досить обмежено: як вчення про глобальні природні та суспільні проблеми сучасності, яке грунтувалося, зокрема, в соціальному аспекті, на тезах священика і вченого Т. Мальтуса (1766–1834 рр.).

Останній відомий своєю теорією, що оскільки населення планети зростає за геометричною прогресією, а кількість продуктів харчування – за арифметичною, природних ресурсів на всіх не вистачить. Тому, мовляв, потрібно «регулювати» чисельність населення (війною, хворобами, голодомором).

Т. Мальтус жив у XVIII ст. Зокрема, у 1800 р. на планеті проживало близько 952 млн осіб. Через 100 років населення планети Земля становило вже 1.6 млрд осіб. У 1950 р. людська популяція досягла 2.5 млрд осіб, а в 2000 р. – 6 млрд осіб. Ураховуючи, що в 2019 р. землян було вже 7.7 млрд осіб, проблема забезпечення людей їжею, водою і чистим повітрям стає все більш глобальною, яку розв'язувати все ж потрібно шляхом не регулювання чисельності населення, а використання нових технологій та контролю над народжуваністю.

Теоретичні засади глобалістики як автономної науки почали розроблятися з другої половини 60-х рр. XX ст., але її філософсько-методологічне підґрунтя має глибоке історичне коріння. Зокрема, велике значення для розвитку теорії глобалістики має концепція українського вченого В. Вернадського щодо трансформації біосфери в ноосферу. Згідно з цією концепцією схема ієрархії політико-філософських, природничих, екологічних, технічно-технологічних, соціально-економічних, міжнародних проблем стає основою для формування глобального освіту як такого з усіма відповідними атрибутами.

У цьому звя'зку будемо розглядати **глобалізацію** як процес створення глобального світу, **глобалізм** – як ідеологію світу, що глобалізується, а **глобалістику** – як науку, що досліджує проблеми формування та розвитку глобального світу.

За півстоліття історії становлення глобалістики в її рамках сформувалися такі провідні ***концепції сучасної глобалістики:***

- меж зростання (Дж. Форрестер, Д.Л. Медоуз, Е. Пестель, М. Месарович);
- гуманістичного соціалізму (Я. Тинберген);
- нового гуманізму (А. Печчеї);
- дороговказів майбутнього (Б. Гаврилишин);
- сталого розвитку (Л. Браун);
- універсального еволюціонізму (теорія глобальних рішень і компромісів) (М. Мойсеєв);
- мітозу біосфер (Д. Аллен, М. Нельсон);
- контрольованого глобального розвитку (Д. Гвішіані);
- світ-системного аналізу (І. Валлерстайн) та ін.;
- геогенезису (Е. Кочетов);
- глобальної спільноти (М. Чешков) та ін.

Концепція меж зростання досліджувалася в межах доповідей Римського клубу під керівництвом А. Печчеї та інших засновників цієї неурядової міжнародної інституції. Останні зрозуміли, що певні труднощі в реалізації проєктів і програм транснаціональних корпорацій пов'язані з глобальними системними ефектами. Звідси, до речі, й виник загальновідомий заклик: «мислити глобально, діяти локально».

Реалізація цієї концепції була здійснена через спроби моделювання розвитку світової економіки. Динаміка світової економіки досліджувалася в контексті аналізу п'яти взаємопов'язаних факторів: населення, капіталовкладення, використання невідновлюваних ресурсів, забруднення навколишнього середовища, виробництво продовольства.

Відповідно до висновків авторів концепції меж зростання людство досить швидко має наблизитися до крайньої демографічної та економічної межі в планетарному розвитку. І справа тут не

стільки в ресурсних обмеженнях, скільки в пануванні транснаціональних корпорацій (ТНК), конфліктній конкуренції, егоїстичному елітаризмові Заходу і дезінтеграції людства.

Зокрема, в першій доповіді «Межі зростання» (1972), підготовленій Д.Л. Медоузом та його дружиною на основі ідей Дж. Форрестера (США), висловлювалися думки щодо необхідності загальмувати приріст населення Землі. Проєкт групи Медоузів можна розглядати як першу спробу побудови комп'ютерної моделі системи «людина – суспільство – природа», а системний підхід – як новий метод, що був реально використаний у глобальних дослідженнях.

Результати обговорення були неоднозначними, члени Римського клубу отримали імідж «неомальтузіанців» і «технократів». Але дискусія сприяла подальшим науковим дискусіям і розробкам.

Е. Пестель (Німеччина) і М. Месарович (США) запропонували свою модель, яка була подана у другій доповіді «Людство на роздоріжжі» (1974). У ній відомі фахівці із системного аналізу і математики намагалися усунути недоліки ідеї «нульового зростання» (з першої доповіді Римського клубу) через реалізацію своєї концепції «органічного зростання», згідно з якою кожен регіон світу має виконувати свою особливу функцію.

Ця модель базувалася вже не на одній тисячі математичних рівнянь, як у Медоуза. Масштаби змінилися: було використано 200 тис. математичних рівнянь, які охоплювали ієрархічну структуру, де кожен рівень відокремлює еволюцію світової системи. Серед цих рівнів автори моделі Месаровича-Пестеля виокремлювали геофізичний, екологічний, технологічний, економічний, інституціональний, соціально-політичний, культурно-ціннісний рівні, а також рівень біології людини.

Після шокової кризи 60–70-х рр. XX ст., коли по світу прокотилася хвиля соціальних та економічних потрясінь, робоча група Римського клубу на чолі з лауреатом Нобелівської премії Я. Тинбергеном підготувала ***концепцію гуманістичного соціалізму,*** яка була викладена в доповіді «Перегляд світового порядку» (1976 р.). Ця концепція не містила якоїсь особливої наукової методології, але включала конкретні рекомендації щодо перебудови структур влади, інституційної діяльності, ринкової системи і практики міжнародних відносин.

Зокрема, автори доповіді з метою наближення рівня доходів у світовому масштабі пропонували встановити нульове зростання розвиненим країнам і 5 % зростання темпів середньорічних доходів на душу населення в країнах, що розвиваються.

Нова ідеальна соціальна організація людей отримала назву «гуманістичний соціалізм», який має забезпечити рівні можливості для всіх країн і людей відповідно до універсальних гуманістичних цінностей.

Утім, ця доповідь не справила особливого враження на світову громадськість, і експерти Римського клубу перейшли від кількісного аналізу проблем світового порядку до якісного аналізу особистісних рис людей, які можуть забезпечити «революцію свідомості».

Ця концепція, яка отримала назву концепції нового гуманізму, була висвітлена в доповіді «Цілі для людства» (1977). Для неї були характерними домінування нового «глобального етносу», перебудова свідомості і запровадження норм поведінки людей і норм державної політики відповідно до «нових стандартів гуманізму», які мають привести до «людської» революції, тобто інтеграції людей світу і формування світової людської спільноти.

Для того щоб розпочалася «революція світової солідарності», на думку авторів, потрібно сформулювати ***цілі світового розвитку:***

- припинення гонки озброєнь, відмова від конфліктів, війн і насильства;
- розв'язання продовольчої проблеми в глобальному масштабі;
- глобальний контроль за використанням енергетичних і сировинних ресурсів, технологіями і природокористуванням;
- глобальний розвиток, спрямований на підвищення якості життя, соціальну справедливість у розподілі матеріальних і духовних благ.

Серед численних експертів Римського клубу варто назвати й відомого дослідника українського походження, директора Міжнародного інституту менеджменту Б. Гаврилишина з його доповіддю «Дороговкази в майбутнє», яка була перекладена на багато мов і присвячена проблемам ефективності функціонування різних суспільств. Цей аналітик виніс на обговорення громадськості модель майбутнього світового порядку, що базується на співіснуванні різних культур, релігій, способів життя, колегіальному керівництві, представницькій демократії – на високих рівнях і прямій демократії – на більш низьких.

Після створення Римського клубу, Тристоронньої комісії (ЄС, США та Японії) та інших глобальних аналітичних структур на основі розробок аналітиків глобалістики провідні капіталістичні країни розпочинають розробку стратегічних планів, спрямованих на координацію діяльності зазначених вище держав у галузях економіки, політики, екології, культури тощо.

Розроблена під керівництвом Л. Брауна (США), ***концепція сталого розвитку*** була використана при ухваленні спеціальної резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Економічна перспектива до 2000 року і надалі» (1987), згідно з якою сталий розвиток рекомендується як один із засадничих принципів діяльності міжнародних інституцій, урядів та неурядових організацій.

Прибічники концепції сталого розвитку були переконані, що людство споживає значно більше ресурсів, ніж дозволяють можливості глобальних економічних систем. Тому потрібно поступово, еволюційно забезпечувати сталий розвиток на всьому глобальному просторові, а не тільки в елітарних регіонах.

Концепція універсального еволюціонізму була запропонована М. Мойсеєвим (РФ) і розвивалася на базі вчення українського вченого В. Вернадського про ноосферу. Її представники критикували доповіді Римському клубу за їх розуміння пасивної ролі природи та її пасивної реакції на життєдіяльність людства в планетарному масштабі і виступають опонентами концепції сталого розвитку.

На думку прибічників цієї концепції, узгоджений, скоординований розвиток людства і біосфери може привести до формування ноосфери, ноосферної економіки і ноосферної цивілізації. Цю концепцію ще називають школою глобальної екології, яка запропонувала власну теорію глобальних рішень і компромісів.

Концепція мітозу біосфер характеризувалася розробкою проблем поєднання біосфери і техносфери, а головна ідея полягала у використанні досвіду створення штучних біосфер (наприклад для космічних станцій) з метою поліпшення земної біосфери і формування ноосфери (Д. Аллен, М. Нельсон).

Концепція контрольованого глобального розвитку під керівництвом Д. Гвішиані розвивала глобалістику на теоретико-методологічних засадах соціології, а перехід до інформаційного суспільства розглядала як дороговказ до розв'язання більшості існуючих глобальних проблем.

Зрозуміло, що інформатизація сучасного суспільства не здатна вирішити, наприклад, соціальні проблеми чи проблеми війни і миру, але досвід створення системи моделей альтернативного глобального розвитку і вибору оптимальних управляючих стратегій, безумовно, сприяв розвитку глобалістики як науки.

Концепція світ-системного аналізу (І. Валлерстайн) ґрунтувався на парадигмі, в центрі якої перебували розвиток економік, історія систем і цивілізацій. Ця парадигма тяжіла до концепції глобальної соціалізації, що визріла в надрах Міжнародної соціологічної асоціації, яку І. Валлерстайн очолював у 1994–1998 рр.

Кінець XX ст. розглядався школою світ-системного аналізу в контексті зміни капіталістичної світ-системи на посткапіталістичну. **Капіталістична світ-система,** яка утвердилась півтисячоліття тому, тлумачиться як перша історична форма глобальної системи. Остання складається з ядра (так званий «золотий мільярд»), напівпериферії та периферії світу і розвивається з циклічними кризами з періодом 50–100 років за аналогією з відомими «довгими економічними хвилями» М. Кондратьєва.

Утім, феодальна Іспанська імперія часів короля Карла V (1516–1556) і короля Філіпа II (1527–1598) з населенням 60 млн осіб була не менш глобальною, оскільки контролювала Іспанію, Італію, Нідерланди, Фландрію, Бельгію, половину Німеччини, частину Франції (Європа), Мексику, Гватемалу, Перу, Панаму, Чилі, Венесуелу, Колумбію (Нова Іспанія / Південна Америка), частину США і Канади (Північна Америка), Туніс (Африка) тощо.

Не менш глобальною була Китайська імперія часів династії Мін (1368–1644), яка володіла величезними територіями в Азії, нараховувала близько 200 млн населення, мала гігантський флот, мільйонну армію, спромоглася реставрувати Великий китайський мур (21.1 тис. км) і Великий китайський канал (1.8 тис. км), збудувала вражаючий за масштабами імператорський палац Гугун у Пекіні.

Звичайно, Іспанська та Китайська імперії не були частинами єдиної глобальної, феодальної світ-системи, це різні цивілізації, культури, мови, релігії. В Іспанії, наприклад, домінував жорсткий (з інквізицією) католицизм, а в Китаї – симбіоз буддизму, даосизму і конфуціанства, хоча за формами правління в обох імперіях була абсолютна монархія та економіка феодального типу.

Так само дуже умовно можуть вважатися єдиними частинами глобальної, капіталістичної світ-системи, наприклад, Британська імперія (412 млн населення, 1913), Французька імперія (44 млн неселення, 1812 р.) чи Османська імперія (35,35 млн населення, 1856), які мали різні цивілізації, культури, мови, релігії.

Британська, Французька та Османська імперії в часи розквіту капіталізму самі по собі були глобальними утвореннями, які контролювали величезні території на різних континентах. У Британії і Франції була конституційна монархія, в Османії – абсолютна монархія на засадах халіфату.

Християнська релігія в Британії набула протестантських форм, у Франції панував католицизм, а в Османії – суннітський іслам. Тому навряд чи доцільно вести мову про світ-системну єдність.

Концепція геогенези, висунута Е. Кочетовим, передбачала методологічний поділ світового простору за функціональними ознаками: геоекономікою, геополітикою, геостратегією, геофінансами, геодемографією, глобальним правом, глобальним інформаційним простором тощо.

Геогенеза, на думку автора цієї методологічної парадигми, є просторово-філософською методологією пізнання, сприяння та відображення світу, методологічною основою глобалістики. А глобалістика розглядалася ним як галузь соціально-гуманітарного знання, наука: про світ у його системно-неподільній (єдиній, цілісній) формі; про різноманітні виміри (сфери) глобального світу (геоекономіку, геофінанси, геополітику, геостратегію, геоінформацію та ін.); про закономірності функціонування наднаціональних утворень (процесів, структур) і технології оперування в них.

Незважаючи на деяку ускладненість, зміст цієї програми в цілому правильний. Заслуговує на увагу також здійснена автором концепції геогенези класифікація держав:

• *Класична держава,* коли суверенітет у межах національно-територіальних кордонів визначає економічну, правову, політичну систему держави.

• *Держава в економічних межах,* коли держава проводить господарювання за межами національних кордонів. Контур цих «країн-систем» визначається економічними межами, які сприяють становленню гомогенних економічних, культурних, соціально-політичних і військових середовищ. Цей тип держави у найбільш чіткій формі і конфігурації проявляється в прикордонних регіонах суміжних з певною державою країн.

• *Держава несуміжна,* коли внаслідок історичних, політичних, економічних, демографічних процесів у віддалених державах зароджувалися діаспори, які нині геоекономічно, геофінансово і геополітично тяжіють до національної материнської системи.

• *Держава в державі,* коли через послаблення центральної влади за певних політичних, військових, економічних умов окремі частини держав можуть сформувати самостійну державу.

Насамкінець зазначимо, що на роль «великих», на думку автора, можуть претендувати лише «країни-системи» (колоніальні або постколоніальні? – *авт.*).

Концепція «глобальної спільноти» (М. Чешков, Е. Кочетов), яка розроблялася протягом 90-х рр. минулого століття, зробила досить вагомий внесок у розвиток глобалістики. Поняття глобальної спільноти може бути охарактеризоване двома відносно автономними поняттями: «глобальна система» і «світове співтовариство». Глобальна спільнота видається спільнотою, динаміка якої визначається взаємодією її різноманітних компонентів.

Виокремлюють два історичних типи глобальної спільноти: індустріально-модерністський та інформаційно-глобалістський.

Єдність світової системи передбачає її цілісність, яка формується під впливом:

• *інтернаціоналізації,* яка сприяє становленню світової господарської системи як системи національних господарств;

• *мондіалізації,* що формує світову господарську систему як цілісність, до якої входять не тільки національні господарства, а й транс(між)національні одиниці і світові організації;

• *глобалізації,* яка вписує світову господарську систему в природно-біологічне середовище і надає новій цілісності соціально-природної якості.

Таким чином, інтернаціоналізація передбачає зв'язок національних господарств через світовий ринок, мондіалізація – цілісну світову економіку, що базується на інтеграційно-відновлювальних зв'язках, а глобалізація – створення суспільних (передусім економічних) відносин, які забезпечують виживання і розвиток в руслі еволюції людини і природи.

Загалом, на думку українського дослідника О. Білоруса, виділяють, зокрема, такі основні постулати сучасної глобалістики:

- світ і світове лідерство є єдиним глобальним організмом;
- глобалізація світу – це об'єктивне історичне явище і процес, на який можна впливати і керувати ним спільними зусиллями людства;
- глобалізація відкриває нові можливості і криє в собі нові загрози людству;
- глобальну кризу і катастрофу людства ще можна відвернути;
- глобальна інтеграція – закономірність розвитку людства;
- глобальні інтереси слід ставити вище від національних;
- сучасна людина як найвища соціальна цінність набула глобального порядку і стала в центрі процесів глобалізації і та ін.

Процеси глобалізації, які є основою формування глобального (світового, взаємозалежного, уніфікованого) суспільства, потребують його методологічної декомпозиції та подальшої композиції на основі філософії діалектики і системної методології.

Отже, можна вести мову про специфіку становлення і розвитку глобальних економічної, політичної, соціальної та гуманітарної сфер планетарного суспільства, що глобалізується, передусім на основі формування глобальної інформаційної сфери світового суспільства.

Для зручності надалі пропонуємо називати глобальні: економічну, політичну, соціальну, гуманітарну та інформаційну сфери планетарного суспільства, які входять до складу **загального глобального суспільства,** такими термінами:

- глобальним економічним суспільством;
- глобальним політичним суспільством;
- глобальним соціальним суспільством;
- глобальним гуманітарним суспільством;
- глобальним інформаційним суспільством.

За аналогією в подальшому можна використовувати терміни, що характеризують процеси глобалізації в глобальних: економічній, політичній, соціальній, гуманітарній та інформаційній сферах, які є складовими процесів загальної глобалізації, такими термінами:

- економічною глобалізацію;
- політичною глобалізацію;
- соціальною глобалізацію;
- гуманітарною глобалізацію;
- інформаційною глобалізацією.

Відповідно до вказаних вище підходів логічним видається використання таких галузевих видів науки глобалістики:

- економічної глобалістики;
- політичної глобалістики;
- соціальної глобалістики;
- гуманітарної глобалістики;
- інформаційної глобалістики.

Природа та специфіка функціонування глобальної суспільної сфери потребують наявності системи інфокомунікації між суб'єктами глобального суспільства: глобальними, цивілізаційно-регіональними, національно-державними і локальними структурами влади та громадянами як одиницями індивідуального і національно-державного суверенітету, групової та цивілізаційно-регіональної приналежності та ін.

У навчальному посібнику більш детально розглянуто проблеми зародження, формування і розвитку соціальної глобалістики, яка тісно пов'язана з економічною, політичною, гуманітарною та інформаційною глобалістикою.

На нашу думку, **соціальна глобалістика** – це наука, яка досліджує соціальні структури, соціальні відносини, соціальну свідомість та соціальну діяльність в умовах формування глобального соціального суспільства.

Об'єкт дослідження соціальної глобалістики – соціальна сфера глобального суспільства, яка розглядається в тісному зв'язку з економічною, політичною, гуманітарною та інформаційно-комунікаційною сферами глобального суспільства.

Предмет соціальної глобалістики – особливості формування, функціонування та розвитку соціальної сфери глобального суспільства, яка розглядається в тісному зв'язку з економічною, політичною, гуманітарною та інформаційно-комунікаційною сферами глобального суспільства.

Методологія соціальної глобалістики – сукупність пізнавальних принципів і технологій дослідження особливостей формування, функціонування та розвитку соціальної сфери глобального суспільства, яка розглядається в тісному зв'язку з економічною, політичною, гуманітарною та інформаційно-комунікаційною сферами глобального суспільства.

Методика соціальної глобалістики – арсенал аналітичних методів (технік) наукового дослідження особливостей формування, функціонування та розвитку соціальної сфери глобального суспільства, яка розглядається в тісному зв'язку з економічною, політичною, гуманітарною та інформаційно-комунікаційною сферами глобального суспільства.

Методологія (технологія) соціальної глобалістики має бути концептуально та ідеологічно вибудованою і об'єднувати методи (техніки) класичних соціальних досліджень з методами, процедурами і процесами, технічними прийомами та засобами дослідження, аналізу, перевірки й оцінювання здобутих даних, які використовуються економічними, політичними, соціально-психологічними та природничо-математичними науками.

Зрозуміло, що в дослідженнях соціальної сфери глобального суспільства потрібно використовувати, насамперед, базові поняття політології та соціології глобального світу й інших суспільних наук, які (до речі) в західній науковій традиції називаються соціальними (Social Sciences).

А управління глобальним соціальним суспільством має здійснюватися на основі соціальних програм, технологій і методів глобального соціального менеджменту, який розглядають, як: а) наукову дисципліну, що досліджує проблеми управління глобальною соціальною сферою; б) систему управління глобальною соціальною сферою, що складається з глобальних соціальних структур, соціальних відносин, соціальної свідомості та соціальної діяльності.

Список рекомендованих джерел

1. Бебик В., Куйбіда В. Депутатська діяльність у системі публічного врядування : навч. посіб. Київ : НАДУ, 2017. 372 с.
2. Бебик В., Шергін С., Дегтерьова Л. Сучасна глобалістика: провідні концепції і модерна практика. Київ : Ун-т «Україна», 2006. 208 с.
3. Бебик В. Політологія: наука і навчальна дисципліна. Київ : Каравела, 2009. 496 с.
4. Бебик В. Тисячолітня Україна: доісторичні цивілізації та глобальні релігійно-політичні доктрини : навч.-метод. посіб. Київ–Ужгород, 2012. 280 с.

5. Бебик В. Політологія: наука і навчальна дисципліна. Київ : Каравела, 2009. 496 с.
6. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования : пер. с англ. Изд. 2-е, испр. и доп. М. : Academia, 2004. 788 с.
7. Валлерстайн И. После либерализма / пер. с англ. ; под ред. Б. Ю. Кагарлицкого. М. : Едиториал УРСС, 2003. 256 с.
8. Гаєк Ф. Принцип ліберального соціального порядку. *Лібералізм :* антологія / [упоряд. О. Проценко, В. Лісовий]. 2-ге вид. Київ : Простір ; Смолоскип, 2009. С. 20–35.
9. Глобалізація і сучасний міжнародний процес / за заг. ред. Б. Гуменюка, С. Шергіна (у співавт.). Київ : Ун-т «Україна», 2009. С. 122–139.
10. Держава і громадянське суспільство: партнерські комунікації в глобальному світі : навч.-метод. посіб. / В. Бебик, В. Бортніков, Л. Дегтерьова, А. Кудряченко. Київ : Ін-т громадян. сусп-ва, 2006. 248 с.
11. Інформаційно-комунікаційна демократія : монографія / за наук. ред. С. О. Довгого, ред. колегія: С. О. Довгий, В. В. Лісничий, В. М. Бебик, О. В. Радченко ; Ін-т телекомунікацій і глобальн. інформ. простору НАН України. Київ : Вид. СВС Панасенко І. М., 2015. 420 с.
12. Національна безпека в умовах інформаційних та гібридних війн / за заг. ред. В. Куйбіди і В. Бебика : монографія. Київ : НАДУ, 2019. 384 с.
13. Політична енциклопедія (у співавт.). редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ : Парламент. видво, 2012. 808 с.
14. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії : монографія / за заг. ред. д-ра іст. наук, проф. А. І. Кудряченка. Київ : НІСД, 2007. 396 с.
15. Томас Х. Золотой век Испанской империи / пер с англ. В. Гончарова. М. : АСТ, 2016. 736 с.
16. Цзинь Цаньжун. Ответственность Державы / пер. с кит. С.А. Кочминой, А. Н. Новобрановой. Пекин : Пекин. компания «Шанс», М. : ООО «Ваш полиграф. партнер», 2013. 232 с.
17. Bebyk W. Polityczna prakseologia: teoria, metodologia, praktyka. Panstwo i pravo wobec wspolczesnych wyzwan. *Teoria i filozofia*

panstwa i prava oraz aksjologia democracji i ocrony praw czlowieka. Ksiega jubileuszowa Profesora Jerzego Jaskierni. Torun, 2012. S. 139–147.
18. Bebyk, Valeriy, 2015. Political marketing : concept, functions, types. *Social and Human Sciences.* Polish-Ukrainian scientific journal, 04 (08). P. 79–89. URL: http://sp-sciences.io.ua/s2295706/bebyk_valeriy_2015._political_marketing_concept_functions_types._social_and_human_sciences._polish-ukrainian_scientific_journal_04_08_pp._79-89 (accessed: 30 December 2015).
19. Bebyk, Valeriy (2019). Confucianism in the system of modern civilization of the PRC. *Riddles of Chinese success* / Scientific editor prof. dr hab. Wojciech Pomykalo. Warsaw : Warsaw Management University, Publishing House named after prof. Leszek J. Krzyzanovski. P. 121–136.
20. Bebyk, Valeriy (2019). Human rights in the information society. *Powszechny i regionalne systemy ochrony praw człowieka 70 lat po proklamowaniu Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka* / Redakcija naukowa Jerzy Jaskiernja, Kamil Spryszak. Spis 1. Torun : Wydawnictwo Adam Marszalek. S. 85–95.
21. Бебик, Валерий (2018). Крах мультикультурализма и права человека на оккупированных территориях в Европе. *Nowe wyznania i rozwiazania w europejskim systemie ochrony praw czlowieka* / redakcija naukowa Jerzy Jaskiernja, Kamil Spryszak. Spis 3. Torun : Wydawnictwo Adam Marszalek. S. 38–42.
22. Бебик, Валерий (2016). Конфуций и Платон: социальные модели и права человека. *Aziatskie systemy ochrony praw czlovieka* / redakcija naukowa Jerzy Jaskiernja, Kamil Spryszak. Spis 3. Torun : Wydawnictwo Adam Marszalek. S. 86–94.
23. Bebyk, Valeriy (2015). Ukrainian Maidan as a New Form of Protection of Human Rights. *Problemy realizacji regionalnych standardow ochrony praw czlowieka w praktyce ustrojowej panstw* / redakcija naukowa Jerzy Jaskiernia. Spis 3. Torun : Wydawnictwo Adam Marszalek. S. 531–539.

Розділ 2. КОНЦЕПЦІЯ І НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

2.1. Сталий розвиток: концепція, поняття, складові

Як стверджують науковці, формування концепції сталого розвитку у світі розпочалося ще в античні часи. Великі скіфо-еллінські філософи Арестокл/Платон (5 ст. до н.е.) і Арестотель/Аристотель (4 ст. до н.е.) вже в ті часи розмірковували про негативні наслідки людської діяльності та аналізували економіку тогочасних домогосподарств, зазначаючи, що вони мають бути самодостатніми та не можуть бути просто орієнтованими на споживання (бог Арес був одним з головних богів Античного світу, зокрема у Скіфії та Трої – *авт.*).

Згодом Страбон (1 ст. до н.е.), Пліній Старший та Варро (1 ст. н.е.) в різних варіаціях обговорювали типи деградації навколишнього середовища, що виникають унаслідок такої людської діяльності, як землеробство, лісозаготівля і видобуток корисних копалин. Вони не лише усвідомлювали деградацію навколишнього середовища, а й формулювали рекомендації щодо збереження відтворюваного потенціалу землі.

У часи Середньовіччя мислителі починають оперувати такими категоріями, як прогрес (він же – розвиток) у специфічному розумінні вдосконалення цього світу в утопічному контексті підготовки до життя в майбутньому (Августин).

Тривалий час конкурували ідеї лінійного та циклічного прогресу людства (Р. Нісберг, Б. Фонтенель, В. Райт). А загалом ідеї прогресу впевнено посіли свої місця в епоху Просвітництва (А.Сен-Сімон, О. Конт, Г. Гегель, К. Маркс, Г. Спенсер).

Проте під час промислової революції, коли людство масово почало видобувати вугілля, нафту, газ, мінерали, вирубувати ліси, суспільні аналітики почали досліджувати негативні наслідки такого промислово-екологічного варварства для розвитку майбутніх поколінь.

Починаючи з XX ст. ці проблеми загострюються: глобальне потепління, перенаселення планети, застосування нових видів зброї, зменшення продовольчих ресурсів, води і повітря поставили

під загрозу існування людської популяції взагалі. Відповідно вони не могли не бути в аналітичному фокусі вчених (Г. Пінчо, Г. Брендер, Дж. Брандіс, Т. Веблен, А. Фігу, Е. де Фріз, Г. Осборн, В. Зон, К. Капп, К. Лейсінгер та ін.), сформували потребу в досягненні сталого розвитку та раціонального використання природних ресурсів.

Власне кажучи? сам термін **сталий розвиток** вперше було вжито в офіційному документі, який підписали 30 африканських держав у 1969 р. під егідою Міжнародного союзу охорони природи (МСОП).

Тоді ж у США було прийнято Закон про національну екологічну політику (NEPA), в якому сталий розвиток було визначено як: економічний розвиток, який може мати переваги для нинішніх і майбутніх поколінь без шкоди для ресурсів планети або біологічних організмів.

Значним кроком у розвитку Концепції сталого розвитку можна вважати Конференцію ООН з навколишнього середовища людини 1972 р. у Стокгольмі (Швеція). Ця конференція, як було задекларовано в згаданій концепції, об'єднала індустріальні держави і держави, що розвиваються, з метою обговорення прав сім'ї, людини на здорове і продуктивне середовище, на адекватне харчування, житло, безпечну воду, доступ до засобів планування сім'ї.

З часом визнання необхідності відновлення зв'язку людства з природою сприяло створенню глобальних інституцій екологічного спрямування в системі ООН і переведенню концепції сталого розвитку з національного на міжнародний рівень публічного управління. Термін «концепцію сталого розвитку» тоді часто вживали як синонім терміна «концепція стійкості».

Обидва терміни утворені зі старого лісогосподарського терміна «стійкий урожай», який походить від німецького терміна «nachhaltiger Ertrag». Згідно з різними джерелами поняття «концепція стійкості» в розумінні балансу між споживанням ресурсів і репродукцією застосовували щодо лісового господарства вже в XII–XVI ст.

Наприкінці XX ст. науковці активно працювали над визначенням екологічного розвитку. У 1973 р. Ф. Стронг запропонував підхід, призначений для підтримки людей, які живуть у сільських поселеннях, з метою кращого розуміння та використання основних природних ресурсів і людських навичок, наявних у їхньому власному середовищі.

У 1977 р. П. Ерліх виявив особливості зростання держав, що розвиваються, і розвитку наіндустріалізованих держав. Директор відділу економічних і соціальних програм Ф. Стронг запропонував співробітникам Бюро ЮНЕП (Програма ООН з довкілля) робоче визначення екорозвитку: екологічний розвиток – це підхід до розвитку конкретної екосистеми або місцевості, що гармонізує економічні та екологічні чинники, з метою забезпечення найкращого використання як людських, так і природних ресурсів регіону для найкращого стабільного задоволення потреб і сподівань людей.

Учений виокремив творчі та плановані зусилля громади розвивати моделі життя, інституції та методи, які надають максимально можливий рівень вираження своїм особливим культурним та соціальним цінностям і цілям, а також підвищують якість життя окремих людей і спільноти загалом.

За підтримки уряду Нідерландів Ф. Стронг організував групу експертів для вивчення того, як найкраще акцентувати увагу на взаємозв'язку між розвитком і навколишнім середовищем. Група підготувала доповідь, чітко окресливши глобальні нерівності, які призвели до роздвоєння та рекомендації по врахуванню глобальних інтересів щодо охорони навколишнього середовища й економічного розвитку, а також виробила чіткий план для держав, що розвиваються, стосовно того, який напрям обрати в майбутньому.

У 1980-х рр. термін «сталий розвиток» почали широко використовувати як науковці (Лестер Р. Браун «Будівництво стійкого суспільства», 1981 і Норман Мейерс «Атлас управління планетою», 1984), так і представники міжнародної бюрократії. Цей термін популяризував Міжнародний союз охорони природи («Світова стратегія збереження», 1980).

Остаточне утвердження концепції сталого розвитку відбулося після доповіді Г.Х. Брундтланд «Наше спільне майбутнє» (1987), яка була зосереджена на потребах та інтересах людини і закликала до забезпечення глобальної справедливості майбутніми поколіннями шляхом перерозподілу ресурсів біднішим націям, щоб заохотити їх економічне зростання і надати можливість усім суспільствам задовольнити основні потреби.

У згаданій доповіді було висловлене переконання, що соціальна й економічна справедливість може забезпечити зростання та підтримання довкілля. Було визначено три основні складові сталого розвитку: навколишнє середовище, економіка та суспільство. У доповіді обговорювалася необхідність застосування комплексних рішень для розв'язання кола проблем, пов'язаних із демографічною ситуацією, сільським господарством і продовольчою безпекою, біорізноманіттям, вибором енергії тощо.

Наголошувалося на суперечності між економічним зростанням та охороною навколишнього середовища. У доповіді було підсумовано, що економічне зростання є надзвичайно важливим, особливо для держав, що розвиваються, але має відбутися перехід до сталого розвитку, який буде екологічно безпечним. Було також окреслено найкращий сценарій для людства: менш розвинені держави можуть підвищити свій рівень життя шляхом економічного розвитку, не закриваючи перспективи зростання або не погіршуючи якість навколишнього середовища для майбутніх поколінь.

Цей певною мірою ідеалістичний сценарій може бути реалізовано в глобальному масштабі лише якщо розвинені держави також вбачатимуть у цьому сенс. Питання полягає в тому, чи зможе нинішнє покоління відмовитися від надмірного споживання, чи буде воно готове платити більш високі ціни зараз, щоб забезпечити зростання можливостей майбутніх поколінь.

На сьогодні є багато визначень терміна «сталий розвиток», але найчастіше використовують визначення, яке було запропоноване комісією Г.Х. Брундтланд (Дж. Дернбах, Г. Стоддарт). Ця концепція збереження ресурсів для майбутніх поколінь є однією з основних рис, що відрізняє політику сталого розвитку від традиційної природоохоронної політики, яка дає змогу усвідомити зовнішні фактори екологічної деградації.

Варто зазначити, що саме Г.Х. Брундтланд часто приписують авторство терміна «сталий розвиток», хоча поняття «сталий розвиток» є продуктом екологічного мислення і риторики кінця 1970-х рр., які стали каталізаторами глобального екологічного управління, що мало на меті наблизити всі держави до реалізації цілей «зеленого» майбутнього.

Загальна мета сталого розвитку – це довгострокова стабільність економіки та навколишнього середовища. Його можна досягти лише через інтеграцію та визнання економічних, екологічних і соціальних проблем у процесі прийняття рішень. У контексті сталого розвитку актуальним є питання його стійкості та заміщення видів капіталу. Виокремлюють кілька видів капіталу: соціальний, природний і техногенний. Важливе значення має сукупний рівень капіталу.

Міцна стійкість сталого розвитку визнає унікальні особливості природних ресурсів, які не можна замінити виробленим капіталом. Слабка стійкість сталого розвитку допускає, що вироблений (техногенний) капітал має бути адекватною альтернативою природному капіталу.

Крім замінності, це визначення стійкості також ґрунтується на низці інших важливих принципів. Принцип «плати за забруднення» означає, що «уряди повинні вимагати від суб'єктів забруднення витрати на очищення їх забруднення, а не нав'язувати ці витрати іншим або навколишньому середовищу».

Таким чином, державна політика має забезпечувати можливість ураховувати екологічні витрати, що також сприяє мінімізації зовнішніх впливів. Згідно з принципом запобіжного заходу, «якщо існують загрози серйозного або незворотного пошкодження, відсутність повної наукової впевненості не може бути використано як підставу для відкладення ефективних заходів щодо запобігання деградації навколишнього середовища».

У декларації, яку було підписано в Ріо-де-Жанейро (1992), чітко зазначено, що поняття загальної (але диференційованої) відповідальності визначає, що кожна держава має відігравати свою роль у питанні сталого розвитку. Цей принцип також визнає різний рівень впливу розвинених країн і держав, що розвиваються, на деградацію навколишнього середовища. Наразі зазначений принцип оцінює майбутні потреби в розвитку цих менш розвинених держав.

Отже, розвинені країни несуть більшу відповідальність за ресурси, які їм потрібні, а також справляють більш сильний вплив на навколишнє середовище. Ключовим принципом сталого розвитку, що є основоположним для всіх інших принципів, постає інтеграція екологічних, соціальних та економічних проблем у всі

аспекти прийняття рішень. Усі інші принципи в рамках сталого розвитку мають інтегроване рішення щодо прийняття рішень.

Саме ця глибоко фіксована концепція інтеграції відрізняє стійкість від інших форм політики. Поняття «стійкість» та «сталий розвиток» не є самоочевидними. Поняття «стійкість» походить від латинського слова *«sustinere»*, що означає «триматися», «терпіти». Новий соціологічний словник Webster трактує стійкість як «надання підтримки».

«Chambers 21st Century Dictionary» визначає слово «стійкий» як здатність бути закріпленим, а в контексті економічного розвитку – це здатність триматися на певному рівні. У Кембриджському англійському словнику термін *«sustainable»* визначено як такий, що використовує ресурси таким чином, що не завдає шкоди навколишньому середовищу.

У контексті турботи про Землю поняття «сталий розвиток» ідентифікують з покращанням якості життя людей і можливістю підтримувати екосистему.

Із загального опису поняття сталого розвитку також не можна однозначно визначити його характер. Однак Всесвітня комісія ООН із навколишнього середовища та розвитку (далі – WCED) запропонувала прийнятну характеристику обмежень втручання в навколишнє середовище.

Звіт Г. Х. Брундтланд визначив критичні цілі для політики в галузі навколишнього середовища та розвитку, що відображені в концепції сталого розвитку: 1) відродження зростання та зміна його якості; 2) задоволення основних потреб у роботі, харчуванні, енергетиці та санітарії; 3) забезпечення сталого рівня життя населення; 4) облік і вдосконалення ресурсної бази; 5) переорієнтація технологій та управління ризиками; 6) об'єднання навколишнього середовища з економікою для прийняття рішень.

Починаючи з 1990 р. міжнародна спільнота скликала 12 великих конференцій, що зобов'язали уряди терміново розв'язати найбільш гострі проблеми, з якими стикнувся сучасний світ. Водночас ці зустрічі сприяли досягненню глобального консенсусу щодо пріоритетів глобального суспільного розвитку.

Кожна з указаних конференцій продемонструвала універсальність занепокоєння з приводу зазначених питань. Усі вони

були скликані за сприяння та рішучої підтримки Генеральної Асамблеї ООН, яка здебільшого починає усвідомлювати, що припинення холодної війни створює можливість відновлення міжнародної співпраці з питань глобального суспільного розвитку.

На вказаних конференціях було розглянуто проблеми глобального масштабу, які держави-члени ООН визнали вищими за їхні індивідуальні можливості щодо розв'язання цих проблем, що потребували узгоджених міжнародних зусиль. Усі вони відображають роботу держав-членів та дедалі більшу кількість інших учасників у сфері міжнародного розвитку, зокрема неурядових міжнародних організацій. Усі зустрічі активно обговорювалися в ЗМІ, захоплюючи уяву мільйонів людей у всьому світі, що значно підвищило обізнаність і розуміння наявних проблем загалом.

Наприклад, Конвенція про біологічне різноманіття (Ріо-де-Жанейро, 1992) є міжнародним юридично обов'язковим договором, ратифікованим 194 державами-членами ООН, у якому задекларовано три головні цілі: збереження біорізноманіття; стійке використання біорізноманіття; справедливий розподіл переваг, що випливають із використання генетичних ресурсів.

А на Всесвітньому саміті з питань соціального розвитку (Копенгаген, 1995) керівники 117 держав-членів ООН підписали Декларацію про соціальний розвиток, в якій було проголошено, що на засадах спільного прагнення до соціального розвитку, що спрямований на соціальну справедливість, солідарність, гармонію, рівність всередині та між державами, за повної поваги до національного суверенітету і територіальної цілісності, цілей політики, пріоритетів розвитку, релігійного і культурного розмаїття, цілковитої поваги до всіх прав людини й основних свобод має бути запущений глобальний стимул до соціального прогресу та розвитку.

Пекінська декларація і програма дій (1995) проголосила, що «мета Платформи дій, яка цілком відповідає цілям і принципам Статуту ООН і міжнародному праву, полягає в розширенні прав і можливостей жінок, повній реалізації всіх прав людини і основних свобод усіх жінок.

Кіотський протокол (1997) є міжнародною угодою, що пов'язана з Рамковою конвенцією ООН про зміну клімату, яка встановлює міжнародні зобов'язання щодо скорочення парни-

кових викидів. Зокрема, в цьому документі (набрав чинності у 2005 р.) визнано, що розвинені держави є відповідальними за нинішні високі рівні викидів парникових газів в атмосферу в результаті 150-річного періоду активної промислової діяльності. Протокол посилює тягар для розвинених держав за принципом «спільних, але диференційованих обов'язків».

Одним з важливих міжнародних документів стала Декларація Тисячоліття ООН (2000), яка визначила фундаментальні цінності, що є важливими для міжнародних відносин у XXI ст.:

• *Свобода.* Чоловіки та жінки мають право жити своїм життям і виховувати своїх дітей в гідності, у світі, вільному від голоду та страху перед насильством, пригніченням чи несправедливістю. Демократичне і спільне управління, що засноване на волі народу, найкраще гарантує ці права.

• *Рівність.* Жодна людина (нація) не має бути позбавлена можливості отримати вигоду від розвитку. Необхідність забезпечити рівні права та можливості жінок і чоловіків.

• *Солідарність.* Глобальними викликами необхідно керувати так, щоб справедливо розподіляти витрати з огляду на визначальні принципи справедливості та соціальної справедливості.

• *Толерантність.* Люди мають поважати один одного з огляду на різноманіття віри, культури та мови. Відмінності всередині суспільства необхідно берегти як дорогоцінний актив людства, тобто вони не мають супроводжуватися ні страхом, ні репресіями. Необхідно активно заохочувати культуру миру та діалогу між цивілізаціями.

• *Повага до природи.* Взаємодія з природою має виявлятися в управлінні всіма живими видами та природними ресурсами відповідно до заповідей сталого розвитку. Лише так природні багатства, надані нам природою, можна зберегти та передати нашим нащадкам. Нинішні нестійкі моделі виробництва та споживання необхідно змінити задля нашого майбутнього добробуту і наших нащадків.

• *Спільна відповідальність.* Відповідальність за управління економічним і соціальним розвитком у всьому світі, а також загрози міжнародному миру та безпеці мають бути розподілені між державами і здійснюватися комплексно. ООН як найбільш універсальна та найбільш представницька організація у світі має відігравати центральну роль.

Саміт «Земля-II» (Йоганнесбург, 2002) підтвердив глобальну потребу в сталому розвитку з метою забезпечення взаємозв'язку між природними ресурсами та людськими потребами. Це означало, що розвиток, який відбувається за рахунок природних ресурсів, не має перевищувати «пропускну здатність» планети. На Заході було вирішено побудувати гуманне, справедливе і дбайливе глобальне суспільство з усвідомленням необхідності людської гідності для всіх.

У рамках саміту було визнано, що викорінення бідності, зміна структури споживання та виробництва, а також захист і управління базою природних ресурсів для економічного та соціального розвитку є загальними цілями й основними вимогами до сталого розвитку.

Генеральний секретар ООН Кофі Аннан (2002) визначив 5 сфер, де конкретні результати є суттєвими та досяжними:

• *Вода та санітарія:* забезпечити доступ для щонайменше 1 млрд людей, яким не вистачає чистої питної води, і для 2 млрд людей, які не мають для життя належних санітарних умов.

• *Енергія:* забезпечити доступ для понад 2 млрд людей, які не мають сучасних енергетичних послуг; сприяти розвитку відновлюваної енергії; зменшити надмірне споживання; ратифікувати Кіотський протокол для подолання зміни клімату.

• *Здоров'я:* усунути вплив токсичних і небезпечних матеріалів; зменшити забруднення повітря, яке вбиває 3 млн людей щороку; знизити рівень захворюваності малярією, що пов'язано із забрудненими водами та поганими санітарними умовами.

• *Сільськогосподарське виробництво:* працювати над зворотною деградацією земель, яка вражає близько дві третини світового сільськогосподарського виробництва.

• *Біорізноманіття й управління екосистемами:* змінити процеси, які знищили майже половину тропічних і мангрових лісів у світі, а також загрожують 70 % коралових рифів світу та знищують рибне господарство світу.

Відповідно до Йоганнесбурзької декларації зі сталого розвитку світові лідери продовжуватимуть приділяти особливу увагу потребам розвитку держав, що розвиваються, а також найменш розвинених держав. Вони визнали, що сталий розвиток вимагає довгострокової перспективи та широкої участі у формуванні по-

літики, ухваленні рішень і впровадженні їх на всіх рівнях, а також продовжуватимуть працювати для підтримання стабільного партнерства з усіма основними групами, які поважають незалежні, важливі ролі кожного з них.

На цій зустрічі було погоджено, що у виконанні своєї законної діяльності приватний сектор зобов'язаний сприяти еволюції справедливих і стабільних громад та суспільств. Було визнано, що в цьому секторі існує потреба в забезпеченні корпоративної підзвітності в прозорому та стабільному регуляторному середовищі.

На Міжнародній конференції з фінансування розвитку в Мексиці (Монтерей, 2002) світовою спільнотою було порушено проблему пошуку способів фінансового забезпечення сталого розвитку.

Підсумком роботи конференції став Монтерейський консенсус щодо фінансування розвитку. Глави держав і міністри узгодили першу міжнародну програму фінансування розвитку. Співпраця продовжилася у формі міжурядових переговорів із метою прийняття та поновлення зобов'язань, зокрема в рамках другої та третьої Міжнародних конференцій щодо подальшої діяльності у сфері фінансування розвитку, які відбулися в Досі (Катар, 2008) і в Аддис-Абебі (Ефіопія, 2015).

У рамках Монтерейської конференції вперше відбувся багатосторонній діалог представників урядів, громадянського суспільства, ділових кіл та організацій (тобто різних інституційних рівнів) з глобальних економічних питань щодо пошуку варіантів розв'язання проблеми браку необхідних для досягнення узгоджених на міжнародному рівні цілей розвитку, зокрема визначених на той час у Декларації тисячоліття ООН.

Метою спільної діяльності на високому рівні було визначено ліквідацію бідності, забезпечення сталого економічного зростання та заохочення сталого розвитку в процесі переходу до всеохопної та справедливої глобальної економічної системи. Світовою спільнотою на цій конференції зроблено низку акцентів щодо сутності механізму фінансування розвитку. Так, було наголошено на визначальній ролі координації та кооперації діяльності на різних інституційних рівнях. Досягнення цілей розвитку вимагає встановлення нових партнерських зв'язків між розвиненими країнами і державами, що розвиваються. Необхідно застосовувати принципи раціональної політики, «благого» управління на всіх рівнях, а також верховенство права.

ООН визначає процес управління «благим» і «демократичним» залежно від рівня прозорості державних установ і чинних механізмів. У цьому контексті «благе» управління сприяє справедливості, масовості, плюралізму, транспарентності, підзвітності та верховенству права такими способами, які є ефективними, результативними і довгостроковими.

На Конференції ООН Ріо+20 «Майбутнє, якого ми прагнемо» (2012) було визнано необхідність подальшого впровадження сталого розвитку на всіх рівнях, інтегруючи економічні, соціальні й екологічні аспекти, та визнання їх взаємозв'язків із метою досягнення стійкого розвитку у всіх його вимірах.

Підсумковий документ Конференції ООН з питань сталого розвитку (2012) містить розділ про зелену економіку в контексті сталого розвитку та викорінення бідності, який був вперше згаданий у документі великого саміту ООН.

Цей розділ дає змогу сформулювати концепції зеленої економіки, визначити низку принципів для застосування концепції так, щоб досягти сталого розвитку та сприяти викоріненню бідності. У цьому документі системі ООН у співпраці з відповідними донорами та міжнародними організаціями запропоновано координувати низку результатів зеленої економіки, що стосуються інструментів, кращих практик, методологій і платформ, які можуть сприяти розбудові потенціалу зеленої економіки.

У «Дохівській поправці до Кіотського протоколу» (Катар, 2012) були сформульовані нові зобов'язання для сторін Додатку I Кіотського протоколу, які погодилися взяти на себе зобов'язання в другому періоді зобов'язань (з 1 січня 2013 р. до 31 грудня 2020 р.); переглянутий список парникових газів, про який Сторони повинні повідомити в другому періоді зобов'язань; зміни до кількох статей Кіотського протоколу з питань, що стосуються першого періоду зобов'язань, а також тих, які потребували оновлення для другого періоду зобов'язань.

Нагадаємо, що протягом першого періоду зобов'язань 37 промислово розвинених держав і ЄС зобов'язалися скоротити викиди парникових газів у середньому на 5 % порівняно з 1990 р. Упро-

довж другого періоду зобов'язань сторони зобов'язалися скоротити викиди парникових газів принаймні на 18 % нижче від рівня 1990 р. у восьмирічному періоді з 2013 до 2020 р.

Саміт ООН зі сталого розвитку в штаб-квартирі ООН (Нью-Йорк, 2015), в якому взяли участь керівники 150 країн світу, офіційно затвердив новий порядок денний у галузі сталого розвитку, який став підґрунтям для дій міжнародної спільноти і національних урядів, що були спрямовані на забезпечення загального процвітання та добробуту для всіх упродовж наступних 15 років.

Паризька угода (2015) спиралася на вказану Конвенцію і вперше об'єднала всі держави для боротьби зі зміною клімату й адаптації до її наслідків з посиленою підтримкою для надання допомоги державам, що розвиваються. Таким чином, було обрано новий курс глобальних зусиль у сфері клімату.

Визначальна мета Паризької угоди полягала в посиленні глобальної реакції на загрозу зміни клімату шляхом утримання зростання глобальної температури цього століття та докладання зусиль, що спрямовані на обмеження підвищення температури ще до 1,5 °С. Крім того, угода спрямована на підвищення здатності держав боротися з наслідками зміни клімату. Для досягнення зазначених амбітних цілей мали бути запроваджені відповідні фінансові потоки, нові технологічні рамки, розширені рамки розбудови спроможності для держав, що розвиваються, а також найбільш уразливих держав відповідно до їх національних цілей.

Паризька угода (набула чинності 2016 р.) вимагала від усіх сторін докладання зусиль за допомогою національно визначених внесків та посилення цих зусиль на наступні роки. Усі сторони мали регулярно звітувати про рівні своїх викидів та про свої дії.

Конференція ООН з питань житла та сталого міського розвитку (Хабітат ІІІ, 2016) домоглася оновленої політичної прихильності до сталого міського розвитку, оцінки досягнень на сучасному етапі, розв'язання проблеми бідності, визначення та розв'язання проблем, що пов'язані з новими викликами міста в контексті глобалізації. Увагу було зосереджено на коригуванні, інноваціях і перевищенні Порядку денного, розбудові комплексу відповідних міжнародних цілей розвитку, включаючи результати великих конференцій і самітів ООН.

Таким чином, хоча концепція сталого розвитку зазнала певних видозмін у минулому, її фундаментальні принципи та цілі сприяли більш свідомій поведінці, адаптованій до обмежень навколишнього середовища. Це стало головною причиною прийняття концепції в різних сферах людської діяльності. У процесі реалізації концепції були задіяні численні міжнародні організації. Під час реалізації концепції на місцевому рівні було досягнуто позитивних результатів, проте не було отримано значних результатів у глобальному контексті. Це підтверджує, що екологічні проблеми і донині залишаються дуже актуальними.

Сучасне розуміння концепції сталого розвитку розглядають крізь призму досягнення Цілей сталого розвитку, що зорієнтовані на складну глобальну ситуацію: збільшення чисельності населення; голод і бідність; війни та політична нестабільність; подальша деградація навколишнього середовища.

Багато держав, які не близькі до процесів сталого розвитку, навіть поглибили розрив між розвиненими державами та країнами, що розвиваються. Фундаментальними обмеженнями реалізації концепції сталого розвитку є ступінь соціально-економічного розвитку, якого багато держав ще не досягли, що пов'язано не лише з нестачею фінансових ресурсів і технологій, а й з різноманіттям політичних та економічних цілей у глобальному масштабі.

Список рекомендованих джерел

1. Білорус О. Г., Мацейко Ю. М. Глобальний сталий розвиток : монографія. Київ : КНЕУ, 2006. 488 с.
2. Борщук Є. М. Основи теорії стійкого розвитку еколого-економічних систем : монографія. Львів : Растр-7, 2007. 435 с.
3. Браун Л. Р. Экоэкономика: как создать экономику, оберегающую планету : пер. с англ. М. : Весь мир, 2003. 392 с.
4. Веймер Д., Вайнінг Е. Аналіз політики: концепції і практика. Київ : Основи, 1998. 654 с.
5. Вернадский В. Биосфера и ноосфера. М. : Наука, 1989. 258 с.
6. Куйбіда Василь, Бурик Зоряна. Сталий розвиток України: цілі та механізми реалізації : монографія. Київ : НАДУ, 2019. 384 с.
7. Сталий розвиток суспільства : навч. посіб. / А. Садовенко та ін. Вид. 2-ге. Київ, 2011. 392 с.

8. Чуріканова О. Ю., Загорулько К. А. Аналіз індикаторів сталого розвитку. *Економіка та держава.* 2017. № 2. С. 56–60.
9. Цілі сталого розвитку 2016–2030 : нац. доп. URL: http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/
10. King Alexander, Schneider Bertrand. The First Global Revolution: A Report by the Council of The Club of Rome. Pantheon Books; 1st edition (September 3, 1991). 286 p.
11. Klarin, T. The Concept of Sustainable Development: From its Beginning to the Contemporary Issues. Zagreb International Review of Economics & Business, 2018. Vol. 21. N 1. P. 67–94.
12. Kyoto Protocol Official Site. URL: http://www.kyotoprotocol.com/
13. Lele, S. M. (1991). Sustainable development: A Critical Review. World Development, 19 (6), 607–621.
14. Webster's New Collegiate Dictionary (Third Edition, Humngry Mints Inc., New York, 2008), p. 1478.

2.2. Теоретичні засади державного регулювання сталого розвитку

Забезпечення взаємодії та балансування економічної, екологічної та соціальної складових сталого розвитку є дуже важливим процесом, який потребує чіткого визначення процедури державного регулювання, спрямованого на високу результативність. Цей процес реалізується через виконання державою адміністративної, стимулюючої та компенсаційної діяльності шляхом використання визначених процедур.

Ключовою метою впливу держави на забезпечення стійкого соціального, економічного та екологічного зростання є гарантування відтворення національного господарства як єдиної системи, а також підтримка збалансування економіко-соціально-екологічної ефективності на загальнодержавному рівні, що, у свою чергу, реалізується через ґрунтовне вивчення суспільних потреб паралельно з можливостями та способами їх задоволення.

В умовах формування своєрідного «вакууму» макроекономічного регулювання шляхом створення монопольної структури ієрархічного управління та планування економічні процеси відбуваються хаотично, зі створенням середовища жорсткої боротьби

за виживання між господарськими структурами та соціальними групами різного спрямування.

Загалом державне управління трактується як цілеспрямований вплив на об'єкти, які підлягають управлінню, шляхом використання відповідних методів, інструментів за наявності підпорядкування об'єктів управлінському впливу суб'єкта управління.

Фундаментальним елементом державного управління, як і регулювання, є процес цілеспрямованого впливу держави на об'єкти, при цьому під час державного регулювання такими об'єктами виступають середовище та процеси.

У численних дослідженнях, присвячених вивченню особливостей економіки загалом та управління зокрема, зазначається, що державне регулювання виступає функцією державного управління, що, у свою чергу, підтверджує невизначеність думок різних науковців із цих питань. Першим кроком до вирішення окреслених проблем повинно бути формування розуміння схеми державного впливу на процеси управління шляхом використання механізмів державного управління та регулювання, поряд із визначенням ролі державної політики в цьому процесі.

На підставі вивчення підходів науковців до тлумачення терміна «державна політика» можна сформулювати таке визначення: це комплекс дій уряду та його місцевих територіальних органів, спрямованих на створення сприятливих умов для функціонування й ефективного розвитку всіх сфер суспільної життєдіяльності шляхом розв'язання проблем, які виникають, а також вибір способів забезпечення вдосконалення та розвитку.

Державна політика в країні проводиться виконавчою владою, під якою розуміється взаємопов'язана сукупність державних установ, що виконують владні, політичні, адміністративні та організаційні повноваження на різних рівнях державного управління, що, у свою чергу, формує апарат державного управління.

Реалізація державної політики та регулятивного впливу держави для забезпечення досягнення поставлених цілей і вирішення завдань сталого розвитку насамперед має відбуватися із використанням механізмів стратегічного й тактичного планування. Адже на забезпечення сталого розвитку справляє вплив спрямованість часового та ресурсного планування, якість аналізу вихідного по-

тенціалу (аналізу проблем та шляхів їх вирішення), наявність чіткого прогнозу на майбутнє поряд із розробкою розширеного та реалістичного плану заходів, які підлягають виконанню.

У свою чергу, згідно з визначенням, наведеним в «Енциклопедії державного управління», під державним управлінням (англ. *«governance»*) розуміється діяльність держави (в особі органів державної влади), спрямована на формування умов для забезпечення найбільш повної реалізації державою своїх функцій, гарантування основних прав і свобод громадян, узгодження інтересів суспільства (суспільних груп) та держави, забезпечення необхідними ресурсами з метою стимулювання суспільного розвитку.

Дослідження з метою з'ясування сутності, змісту та специфіки процесу державного управління для забезпечення сталого розвитку дає змогу визначити такі його особливості: суттєва зміна функцій держави (захисних, оборонних, правових, економічних, політичних, арбітражних) під час регулювання соціальних процесів; трансформація власне підходу до процесу державного управління на практиці шляхом ускладнення структури та функцій; посилення реформаційного потенціалу через затвердження нових механізмів взаємодії між державними органами та суспільними інститутами.

Подальше вивчення напрацювань науковців щодо державного регулювання дає змогу дійти висновку, що це поняття трактують як у широкому, так і у вузькому розумінні.

Так, у широкому розумінні термін «державне регулювання» визначають як загальний вплив держави на всі процеси в суспільстві з метою створення сприятливого середовища й умов для розвитку. У вузькому розумінні державне регулювання обмежується визначенням окремого методу впливу на процес та його результат. Очевидно, що термін «державне регулювання» може набувати різноманітних трактувань, ураховуючи сутність об'єкта, вплив на який справляється. Проте незмінними складовими в системі державного регулювання залишаються: проблема, яку потрібно вирішити за результатами регулювання, ключова мета регулювання, суб'єкти та об'єкти регулювання, комплекс методів та інструментів, за допомогою яких здійснюється регулювання, і оцінка отриманих результатів.

Об'єктами державного регулювання в контексті сталого розвитку можуть бути явища та процеси, на які потрібно вплинути з метою забезпечення необхідних змін та досягнення наперед визначених цілей. Підсумовуючи результати дослідження наявних підходів до визначення поняття державного регулювання, можна констатувати, що спільною рисою більшості із них є те, що державним регулюванням є система конкретних заходів законодавчого, виконавчого та контрольного характеру, які вживаються державними органами та суспільними організаціями, а також вплив держави на економічні процеси в країні через вжиття нею відповідних заходів впливу на ринкові процеси, поведінку учасників ринкових відносин. Крім того, державне регулювання розглядається з позиції впливу на економіку через законодавчу базу та реалізується за допомогою встановлення органами державної влади своєрідних правил поведінки для всіх суб'єктів.

Таким чином, аналіз наукових підходів до визначення поняття **державне регулювання** дає змогу сформулювати висновки, що державне регулювання розуміється, як:

- процес управління, зорієнтований безпосередньо на об'єкт впливу (загальне середовище та процеси);
- спосіб організації ієрархічних відносин між державою та суспільством, а також внутрішніх відносин між суб'єктами, залученими до державного управління;
- функція управління, яка реалізується через застосування різноманітних форм та методів впливу на середовище для досягнення поставлених цілей;
- форма або важіль державного впливу на об'єкти, які не перебувають у владній ієрархії, а також у підпорядкуванні органів влади, які здійснюють регулювання.

Різні погляди на трактування одного і того самого поняття пояснюються тим, що кожен автор досліджує державне регулювання крізь призму власного досвіду.

З метою створення можливостей для управління та впливу на процеси сталого розвитку необхідно вживати послідовну систему заходів, розроблених з урахуванням особливостей економічної, політичної, соціальної, культурної, екологічної та фінансової сфер, які, у свою чергу, мають на меті сприяти активізації розвитку

окремих територій і міст, що з об'єктивних причин не можуть здійснювати саморозвиток.

Крім того, ці заходи спрямовані на активізацію розроблення й упровадження державно-приватних і державних інвестиційних проєктів. Цілеспрямованість впливу державного управління та регулювання є спільним вектором реалізації державно-управлінських функцій і виражається такими видами діяльності, як адміністративна, стимулююча та компенсаційна, які, у свою чергу, формують з метою стимулювання сталого розвитку.

Державно-управлінський вплив трактується як дії органів державної влади й управління, що виступають суб'єктами державно-управлінських відносин щодо реалізації державного управління, прийняття та реалізації державно-управлінських рішень.

Сфери державного регулювання сталого розвитку можуть бути ідентифіковані через структурну оптимізацію, формування енергостратегії та її моніторинг, здійснення цінової та податкової політики, енергодипломатію, контролінг, створення нормативно-правової бази регулювання, енергетичну та екологічну безпеку, баланс суспільних інтересів, стимулювання енергозбереження, інституційну оптимізацію тощо.

Державне регулювання, крім зазначеного вище, поширюється також на процеси, пов'язані з державно-управлінською діяльністю, а саме на процеси інституціоналізації. Загалом під інституаціалізацією розуміють зміну явищ та подій, установлення формалізованих і визначених норм, а інституціалізаційний процес, пов'язують із структурними, кількісними та якісними змінами щодо формалізації та функціонування суспільних відносин у межах соціальних інститутів.

Інституціалізаційні процеси як елемент державного регулювання сталого розвитку виступають ключовими складовими під час формування норм, правил, принципів, стандартів, цілей та завдань. Характерною рисою цих процесів в умовах забезпечення сталого розвитку є потреба в постійній адаптації стандартів та нормативів з урахуванням нових викликів, а також інституційних змін.

Виділяють такі **інститути державного регулювання сталого розвитку,** як політичний, нормативно-правовий, приватний

та суспільний. За допомогою зазначених вище інститутів відбувається практична реалізація різноманітних функцій та завдань, спрямованих на забезпечення сталого розвитку.

Зокрема, такими функціями є прогнозування, планування та регулювання діяльності, організація та реалізація, а також контроль, нагляд та оцінювання, з подальшим коригуванням переліку заходів. Безперечно, діяльність цих інститутів може мати як формалізований, тобто закріплений на законодавчому рівні, так і неформалізований характер, який не має офіційного визначення. Інститути державного регулювання функціонують у межах різних галузей та різних територіальних рівнів, тому охоплюють як місцевий, так і загальнодержавний та міжнародний простір.

Викладене вище дає змогу сформулювати висновки про те, що державно-управлінські й інституційні процеси виступають фундаментальними при забезпеченні досягнення сталого розвитку. Визначення державного регулювання через вивчення функції державного управління з погляду діяльності органів державної влади значною мірою обмежує теоретичне розуміння ролі цього впливу на процеси досягнення сталого розвитку.

Це спричинено тим, що адміністративний вплив як одна з ключових функцій державного регулювання спрямований на суб'єктів в особі органів влади, які належать до прямого підпорядкування, а стимулюючий та регулювальний вплив, у свою чергу, зосереджується на суб'єктах, які перебувають поза межами безпосереднього впливу держави. До таких суб'єктів відносять громадські об'єднання, асоціативні структури та окремі підприємства. Діяльність цих суб'єктів повинна бути узгодженою, взаємопов'язаною в територіальному, галузевому та загальнодержавному просторах.

Уся сукупність державних та недержавних утворень однаковою мірою залучається до створення передумов і стимулювання економічних, соціальних та екологічних зрушень, а також формування довгострокових перспектив сприятливих змін, які, у свою чергу, стимулюють зростання потенціалу всього суспільства з метою забезпечення його сталого розвитку. Державне управління в цьому процесі зорієнтоване на справляння адміністративного впливу на структурно підпорядковані об'єкти та знаходить відображення в адміністративних рішеннях.

Такими рішеннями є нормативи, інструкції, положення, стандарти, уніфікація діяльності. Державне регулювання сталого розвитку може репрезентувати динамічний вплив держави на процеси сталого розвитку, а також забезпечити гнучку взаємодію соціальних і ринкових суб'єктів, характер якої визначається залежно від соціальної поведінки цих суб'єктів з метою забезпечення сталого розвитку.

У процесі державного регулювання переважають непрямі методи управлінського впливу (заохочувальні, стимулювальні). Проте використання прямих методів впливу (нормативно-правових, адміністративних) є не менш доцільним, адже регулювання нерозривно пов'язане з управлінням і їх здійснення неможливе без нього.

Державне регулювання (як і управління) відбувається за допомогою процесу цілеорієнтованого впливу. На підставі викладеного вище можна сформулювати висновки, що функціональна сфера впливу державного регулювання охоплює вплив на об'єкти, які не підпорядковані певному органу влади в обов'язковому порядку. Водночас під державним управлінням розуміють вплив на підвідомчі об'єкти.

Результати дослідження дають змогу побудувати чітку систему взаємозв'язків між такими поняттями, як «державне регулювання», «державне управління», «державна політика» і «цілеорієнтований вплив». Зазначені вище поняття розглядаються крізь призму системного підходу, який передбачає вивчення кожного поняття як цілісної системи, що має своєрідні компоненти та структуру.

Практична реалізація головних принципів, цілей і завдань, визначених у межах державної політики з метою забезпечення сталого розвитку, здійснюється із застосуванням суб'єктами низки методів впливу, а також різних форм впливу, що безпосередньо відображається в державно-управлінських та інституціоналізаційних процесах. Основною метою реалізації таких принципів є забезпечення рівноваги системи як основного показника сталості. Цього можна досягнути шляхом реалізації налагоджених, ефективних механізмів державного регулювання.

Отже, державне регулювання сталого розвитку визначається як адміністративна, стимулювальна та компенсаційна діяльність держави, яка здійснюється відповідно до теоретичних засад та механізмів реалізації, які спрямовані на створення позитивних умов та сприятливого середовища впливу з метою гармонізації розвитку складових елементів середовища діяльності суб'єктів (реалізується через економічне зростання, досягнення соціальної стабільності, підвищення рівня глобальної конкурентоспроможності держави в умовах забезпечення екологічної стабільності), а також шляхом стимулювання інноваційного розвитку поряд із підвищенням раціональності використання наявних ресурсів.

Необхідною умовою формування теоретичних основ державного регулювання сталого розвитку є розробка доктрини, концепцій, визначення цінностей, принципів, орієнтирів та цілей регулювання. У загальному розумінні метою державного регулювання сталого розвитку з урахуванням трьох його головних складових є формування сприятливого середовища діяльності суб'єктів, яке, у свою чергу, стимулює стрімке економічне та соціальне зростання, забезпечення соціальної рівності поряд зі збереженням та відновленням екологічного потенціалу суспільства. В глобальному розумінні метою забезпечення сталого розвитку є взаємоузгоджений, гармонізований цивілізаційний розвиток, при цьому економічні, суспільні та екологічні цілі є однаково вагомими.

З позиції національного виміру метою сталого розвитку є досягнення балансу між такими складовими елементами розвитку, як економічні, екологічні та соціальні, з метою підвищення рівня та якості життя людей, стимулювання економічного зростання, зменшення соціальної та гендерної нерівності, розв'язання економічних проблем тощо.

Як уже зазначалося, важливими елементами державного регулювання сталого розвитку є суб'єкти. Такими суб'єктами виступають: суб'єкти реалізації державного регулювання (законодавчі органи, центральні органи виконавчої влади, місцеві органи виконавчої влади, судові органи тощо); суб'єкти впливу (громадські, політичні об'єднання, асоціації, соціальні фонди, ЗМІ).

Сфери регулювання охоплюють економічне зростання, конкурентоспроможність, енергоефективність, розвиток інфраструктури, інтелектуальний потенціал, систему національної безпеки, збереження природних ресурсів, ліквідацію безробіття та бід-

ності, конкурентоспроможність охорони здоров'я, мистецтва та культури, а також події, обставини й умови соціальної, екологічної та економічної сфер життєдіяльності. При цьому використання принципів і пріоритетів сталого розвитку не повинно суперечити принципам, визначеним Декларацією ООН з навколишнього середовища і розвитку (1992).

Проте повне дотримання всіх принципів в Україні в сучасних умовах неможливе. З огляду на це доцільним є відбір ключових принципів сталого розвитку, які необхідно активно застосовувати під час державного регулювання та які визначені в Декларації Ріо.

Головними ціннісними орієнтирами державного регулювання сталого розвитку є:

- економічне зростання;
- енергоефективність;
- бережливе та економне використання природних ресурсів;
- розвиток транспортно-логістичної інфраструктури в країні та в міжнародних масштабах;
- розвиток стратегічно важливих секторів економіки;
- розвиток інтелектуального та наукового потенціалу нації;
- протидія корупції;
- розвиток систем національної безпеки держави;
- підвищення конкурентоспроможності економіки держави;
- забезпечення рівного доступу до правосуддя для всіх громадян;
- розвиток систем спостереження за змінами в екологічних системах;
- заходи зі збереження лісів, внутрішніх та зовнішніх вод, природних екосистем;
- ліквідація крайніх форм бідності;
- забезпечення гендерної рівності;
- боротьба з безробіттям;
- стабілізація рівня зайнятості в країні та ін.

Далі необхідно визначити стратегічні цілі в галузі державного регулювання сталого розвитку. Так, стратегічні цілі повинні забезпечувати збалансованість трьох компонент сталого розвитку: соціальної, екологічної та економічної і бути спрямовані на вирішення проблем: миру, бідності, голоду, здорового життя, справедливої якісної освіти, гендерної рівності, миролюбного суспільства (соціальні); раціонального використання водних і морських ресурсів, доступу до недорогих джерел енергії для всіх, сталого розвитку міст і населених пунктів, раціонального споживання і виробництва, боротьби зі зміною клімату, захисту та відновленню екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню (екологічні); сталого економічного зростання, повної і продуктивної зайнятості та гідної праці для всіх, інфраструктури, індустріалізації та інноватизації, скорочення нерівності всередині країни і між країнами (економічні); активізації роботи в рамках Глобального партнерства в інтересах сталого розвитку.

До міжнародних принципів сталого розвитку відносять: турботу про людей, що посідає центральне місце серед заходів щодо забезпечення сталого розвитку; право на розвиток, що має бути реалізоване з метою забезпечення справедливого задоволення потреб нинішнього та майбутніх поколінь у сферах розвитку і навколишнього середовища; міжнародні дії у сфері навколишнього середовища та розвитку, які мають бути спрямовані на задоволення інтересів і потреб усіх держав; міждержавну співпрацю в дусі глобального партнерства з метою збереження, захисту і відновлення здорового стану та цілісності екосистеми Землі, залучення до процесу вирішення екологічних питань усіх зацікавлених громадян на відповідному рівні; співпрацю держав і народів у дусі доброї волі та партнерства під час виконання принципів, сформульованих у цій Декларації, подальший розвиток міжнародного права у сфері сталого розвитку.

Концепція сталого розвитку передбачає формування взаємозв'язків та балансу між економічними, соціальними, екологічними, інституційними та інноваційно-технологічними елементами, основною метою яких є забезпечення добробуту кожної людини без впливу на здатність майбутнього покоління задовольнити аналогічні потреби тощо.

Варто зазначити, що державне регулювання сталого розвитку може бути зорієнтоване на стимулювання підвищення економічного і науково-технічного потенціалу, подолання бідності та соціальної нерівності, забезпечення рівного доступу населення до всіх видів послуг, розвитку інклюзії, забезпечення максимально

комфортних умов проживання населення у містах та в сільських територіях, раціональне використання всіх видів природних ресурсів, ефективну утилізацію відходів, підвищення продуктивності праці за рахунок інновацій, скорочення виробничого травматизму та смертності, збільшення тривалості життя, покращання демографічних процесів.

Продовжуючи окреслену лінію дослідження, визначення стратегічних цілей і в галузі державного регулювання сталого розвитку, зауважимо, що при формуванні стратегічних цілей важливим є збалансування описаних вище компонент сталого розвитку, а саме економічної, екологічної та соціальної. Реалізація процесу регулювання стає можливою за допомогою стратегії, механізму регулювання, а також визначених методів, інструментів, технологій і форм.

Ідеологічно важливими є ***принципи державного регулювання сталого розвитку:***

• підвищення та збалансованість ефекту регулювання (з досягненням рівноваги в різних сферах сталого розвитку);

• ефективність процесу регулювання (розв'язання окреслених раніше проблем є обов'язковою умовою процесу регулювання);

• реалістичність та фінансова спроможність (проєкція можливостей досягнення цілей і планових результатів);

• наукова та практична обґрунтованість, що підтверджується теорією і практикою застосування, інтегрованість планів різних рівнів тощо.

З урахуванням цього сформуємо ***стратегічні завдання державного регулювання сталого розвитку України,*** а саме:

• Сприяння процесам (та їх стимулювання) стабільного економічного зростання, яке здійснюється за рахунок не індустріалізації, а інновацій, упровадження інформаційних технологій у виробництво та всі сфери життєдіяльності, впровадження екологічно чистих технологій і підвищення продуктивності праці, стимулювання розвитку зеленої економіки.

• Забезпечення високої якості та рівня життя людей, рівного доступу до всіх видів ресурсів та послуг, забезпечення рівних прав і свобод членів суспільства, суспільної безпечності та комфортних умов життя і праці, культивування соціальної відповідальності

в усіх членів суспільства та принципів взаємопідтримки, сталий розвиток міст і територій.

• Стимулювання зменшення викидів шкідливих речових та продуктів життєдіяльності і виробничих відходів, максимальне забезпечення переробки та утилізації всіх видів відходів, зниження рівня споживання вичерпних ресурсів, пошук та розвиток альтернативних джерел енергії, стимулювання виробництва екологічних продуктів і їх споживання, розробка механізмів ефективної ліквідації наслідків стихійних явищ на планеті та можливого запобігання екологічним лихам.

Крім того, формування стратегічних цілей державного регулювання з метою забезпечення сталого розвитку можна розглядати й у сфері розвитку інституцій. У цьому напрямі актуальними завданнями є: сприяння реформуванню й адаптуванню діяльності інституцій до умов, що постійно змінюються, демократизація, прозорість і публічність їх діяльності, створення нових умов для налагодження горизонтальної кооперації між різними інституціями для забезпечення реалізації національних цілей сталого розвитку.

Список рекомендованих джерел

1. Білорус О. Г., Мацейко Ю. М. Глобальний сталий розвиток : монографія. Київ : КНЕУ, 2006. 488 с.
2. Борщук Є. М. Основи теорії стійкого розвитку еколого-економічних систем : монографія. Львів : Растр-7, 2007. 435 с.
3. Браун Л. Р. Экоэкономика: как создать экономику, оберегающую планету : пер. с англ. М. : Весь мир, 2003. 392 с.
4. Веймер Д., Вайнінг Е. Аналіз політики: концепції і практика. Київ : Основи, 1998. 654 с.
5. Вернадский В. Биосфера и ноосфера. М. : Наука, 1989. 258 с.
6. Куйбіда Василь, Бурик Зоряна. Сталий розвиток України: цілі та механізми реалізації : монографія. Київ : НАДУ, 2019. 384 с.
7. Сталий розвиток суспільства : навч. посіб. / А. Садовенко та ін. Вид. 2-ге. Київ, 2011. 392 с.
8. Чуріканова О. Ю., Загорулько К. А. Аналіз індикаторів сталого розвитку. *Економіка та держава.* 2017. № 2. С. 56–60.
9. Цілі сталого розвитку 2016–2030 : нац. доп. URL: http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/

10. King Alexander, Schneider Bertrand. The First Global Revolution: A Report by the Council of The Club of Rome. Pantheon Books; 1st edition (September 3, 1991). 286 p.
11. Klarin, T. The Concept of Sustainable Development: From its Beginning to the Contemporary Issues. *Zagreb International Review of Economics & Business.* 2018. Vol. 21. N 1. P. 67–94.
12. Kyoto Protocol Official Site. URL: http://www.kyotoprotocol.com/
13. Lele, S. M. (1991). Sustainable development: A Critical Review. World Development, 19 (6), 607–621.
14. Webster's New Collegiate Dictionary (Third Edition, Humngry Mints Inc., New York, 2008). P. 1478.

2.3. Міжнародно-державна політика сталого розвитку

Сучасні підходи до побудови стратегій сталого розвитку характеризуються певними узагальненими ознаками. Чимало держав – членів ЄС розробили стратегії ЄС щодо сталого розвитку ще на початку 2000-х рр. Це відбулося не випадково, а стало відповіддю на виклики сучасного глобального розвитку, зокрема сформульовані в документах міжнародної політики, які були узгоджені на Всесвітньому саміті в Ріо-де-Жанейро (1992) і згодом ратифіковані парламентами 178 держав.

З-поміж численних політичних стратегій діяльність, про яку йдеться в «Порядку денному на XXI століття» (Ріо-де-Жанейро, 1992), постає важливим питанням у контексті «інтеграції навколишнього середовища» та розвитку «в процесі прийняття рішень». Вказуючи на мету щодо сталого розвитку, зазначена програма XXI ст. посилається на визначення сталого розвитку, наведене у звіті Г.Х. Брундтланд, що вже стало класичним. Так, державні стратегії мають «забезпечувати соціально відповідальний економічний розвиток, захист ресурсної бази та навколишнього середовища на користь майбутніх поколінь». Проте слід зазначити, що й донині майже половина держав світу не має державних стратегій сталого розвитку.

«Порядок денний на XXI століття» був не лише першим документом, який визначив характер стратегій сталого розвитку, а й

закликав усі держави розробляти таку стратегію разом із широким колом зацікавлених сторін. Оскільки «Порядок денний на XXI століття» не визначив термінів розробки відповідних національних стратегій сталого розвитку, то лише деякі держави (Велика Британія, Фінляндія та Ірландія) розробили стратегію сталого розвитку ще у 1990-х рр., а деякі вже працювали над планами екологічної політики. Проте більшість із цих екологічних планів не призвела до тих результатів, до яких закликала ООН: «скоординований, ініціативний та циклічний процес думок і дій для збалансованого та інтегрованого досягнення економічних, екологічних та соціальних цілей».

На Саміті Ріо+5 (1997) було погоджено, що формулювання стратегій сталого розвитку має бути завершено в усіх державах до 2002 р. Лісабонська стратегія (2000) мала на меті дати змогу відновити умови для повної зайнятості та зміцнити регіональну згуртованість в ЄС. Європейській раді необхідно було визначити мету щодо повної зайнятості в Європі в новому суспільстві, яке буде більш адаптованим до особистого вибору жінок і чоловіків. Якщо заходи, викладені в стратегії, будуть реалізовані на макроекономічному рівні, то середні темпи економічного зростання приблизно 3 % мали б бути реалістичною перспективою на найближчі роки. Реалізація Лісабонської стратегії могла бути здійснена шляхом вдосконалення наявних процесів, запровадження нового відкритого методу координації на всіх рівнях у поєднанні із сильнішою керівною та координаційною роллю Європейської ради для забезпечення більш узгодженого стратегічного напряму й ефективного моніторингу прогресу.

Гетеборзька Європейська рада (2001) підтвердила цей заклик, запропонувавши «державам-членам скласти власні національні стратегії сталого розвитку», внаслідок чого більшість держав – членів ЄС прийняла свою стратегію сталого розвитку ще до початку Йоганнесбурзького Всесвітнього саміту з питань сталого розвитку (2002). Таким чином, Європейська рада Гетеборгу стала ще однією мотиваційно-рушійною силою щодо стратегій сталого розвитку в Європі.

Стратегія ЄС, яку було ухвалено в Гетеборзі, визначила загальноєвропейські політичні стратегії для забезпечення сталого

розвитку, тобто задоволення потреб сьогодення без шкоди для здатності майбутніх поколінь задовольняти власні потреби. Вона ґрунтувалася на чотирьох основних елементах: економічному, соціальному, екологічному та глобальному управлінні, які мають зміцнювати один одного.

Таким чином, економічні, соціальні й екологічні наслідки всіх політик, на думку їх розробників, мають бути узгоджені, вивчені та враховані під час розроблення та прийняття цих політик. ЄС також має взяти на себе свої міжнародні обов'язки щодо сталого розвитку, хоча різні аспекти (зокрема питання демократії, миру, безпеки та свободи) потребують просування за межі ЄС.

Ця стратегія доповнила Лісабонську стратегію і мала стати каталізатором для політиків та громадської думки в контексті змін поведінки суспільства. Вона ґрунтувалася на заходах, що охоплюють основні виявлені проблеми, а також на адекватному фінансуванні, залученні всіх зацікавлених сторін та ефективному впровадженні політики та вжитті подальших заходів.

Указана стратегія базувалася на таких керівних принципах:

- захисті основних прав;
- солідарності всередині та між поколіннями;
- гарантіях відкритого та демократичного суспільства;
- залученні громадян;
- залученні бізнесу та соціальних партнерів;
- узгодженні політики й управління;
- інтеграції політики використання кращих наявних знань;
- принципі обережності та принципі «забруднювач платить».

Згодом держави ЄС офіційно затвердили «Оновлену стратегію сталого розвитку ЄС» (2006), що встановила єдину, узгоджену стратегію стосовно того, як ЄС буде ефективніше функціонувати до довготривалого зобов'язання вирішувати завдання сталого розвитку. Це підтвердило необхідність глобальної солідарності та важливість зміцнення співпраці з партнерами за межами ЄС, включаючи держави, що швидко розвиваються та справляють значний вплив на глобальний сталий розвиток.

Загальною метою цієї стратегії стало визначення та розроблення заходів, які дають ЄС змогу досягти постійного поліпшення якості життя як для сучасних, так і для майбутніх поколінь, зокрема за допомогою створення стабільних громад, які здатні ефективно управляти та використовувати ресурси, екологічний, соціальний, інноваційний потенціали економіки, а також забезпечення процвітання, охорони навколишнього середовища та соціальної згуртованості.

Наступним кроком ЄС було схвалення нової Європейської стратегії розвитку: «Європа 2020: стратегія розумного, сталого та інклюзивного зростання» (2010), згідно з якою Європа визначила три пріоритети:

- розумне зростання (розвиток економіки на основі знань та інновацій);
- сталий розвиток (сприяння більш ресурсоефективному, екологічному та більш конкурентоспроможному розвитку економіки);
- інклюзивне зростання (сприяння розвитку економіки з високим рівнем зайнятості, що забезпечує соціальний і територіальний характер згуртованості).

Європейська програма «Horizon-2020» охопила період 2014–2015 рр. і визначила конкурсні пропозиції, зокрема державні закупівлі та фінансування роботи дослідників та інноваторів, які працюють над останніми проривами. Ця програма мала на меті підтримку проєктів протягом усього дослідницького циклу: від дослідження до інновацій, що забезпечило можливості для побудови досліджень команди в державах-членах, де інноваційний і дослідницький потенціал недопрацьований, що має сприяти підготовці дослідників, включаючи обмін ними. Вона передбачила стратегічний підхід до міжнародної співпраці, який завдяки використанню набору фінансових інструментів мав на меті зменшення розриву між інноваційними дослідженнями та їх експлуатацією.

Метою програми «Erasmus+» став внесок у стратегію Європи для зростання, збільшення кількості робочих місць, підвищенню соціальної справедливості. Також зазначена програма мала на меті сприяти сталому розвитку своїх партнерів у сфері вищої освіти та досягненню цілей Стратегії молоді ЄС.

Конкретні питання програми були зосереджені: на зниженні безробіття, особливо серед молоді, сприянні навчанню дорослих, особливо для оволодіння новими навичками, які необхідні на су-

часному ринку праці; заохоченні молоді до участі в європейській демократії; підтримці інновацій, співробітництва та реформ; скороченні кількості випадків раннього виходу зі школи; сприянні співпраці та мобільності з державами – партнерами ЄС.

Отже, активна індустріалізація виробництва й урбанізація стали визначальними тенденціями суспільного розвитку впродовж XX ст. Для цього періоду було характерним: виснажливе використання всіх видів природних ресурсів; значне забруднення навколишнього середовища; незворотні зміни екологічних систем. Це призвело до суттєвих негативних змін якості життя людей і зумовлювало необхідність розв'язувати наявні проблеми.

Тому впродовж останніх десятиліть відбувалися стрімкий розвиток інноваційно-інтелектуальних секторів економіки та впровадження технологій у господарську діяльність, а також спостерігалася зміна світогляду на користь не лише матеріального добробуту та розвитку виробництва, а й перебування в безпечному та привабливому природному середовищі. Ці процеси стимулювали розвиток теорій і практик державного регулювання сталого розвитку (sustainable development) у світі загалом та в державах ЄС зокрема.

Концепцію сталого розвитку активно впроваджено в державну політику ЄС, її успішно реалізовують багато європейських держав. Такі зрушення можуть стати базисом для запровадження позитивних змін і в Україні.

Загалом період активного впровадження вказаної концепції в суспільне життя держав ЄС можна розподілити на кілька етапів:

• Перший етап (до 1980) – розуміння необхідності досягнення сталого розвитку на світовому рівні, розроблення теорії сталого розвитку. Порівняння сталого розвитку з екологічним.

• Другий етап (1987–2001) – ухвалення перших концептуальних документів сталого розвитку після Конференції в Ріо.

• Третій етап (2002–2011) – узагальнення розроблених концепцій і перших результатів їх реалізації, виявлення проблем у стратегічних документах та їх покращання, розроблення концепцій тими державами, у яких цих документів не було.

• Четвертий етап (2011–2015) – період визнання важливості глобальних проблем. Для цього етапу є характерним перегляд

концепцій і стратегій з урахуванням нових глобальних документів, залучення до процесу планування сталого розвитку окремих територій і галузей. У цей період було розроблено програму «Horizon-2020» для фінансування та стимулювання інновацій та програму «Erasmus+» для навчання та підвищення рівня знань молоді.

• П'ятий етап (2015–2019), 70-та сесія Генеральної асамблеї ООН, саміт з питань сталого розвитку). У цей період розпочалося більш детальне планування відповідно до визначених 17 цілей і збереження гендерної та територіальної рівності.

• Шостий етап (2021–2027) заплановано оптимізувати та підвищити ефективність видатків ЄС, зокрема з акцентуванням уваги на розвитку знань та інноваційних рішеннях, стимулюванні цифрової економіки та збереженні екологічної і територіальної безпечності на наступні роки. Заплановано суттєво збільшити фінансування інноваційних програм («Horizon-2020», «Erasmus+»), зокрема в проєкті йдеться про подвоєння бюджетів. Надалі продовжуватиметься політика регіонального вирівнювання та надання кредитів для депресивних територій.

У цілому варто зазначити, що у 1960–70-х рр. відбувалося усвідомлення потреб людства в сталому розвитку, після чого було розпочато етап формування основних міжнародних документів.

Наприклад, «Всесвітня стратегія охорони природи» (ВСОП) – це міжнародний документ, що вперше містив згадку про стійкий розвиток (1980) з ініціативи ЮНЕП, Міжнародного союзу охорони природи і Всесвітнього фонду дикої природи.

«Турбота про планету Земля – стратегія стійкого життя» – друге видання ВСОП (1991), у якому було наголошено на тому, що розвиток має базуватися на збереженні живої природи, захисті структури, функцій і різноманітності природних систем Землі, від яких залежать біологічні види.

Концепцію сталого розвитку як головне завдання спільної політики ЄС було включено до Амстердамського договору (1997). Лісабонська стратегія розвитку (2000) визначила подальший розвиток ЄС за такими напрямами: підтримка знань та інновацій у Європі; реформа політики державної допомоги; удосконалення та спрощення європейської регуляторної бази, у якій діє підприєм-

ство; завершення формування внутрішнього ринку послуг; завершення угоди Доського раунду; усунення перешкод на шляху транскордонної мобільності працівників; розроблення єдиного підходу до економічної міграції; підтримка зусиль, які спрямовані на подолання соціальних наслідків глобалізації та реструктуризації економіки; поліпшення координації макроекономічних політик; модернізація європейської соціальної моделі за допомогою інвестування в людський капітал і боротьба із соціальним відторгненням; активна політика зайнятості.

Перша стратегія сталого розвитку ЄС, затверджена у Гетеборзі (2001), передбачала формування скоординованої політики, спрямованої на стимулювання збалансованого економічного, соціального та екологічного зростання. У першій частині цього документа було заплановано заходи, які спрямовані на нівелювання дестабілізаційних факторів сучасного світу, а в другій визначалася єдність (узгодженість) соціальної, економічної й екологічної політики ЄС.

Європейська стратегія сталого розвитку була розроблена з метою розбудови загальноєвропейських політичних меж для забезпечення сталого розвитку, тобто для задоволення потреб нинішнього покоління без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти власні потреби.

Результатом інтересу науковців до питань комплексного тривалого розвитку стало створення міжнародних неурядових науково-дослідницьких організацій із вивчення глобальних процесів Землі: Міжнародного центру перспективних досліджень (МЦПД), Римського клубу, Міжнародного інституту прикладного системного аналізу тощо. Також важливими заходами стали проведення в Стокгольмі Конференції ООН з навколишнього середовища і створення ЮНЕП.

Згодом держави ЄС офіційно затвердили «Оновлену стратегію сталого розвитку ЄС» (2006), відповідно до якої було визначено загальний вектор змін. А стратегія «Європа 2020: стратегія розумного, сталого та інклюзивного зростання» (2010) визначила напрями змін щодо економічного зростання в ЄС. Водночас Данія, Норвегія, Ісландія, Швеція та Фінляндія системно впроваджували «Скандинавську стратегію сталого розвитку» (2005–2008).

Цільовими орієнтирами, визначеними цим документом, на період до 2020 р. були такі: 75 % населення віком від 20 до 64 років має бути працевлаштовано; 3 % ВВП ЄС має бути інвестовано в наукові дослідження та розробки; на 30 % має бути знижене забруднення навколишнього середовища.

На сучасному етапі майже всі держави світу ухвалили певний варіант документа, який визначає засади сталого розвитку. Щоб переконатися в тому, що стратегії сталого розвитку відповідають своїм цілям, ООН та Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) сформулювали відповідні настанови. У керівних принципах стратегії сталого розвитку описано, як тривалі стратегічні процеси поєднують аспекти формального планування та додаткового навчання.

Згідно з Резервною книгою для стратегій сталого розвитку важливим аспектом постає стратегічне ставлення до розроблення базового бачення шляхом узгодженого, ефективного й ітеративного процесу, а також продовження встановлення цілей, визначення засобів їх досягнення з подальшим контролем щодо їх реалізації. Більш важливим, ніж спроба безуспішно зробити все й одразу, є саме забезпечення поступових кроків щодо формування політики та дій у напрямі до стійкості, а не «відставання» від здійснення обраного плану, що надто часто відбувається. Таким чином, стратегії сталого розвитку переходять від розроблення та впровадження фіксованого плану, який стає все більш застарілим, безпосередньо до роботи адаптивної системи, яка може постійно вдосконалюватися.

Стратегії сталого розвитку є важливим кроком на шляху від жорсткого планування до гнучких стратегічних процесів, що супроводжується переходом від чітких секторальних органів до міжгалузевих компетенцій, від чистої ієрархії до об'єднання ієрархій і мереж, від топконтролю до оброблення та оцінювання політики, від знання до навчання.

Більшість держав ОЕСР на національному рівні має стратегії сталого розвитку, презентовані в тій чи іншій формі. Так, 23 держави підготували офіційні стратегії. Серед них Австралія, Фінляндія, Франція, Японія, Люксембург, Нідерланди, Швеція, Швейцарія та Велика Британія сформулювали стратегії відносно

рано, а тому деякі (наприклад Об'єднане Королівство) згодом переглянули їх.

Австрія, Чеська Республіка, Данія, Німеччина, Греція, Ісландія, Ірландія, Італія, Корея, Нова Зеландія, Норвегія, Польща, Португалія та Словацька Республіка відносно нещодавно підготували свої перші національні стратегії.

Північну стратегію сталого розвитку для європейських країн: Данії, Фінляндії, Ісландії, Норвегії та Швеції було згодом переглянуто (2005). У цей самий час ЄС розробив Стратегії сталого розвитку для держав-членів ЄС (2006).

Важливим субнаціональним рівнем для політики у сфері розвитку є регіони.

По-перше, регіони можна розглядати як однорідні просторові або географічні об'єкти, які мають спільні характеристики: загальні історичні корені, мову, культуру тощо (W.M. Lafferty).

По-друге, регіони можуть бути визначені як функціональні суб'єкти стосовно конкретної політики таких галузей, як економічні, ринок праці або культурні питання. Екологічно визначені регіони, зокрема водні або «біорегіони» (просторові одиниці, які визначаються екологічними характеристиками), також підпадають під цю категорію (M.V. McGinnis, K. Sale).

По-третє, регіони також можуть визначатися як політико-адміністративні утворення: держава з політичними та/або адміністративними компетенціями; графства або землі; місцевий рівень. У контексті ЄС регіони загалом визначають як політико-адміністративні утворення. Таке розуміння також є точкою відліку для цієї роботи, що відображено в класифікації регіонів територіальних одиниць, статистиці (далі – NUTS), інструментах оцінки придатності, що застосовуються в Структурному Режимі фінансування. Крім того, функціональний аспект регіонів відображений у міжрегіональних програмах режиму Структурних фондів, серед яких – «Інтеррег».

У сучасній практиці регулювання для досягнення сталого розвитку варто виділити і застосувати такі характеристики:

• Особливостями державної політики сталого розвитку ЄС є орієнтованість на громадянина або на забезпечення ключових соціальних цінностей суспільства: високої якості та рівня життя,

максимальної доступності послуг, безпечності життєдіяльності для громадян, забезпечення рівного доступу всіх верств населення до соціальних послуг, рівності прав та свобод незалежно від віросповідання, соціальної належності. Особливу увагу у стратегічних документах загальнодержавного і регіонального рівнів зосереджено на адаптації людей з обмеженими можливостями до середовища, їх соціалізації, створення безпечних та комфортних умов для здобуття освіти, працевлаштування та комфортного життя в містах, інклюзивності.

• Зміна акцентів у державній політиці сталого розвитку на соціальну складову. Функціонування економічної та екологічної складових має соціальне спрямування, тобто покликане створити умови для безпечного і комфортного життя майбутнім поколінням.

• Стратегії сталого розвитку у європейських державах можуть мати різну кількість цілей та завдань, проте більшість із них є гармонізованими до ключових стратегічних документів європейського та глобального рівнів.

• Незмінність державної політики та ключових цілей сталого розвитку залежно від впливу політичних та інших чинників.

• Функція щодо формування проєкту стратегії, орієнтованої на сталий розвиток, переважно покладається на окремо створений орган влади або окремий консультативно-дорадчий орган. Якщо це діяльність спеціально утвореного органу, то на нього покладені завдання щодо аналізу інтересів стейкхолдерів, проведення ґрунтовного аналізу середовища та ключових тенденцій, формування тексту стратегії з урахуванням інтересів ключових сторін, керування процесом розробки, а в деяких випадках – і координування реалізації стратегії. Водночас важливим аспектом функціонування такого органу влади повинно бути покладання фінансової або правової відповідальності за недосягнення планових показників, або ж наглядових функцій на такий спеціалізований орган державної влади.

• Структуризована процедура аналізу, розробки та прийняття стратегії сталого розвитку, яка прописана в методичних рекомендаціях та виконується фактично.

• Широке залучення стейкхолдерів на всіх етапах роботи над стратегією сталого розвитку, причому виявляється мотивація як

органів влади до залучення зацікавлених сторін, так і потреба громадянського суспільства брати участь у формуванні політики та її реалізації. Таке залучення відбувається також на етапі виконання окремих проєктів, що відповідають цілям та завданням стратегій сталого розвитку. Це дає змогу визначити ключові зони зростання та підвищення конкурентоспроможності для стимулювання досягнення цілей сталого розвитку.

• Зорієнтованість державної політики щодо сталого розвитку не на вжиття окремих заходів та активності, а на отримання результатів, досягнення цілей та вирішення ключових проблем.

• Особлива увага у забезпеченні виконання стратегії сталого розвитку приділяється її реалізації на регіональному та місцевому рівнях, політиці рівномірного розвитку регіонів та подолання регіональних диспропорцій. Передбачається використання в контексті досягнення цілей підходів LEADER (підхід «знизу вгору») та «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду». При цьому застосовуються принципи багаторівневого управління із залученням місцевого населення та інших зацікавлених сторін.

• Затвердження та реалізація будь-яких стратегічних документів у державах ЄС супроводжується проведенням гендерної та екологічної експертиз, причому гендерна експертиза відображає вплив того чи іншого документа чи проєкту на різні вікові, соціальні, гендерні верстви населення.

• Безперервний моніторинг ступеня досягнення встановлених цілей та показників, які планово визначаються стратегією. Адже відсутність реальних статистичних даних негативно впливає на ефективність оцінки результатів стратегії. У більшості держав ЄС функціонують статистичні служби, які проводять моніторинг суспільного життя, економічного стану та природного середовища. Крім того, в деяких державах запроваджено систему нормативних показників, призначених для вимірювання ступеня взаємозв'язків серед таких елементів сталого розвитку, як економічні, соціальні та екологічні.

• Застосування в державному управління та в процесі реалізації стратегії ключових показників ефективності (KPI) з метою якісного та кількісного оцінювання роботи органів державної влади. Використання для побудови політики сталого розвитку новітніх технологій з паралельним вивченням тенденцій розвитку в майбутньому.

• Наявність достатнього та безперебійного фінансового забезпечення для реалізації стратегічних документів та володіння значним потенціалом дають змогу змінювати пріоритети під час досягнення цілей на користь відповідних територій. У сучасних умовах поширеною є практика функціонування агенцій регіонального розвитку, при цьому всі пріоритети щодо сталості узгоджені із загальнонаціональними та глобальними цілями. Важливим фактором є надання підтримки регіональному розвитку через використання державно-муніципальних програм і спільне фінансування окремих заходів.

• Формування соціальної та екологічної свідомості, яка виражається в застосуванні стратегій як важеля зміни свідомості людей на орієнтовану на бережливе ставлення до природи і її ресурсів, соціальної рівності, тощо. Найбільший обсяг фінансування та активна політика впровадження поширювалися на заходи, які спрямовані: на підтримку для подальшого розвитку знань та навичок, розвиток населення через підвищення інтелектуального рівня завдяки вільному доступу до інформації та поширенню практики використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІТК) у сільській місцевості; спрямування додаткових фінансових ресурсів на розвиток інноваційних технологій, міжрегіональне та міждержавне співробітництво із зосередженням зусиль на залученні громади для стимулювання сталого розвитку, зокрема через фінансування проєктів, що пов'язані з такими ініціативами.

Список рекомендованих джерел

1. Білорус О. Г., Мацейко Ю. М. Глобальний сталий розвиток : монографія. Київ : КНЕУ, 2006. 488 с.
2. Борщук Є. М. Основи теорії стійкого розвитку еколого-економічних систем : монографія. Львів : Растр-7, 2007. 435 с.
3. Браун Л. Р. Экоэкономика: как создать экономику, оберегающую планету: пер. с англ. М. : Весь мир, 2003. 392 с.
4. Веймер Д., Вайнінг Е. Аналіз політики: концепції і практика. Київ : Основи, 1998. 654 с.
5. Вернадский В. Биосфера и ноосфера. М. : Наука, 1989. 258 с.

6. Куйбіда Василь, Бурик Зоряна. Сталий розвиток України: цілі та механізми реалізації : монографія. Київ: НАДУ, 2019. 384 с.
7. Сталий розвиток суспільства : навч. посіб. / А. Садовенко та ін. Вид. 2-ге. Київ, 2011. 392 с.
8. Чуріканова О. Ю., Загорулько К. А. Аналіз індикаторів сталого розвитку. *Економіка та держава.* 2017. № 2. С. 56–60.
9. Цілі сталого розвитку 2016–2030: нац. доп. URL: http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/
10. King Alexander, Schneider Bertrand. The First Global Revolution: A Report by the Council of The Club of Rome. Pantheon Books; 1st edition (September 3, 1991). 286 p.
11. Klarin, T. The Concept of Sustainable Development: From its Beginning to the Contemporary Issues. Zagreb International *Review of Economics & Business.* 2018. Vol. 21. N 1. P. 67–94.
12. Kyoto Protocol Official Site. URL: http://www.kyotoprotocol.com/
13. Lele, S. M. (1991). Sustainable development: A Critical Review. World Development, 19 (6), 607–621.
14. Webster's New Collegiate Dictionary (Third Edition, Humngry Mints Inc., New York, 2008). P. 1478.

Розділ 3. СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

3.1. Провідні концепції і доктрини соціальної держави

Розглядаючи проблеми дослідження соціальної політики в системі політичних наук, потрібно, насамперед, звернути увагу на визначення, сутність і зміст наукових політологічних категорій, які зумовлюють особливості розробки і впровадження в суспільну практику певної соціальної політики у певних та історично окреслених економічних, соціальних і політичних умовах.

Не підлягає сумніву і потреба в розгляді специфіки соціальної політики національної держави з огляду на специфічні особливості конкретних цивілізаційних етапів розвитку суспільства, зокрема в сучасних умовах формування розвиненого постіндустріального та інформаційного суспільства.

Особливого значення в цьому контексті набувають дослідження соціальної природи влади, під якою розуміють здатність і можливість певних суб'єктів соціальної політики нав'язувати свою волю і впливати на соціальну поведінку людей за допомогою таких засобів влади, як авторитет, право, насильство, переконання, мотивація, маніпуляція і т. ін.

Влада (державна, економічна, політична, соціальна, медійна та ін.) вважається особливим видом суспільних відносин, який розглядається:

а) через вираження певних потреб складної соціальної системи в саморегуляції та самоорганізації;

б) як наслідок виникнення і формування суспільних станів, соціальних груп і відповідних суспільних відносин між ними.

Політична влада, зокрема її основний різновид – державна влада – розглядаються в контексті реальної спроможності певного стану, соціальної групи, індивіда нав'язувати свою політичну волю суб'єктам та об'єктам політики шляхом використання правових, соціальних і психічних норм регуляції суспільного життя, які упроваджуються за допомогою ресурсів влади.

Суб'єкти політичної влади (яка здатна здійснювати певну соціальну політику) – це політичні інститути та їхні керівні органи, які:

а) забезпечують реалізацію процесів публічного управління певними суспільними сферами (політичною, економічною, соціальною, духовною);

б) мають відповідні засоби влади (примус, контроль, насильство, репресії, координація, маніпуляція та ін.);

в) обирають стратегію, тактику, цілі й способи їх використання.

Переважна більшість сучасних політичних теорій та концепцій ґрунтується на розумінні того, що саме відносини влади між великими, середніми і малими соціальними групами, політичною та правлячою політичною елітами, боротьба за владу в державі, особливості структурної побудови та функціонування держави визначають структури, форми і сутність функціонування політичної сфери суспільства.

Природа політичної влади тлумачиться сучасною політичною наукою в контексті таких підходів:

• *телеологічного* (Б. Рассел) – здатності влади досягати певної мети;

• *соціологічного* – на основі: панування-підкорення (М. Вебер), системної соціальної дії (Т. Парсонс), соціальної конфліктології (К. Маркс, Ф. Енгельс, В. Ленін), добровільного підкорення та соціальної солідарності (М. Дюверже);

• *біхевіористичного* (Ч. Перріем, Г. Лассуел, Дж. Кетлін, К. Хорні, Л. Дюгі) – через тлумачення влади як здійснення соціальної поведінки, коли одні керують, а інші виконують їхні команди;

• *психологічного* – на основі розуміння витоків влади зі свідомості та підсвідомості людей (З. Фрейд – трансформація сексуальної енергії, Г. Юнг – трансформація психічної енергії, С. Московісі і Б. Едельман – гіпнотичний вплив лідера на юрбу, Ж. Лакан – підсвідоме сприйняття символів через мову);

• *системного* – базуючись на розумінні влади як похідної від політичної системи, а не від міжперсональних відносин, характерних для біхевіористичного та психологічного підходів (Т. Парсонс, Д. Істон – властивість макросоціальних систем, спосіб організації, умова функціонування та засіб ухвалення рішень і розподілу цінностей; М. Крозьє, К. Дойч, Н. Луман – соціальні відносини в родині, на виробництві, в оганізації; Т. Кларк, М. Роджерс – соціальні ролі та взаємодія в межах соціальних систем);

• *реляціоністського* – на основі розгляду рольових асиметричних відносин між суб'єктом і об'єктами влади (Д. Картрайт, Дж. Френч, Б. Рейвен – як форми та ступеня опору індивідів у системі владних відносин; П. Блау, Д. Хіксон, Б. Рейвен – як функції залежності індивіда від нерівного розподілу ресурсів між володарем і підвладним; Д. Ронг – як розподілу зон впливу і постійного обміну ролями володарів і підвладних);

• *комунікаційного* – виходячи з розуміння влади як соціальної комунікації в рамках політичної системи, яка дає змогу регулювати групові соціальні конфлікти і зберігати єдність політичної системи (К. Дойч, Н. Луман, Дж. Кері).

Характеристики політичної влади розглядаються сучасними дослідниками з погляду таких чинників:

• легальності (визнання правомірності) використання сили в межах держави;

• верховенства політичної влади відносно інших видів влади;

• публічності (можливості звертання від імені всього суспільства за допомогою права до всіх громадян держави);

• моноцентричного управління (наявності єдиного політичного центру ухвалення рішень);

• використання економічних, силових, соціальних і культурно-інформаційних ресурсів.

Водночас влада має й певні обмеження, які визначаються такими чинниками:

• об'єктивними довготерміновими інтересами політичної еліти, яка здійснює своє правління;

• вимогами суспільної рівноваги і соціальної справедливості, єдності суспільства, стабільності політичної, економічної, соціальної, культурно-інформаційної систем;

• масштабом і силою суспільної підтримки, рівнем опору владі, кількістю суспільних витрат, необхідних для форсування ухвалення певних рішень.

Суб'єкти політичної влади, маючи за мету збереження цілісності політичної системи, повинні реалізовувати такі завдання:

а) забезпечувати легітимне панування правлячої політичної еліти завдяки ефективному прогнозуванню та управлінню суспільством, раціональному використанню ресурсів влади;

б) гарантувати завдяки врівноваженій економічній, соціальній і культурно-освітній політиці суспільну рівновагу шляхом узгодження інтересів правлячої політичної еліти з усім загалом громадян.

Виокремлюють силові (армія, служба безпеки, поліція, прокуратура, суд), економічні (матеріальні цінності, гроші, техніка, землі, корисні копалини), соціальні (соціально-професійний статус, посада, освіта, соціальне та медичне забезпечення), культурно-інформаційні (знання, інформація), духовні (філософія, релігія) та інші ресурси влади.

Усі згадані вище ресурси влади можуть використовуватися для примусу, мотивації, переконання людей та маніпулювання ними з метою досягнення своїх політичних цілей і потрібної для правлячої політичної еліти політичної поведінки громадян.

Відповідно до цих способів досягнення бажаних політичних цілей також виділяють антропологічні ресурси влади: страх, інтерес, переконання, заохочення тощо. А на основі наведеної типології ресурсів влади виокремлюють спонукальну (силову), політичну, економічну, соціальну, духовну, культурно-інформаційну владу.

Варто також зазначити, що в часи формування первісної організації суспільства (палеоліт, неоліт, енеоліт) влада мала антропологічний характер у рамках дуальної антитези: «архе» (влада, сила, міць, дієвість) – «анархе» (безладдя, відсутність порядків, недотримання табу).

Стародавні мислителі (Анахарсій, Конфуцій, Платон, Аристотель) під організованим суспільством розуміли державу, в якій вбачали продовження сім'ї, громади, екстраполюючи відносини влади батьків і дітей на відносини в державі. Таким чином, керівник держави (цар, імператор, князь) у політико-владному контексті відігравав роль «батька», а громадяни держави – «дітей». Згодом ця концепція влади буде названа патріархальною, а держава розглядатиметься як природне явище і живий суспільний механізм із політичними властивостями, де влада уособлює державу, а держава – владу (Е. Берк, Ж. де Местр, Г. Спенсер).

Проте в епоху Просвітництва філософи (Дж. Локк, Т. Гоббс) починають вводити в суспільний аналіз категорію природних прав людини, яка кардинально змінила розуміння сутності відносин влади в суспільстві та фактично реанімувала первісно-античне поняття демократії як форми влади і суспільного укладу. А в епоху Нового часу політична думка почала осмислювати можливість і необхідність розбудови суспільства за принципами рівних можливостей у сфері публічного (державного) управління і рівного доступу до матеріальних благ усім членам суспільства, організованого в державу.

Таким чином, теоретична парадигма прав людини (в тому числі й соціальних) втілюється в моделях організації і функціонування влади в егалітаристсько-демократичних формах існування.

Варто також окремо спинитися на сучасному розумінні держави, невід'ємним атрибутом якої є органи державної влади відповідно до класифікації останніх:

• за розподілом повноважень органів публічної (державної) влади: законодавчі, виконавчі, судові;

• за політичною технологією формування: виборні (законодавчі і представницькі) і такі, що призначаються керівництвом відповідно до функцій управління і повноважень у сфері публічного (державного) управління вказаного вище керівництва (посадової особи чи органу державного управління);

• за ієрархічним рівнем управління і функціональними повноваженнями: центральні (законодавчі, виконавчі, судові і контрольно-наглядові), регіональні та місцеві (виконавчі або органи управління, судові та контрольно-наглядові);

• за повноваженнями і процедурами ухвалення рішень: одноосібні (президент, голова обласної чи районної державної адміністрації, міський або сільський голова) і колегіальні (парламент, уряд, обласна, районна, сільська рада);

• за терміном своєї діяльності: постійні (законодавчо визначені) і тимчасові (призначені для виконання певних, обмежених у часі та просторі завдань).

Розуміння класифікації органів публічної (державної) влади, їх структури, повноважень та функцій є важливим моментом

в осмисленні діяльності органів публічної (державної) влади в реалізації напрямів соціальної політики держави на всіх рівнях її ієрархії. У цьому контексті важливе теоретичне і практичне значення має термін «громадянське суспільство», який уперше було сформульоване Дж. Локком.

Показово, що для характеристики цього поняття Дж. Локк використовував два терміни: «громадянське суспільство» і «політичне суспільство». Концепція громадянського суспільства, яка ґрунтувалася на ідеях природного права і суспільного договору, розглядалася вказаним автором як стадія суспільного розвитку, на противагу «військовому», «нецивілізованому» суспільству.

Власні підходи до становлення концепції громадянського суспільства продемонстрував Ш.-Л. Монтеск'є, який визначив його як набір незалежних асоціацій громадян, що перебувають між індивідом і державою та в разі потреби захищають свободу індивіда від влади. У теорії цього мислителя вказувалося на існування двох типів договорів: громадського і державного; здійснювався поділ на цивільне і публічне (державне) право. На його думку, державне право має регулювати взаємовідносини правителів із підлеглими, а цивільне право – відносини між громадянами. Отже, громадянське суспільство – все те, що не входить до держави.

Концепція громадянського суспільства у версії А. де Токвіля полягає в розумінні громадянського суспільства як сукупності незалежних від держави громадянських асоціацій та як позадержавна форма соціуму. А Ф. Шміттер у визначенні громадянського суспільства зробив наголос на громадянському суспільстві як сукупності самоорганізованих груп громадян, які:

– відносно незалежні від органів публічної (державної) влади і позадержавних одиниць виробництва та відтворення (фірм і сімей);

– спроможні планувати і здійснювати колективні акції із захисту своїх інтересів або досягнення устремлінь;

– не прагнуть водночас підмінити собою державні чи приватні структури і перейняти на себе функції з управління політикою;

– згодні діяти в рамках уже сформованих «громадянських» або правових норм.

Громадянське суспільство, на наш погляд, – це сукупність громадянських структур, громадянських відносин, громадянської

свідомості та громадянської діяльності, яка формується і функціонує на засадах добровільної ініціативи та самоорганізації.

Громадянське суспільство не може виникнути автономно і здатне існувати лише за умов гарантування державою його існування та невтручання держави в діяльність цього суспільства, поки його суб'єкти не порушують закон. Структури громадянського суспільства за умови існування правового демократичного суспільства можуть бути (ситуативно) союзниками та опонентами органів публічної (державної) влади.

Важливе місце в категоріальній системі політичних наук належить поняттю «політична система», яке є складовою частиною загальної суспільної системи. Своєю чергою, дослідження наукової категорії «політична система» не обмежилося державою, а охоплює і недержавні політичні інституції та відповідні політичні процеси в рамках об'єктивної потреби у стабільному функціонуванні політичної системи як такої.

Альтернативою громадянського суспільства, на думку окремих авторів, є **масове суспільство,** теорія якого ґрунтується на консервативно-аристократичній критиці ліворевалюційних подій у Європі (зокрема Французької буржуазної революції) та США.

Представники політичного консерватизму Ж. де Местр, Л. де Бональд і А. де Токвіль звернули увагу на те, що в процесі розвитку буржуазно-демократичних революцій роль народних мас у соціокультурному й політичному житті зросла, а позиції правлячих політичних еліт послабилися.

У подальшому, досліджуючи феномен масової поведінки, Г. Лебон, Г. Тард і Дж. Буркгарт зробили вагомий внесок у розвиток теорії масового суспільства, яка у XX ст. стала важливим джерелом критики тоталітарних політичних режимів.

Попри позитивні риси, критикою тоталітарних концепцій влади та відповідних політичних режимів було відзначено й системні недоліки концепції масового суспільства: знеособлення, пасивність, уникнення відповідальності, пристосуванство, відмова від власного політичного вибору, некритичне сприйняття панівних цінностей та моральних імператив, орієнтація не на внутрішній світ, а на зовнішні «авторитети» тощо.

Такі суперечливі особливості масової суспільної свідомості громадян не можуть не впливати на політичну ситуацію в державі та суспільстві. Дослідження вказаних особливостей масового суспільства дає змогу краще зрозуміти особливості перебігу сучасних суспільних, зокрема, соціально-політичних, процесів на основі досліджень системи мислення, ментальності, ціннісних настанов та орієнтирів, політичної психології.

У цьому плані теорія соціальної держави, формування та оптимізація соціальної політики з метою гармонізації соціальних відносин і прогресивного руху нації вперед вигідно відрізняється на тлі знеособленої концепції масового суспільства, не здатного креативно мислити і діяти в умовах глобалізації.

Досліджуючи проблеми розробки і здійснення соціальної політики держави в умовах глобалізаційних процесів, насамперед потрібно визначитися з теоретико-методологічними основами власне соціальної політики як суспільного феномену.

Зокрема, є нагальна потреба визначити базові поняття і категорії соціальної політики: поняття соціальної політики, суб'єктів, об'єктів, соціальної політики, типологію і функції соціальної політики, базові принципи соціальної політики.

У цьому зв'язку необхідно зазначити, що ефективність державної соціальної політики насамперед визначається характером і ступенем задоволення соціально-економічних і духовних потреб соціальних груп та індивідів і суспільства в цілому.

Найважливіші ***соціальні функції держави:***

- визначення завдань і показників соціального розвитку;
- організація та забезпечення законотворчої діяльності в соціальній сфері;
- здійснення соціальної політики шляхом використання фінансових ресурсів;
- організаційно-менеджерська підтримка соціальної політики (через використання методів соціально-політичного менеджменту і маркетингу).

На нашу думку, **соціальна політика** – це цілісна система засобів досягнення цілей соціальної політики політичними і державними інститутами, які здійснюють регулювання соціальної сфери суспільства, соціальних відносин відповідно до певних ідейно-політичних настанов, принципів та рішень, спрямованих на реалізацію соціальних інтересів та потреб особистостей, соціальних груп, класів та ін.

Об'єктом соціальної політики держави виступає соціум суспільство, соціальні групи, окремі індивіди. Водночас певні соціальні спільноти є і носіями, і суб'єктами соціальної політики. Держава формулює завдання соціального розвитку суспільства, здійснює законотворчу діяльність, яка регулює соціальну сферу суспільства, забезпечує її бюджетну та організаційно-управлінську підтримку.

Соціальна політика будь-якої держави здійснюється через законодавчі акти та цільові соціальні програми. Її головні принципи (соціальної справедливості, регулювання соціальних відносин, забезпечення основних економічних, політичних, соціальних прав і свобод людини) реалізуються суб'єктами соціальної політики, якими, насамперед, є спеціалізовані організації та установи держави, що виконують соціальні функції. Але з розвитком громадянського суспільства до них додалися недержавні соціальні організації: профспілки, благодійні організації, корпорації, підприємства, релігійні організації тощо.

Соціальна політика як така спрямована на координацію функціонування політичної, економічної, гуманітарної та соціальної сфер суспільства при збалансованому функціонуванні ринку, держави і громадянського суспільства з гарантованим рівнем соціального захисту та соціальної безпеки.

Соціальна функція держави розглядається в контексті організації систем охорони здоров'я, соціального забезпечення непрацездатного населення (пенсіонерів, неповносправних, неповнолітніх, малозабезпечених), безробітних та ін. Соціальність держави проявляється в реалізації функцій політичної стабільності та підтримки громадського правопорядку на основі принципу соціальної справедливості (захисту суспільного устрою, правосуддя, боротьби зі злочинністю, діяльності правоохоронних органів).

Соціальна модель держави вважається розвиненою та ефективною в разі набуття ознак соціальної правової держави. Найоптимальнішою у взаємодії суспільства з державою вважається концепція соціальної правової держави.

У цілому проблема формування соціальної правової держави полягає в комплексному використанні принципів правової та соціальної держави з метою гармонізації системи управління суспільством.

У дослідженні соціальної політики сучасної держави в контексті процесів глобалізації набувають пріоритетності такі наукові теорії: а) теорії соціальної держави; б) теорії громадянського суспільства; в) теорії масового суспільства; г) теорії інформаційного суспільства.

Соціальна система суспільства, яка складається із соціальних структур, соціальних відносин, соціальної культури та соціальної свідомості, визначає особливості здійснення соціальної політики держави, що охоплює освітню політику, політику з охорони здоров'я, політику зайнятості, політику соціальної безпеки та захисту (інвалідів, пенсіонерів, неповнолітніх).

Теоретико-методологічною основою дослідження соціальної політики держави є методологія, принципи і методи структурно-функціонального аналізу, які дають змогу досліджувати соціальну політику як системний об'єкт і суспільне явище, цілісність якого складається з елементів, що мають повне структурне і функціональне призначення, пов'язане із соціальними потребами громадян, законодавчими актами, соціальними службами, суб'єктами соціальної політики, соціальними послугами і результатами здійснення соціальної політики.

Традиційно вважалося, що суб'єктами соціальної політики виступають спеціалізовані організації та установи держави, які реалізують соціальну функцію останньої. Проте з розвитком громадянського суспільства перелік суб'єктів соціальної політики розширився за рахунок недержавних організацій, які реалізують функції соціальної політики. Останні, як показує успішний досвід підготовки української команди до Паралімпійських ігор 2016 р. в Бразилії, можуть працювати більш ефективно, ніж державні організації та установи.

Захисна функція соціальної політики є найважливішою, оскільки полягає в гарантуванні прожиткового мінімуму громадянина. Це забезпечується встановленням відповідних рівнів мінімальної заробітної платні, пенсій та адресної допомоги в комунальній та транспортній сферах, системах охорони здоров'я.

Соціальна політика держави насамперед реалізується через розробку і ухвалення правових актів (законів, указів президента, постанов уряду), затвердження цільових соціальних програм за обов'язкової участі громадськості.

Ефективна соціальна політика держави є основою стабільності політичної системи. А розвинута соціальна політика є важливою умовою розбудови соціальної держави. Окрема увага тут має бути приділена незахищеним верствам населення, насамперед людям з особливими потребами.

Одним з головних принципів побудови соціальної держави в сучасних умовах є принцип соціальної справедливості, який виступає як найважливіший показник ефективності соціального розвитку та його базовий соціальний ідеал. Хоча варто зазначити, що питання соціальної справедливості є дуже важливими для будь-якого суспільства і держави.

Проте ці процеси не є такими однозначними, як здається експертам і радникам глобальних фінансово-економічних структур, що нав'язують українській владі ліберальну модель соціальної держави, пов'язуючи це з умовами надання чергових траншів кредитів. Ігнорування при виробленні соціальної політики держави показників соціально-економічного розвитку країни, ментальності та національної культури може призвести до соціальних вибухів, і урядові структури повинні системно вивчати ці проблеми, враховуючи світовий досвід і власні соціально-політичні та соціально-економічні реалії.

Таким чином, соціальна політика, по суті, є політикою, спрямованою на координацію і узгоджене функціонування політичної, економічної та соціальної сфер суспільства в контексті збалансованого функціонування ринку, держави, ринку і громадянського суспільства, гарантування соціальної безпеки та соціального захисту громадян.

В Україні модель соціальної політики поки що перебуває на етапі переходу від тоталітарно-соціалістичної патерналістської моделі до формування соціально-ринкової моделі соціальної політики під впливом глобалізаційних та євроінтеграційних процесів.

Головна мета соціальної політики будь-якої держави на всіх її ієрархічних рівнях – організація, управління та регулювання соціальних відносин між суспільством та індивідами через органі-

зацію та регулювання відносин між індивідами й різними соціальними групами, до яких, зокрема, і належать останні.

Проте абсолютно не обов'язково, щоб між індивідом та державою неодмінно існував посередник у вигляді певної соціальної групи. Водночас використання для відповідної соціальної комунікації між громадянами і державою структур громадянського суспільства значно розширює соціально-регулятивні можливості вказаної соціальної комунікації та підвищує якість і рівень соціального захисту громадян та певною мірою індивідуалізує соціально-комунікаційні зв'язки в суспільстві, підвищує адаптивні можливості суспільної системи соціальної безпеки.

Соціальна політика будь-якої держави, насамперед, провадиться з використанням соціальних технологій розробки й ухвалення законодавчих актів (законів, указів президента, постанов уряду) у сфері регулювання соціальних відносин, розробки і затвердження соціальних програм та інших документів. І дуже важливо, щоб вказані законодавчі акти розроблялися органами влади за участі структур громадянського суспільства та експертного середовища, що на практиці знають нагальні потреби соціального захисту та соціального забезпечення громадян.

Без перебільшення можна стверджувати, що достить справедлива та ефективна соціальна політика держави є підґрунтям для стабільності й цілісності політичної системи. А розвинута і прогресивна соціальна політика є важливим компонентом і напрямом розбудови соціальної держави, яку декларують конституції багатьох країн світу, у тому числі й Конституція України.

Одним із головних принципів побудови сучасної соціальної (і будь-якої іншої) держави є базовий принцип соціальної справедливості, що виступає одним із найважливіших показників соціальної керованості держави та ефективності її соціального розвитку.

Таким чином, цей базовий принцип, що відображає соціальний ідеал, і питання соціальної справедливості, є дуже важливими для функціонування держави та суспільства в цілому незалежно від історичного етапу та рівня розвитку будь-яких суспільств і держав.

Питання розбудови сучасної соціальної держави та базових принципів соціальної справедливості досить широко висвітлено

в наукових працях зарубіжних та вітчизняних учених, які досліджували різні проблеми формування та еволюції феномену соціальної держави, в тому числі й становлення та розвитку феномену соціально-правової держави: О. Агаркова, В. Бабкіна, Д. Белла, Д. Боулдінга, М. Волзера, М. Вольцера, Р. Дарендорфа, В. Зауера, В. Кімліка, М. Коноха, Р. Нозіка, П. Розенваллона, Дж. Ролза, В. Скуратівського, Г. Соловей, Л. Щеннікової.

Принцип соціальної справедливості (як предмет дослідження), на думку більшості вказаних дослідників, є головною метою, проблемою і науково-методологічною основою становлення, розвитку і формування соціальної держави, у зв'язку з чим, як вважає Л. Щеннікова, виникає нагальна потреба в науково-теоретичному визначенні поняття справедливості. У теоретико-прикладному плані питання і проблема соціальної справедливості пов'язані, на думку М. Коноха, із визначенням сутності і розумінням змісту категорії справедливості та тлумачення спеціальної категорії соціальної справедливості.

Відповідно до зрозумілого прагнення досягнути категоріальної ясності в термінології комплексного розуміння проблем соціальної держави та поняття соціальної справедливості принципово важливою є думка дослідниці Є. Лукашової, яка вважає соціальну державу соціально справедливою.

А Г. Соловей у цьому контексті трактування терміна соціальної держави та базового поняття соціальної справедливості виокремлює два основних напрями розуміння змістового наповнення терміна «соціальна справедливість»: а) партикуляристський (М. Волцер, В. Кімлік, А. Макінтайр, Р. Нозік, Дж. Ролз,); б) універсалістський (К. Апель, Д. Бьолер, Ю. Габермас, В. Кульман).

Представники партикуляристського напряму дослідження проблематики соціальної справедливості методологічно встановлюють досить чітко окреслені морально-етичні нормативи лише для конкретних громадян конкретної держави. А представники універсалістського напряму досліджують вказану проблематику крізь призму практичної-комунікаційної філософії, суб'єктом якої є все людство.

У цьому зв'язку важливими є розробки у вказаній сфері Дж. Ролза, який вважає, що в суспільстві, яке декларує свою «спра-

ведливість», повинні бути гарантовані рівні права і свободи для всіх без винятку громадян держави. А права і свободи людей, які гарантуються державою на основі реалізації в практичній діяльності принципу соціальної справедливості, не повинні виступати як предмет політичного торгу.

Разом із тим Дж. Ролз зазначає, що всі люди не є однаковими і рівними за своїми розумовими та фізичними здібностями, індивідуальним соціальним та економічним статусом. Проте це не повинно перешкоджати суспільному розвитку як цілісній системі, яка має гарантувати відкритість будь-яких посад для всіх громадян.

Ця теза, до речі, повторює загальновідому тезу стародавнього китайського філософа Кун-цзи (Конфуція), який ще в середині I тис. до н.е. запропонував правителям використовувати соціальні ліфти для здібної молоді незалежно від її походження, національності та віку, користуючись лише результатами тестових державних іспитів. Цей видатний мислитель минулого чимало зробив для руйнування елітарної моделі освіти в патріархальному суспільстві, заснувавши першу приватну філософську школу в Китаї, і в такий спосіб розширивши перелік осіб, які прагнули отримувати знання незалежно від соціально походження.

На переконання Дж. Ролза, **соціально орієнтована держава** має забезпечити надання таких видів основних благ:

1) гарантування свободи думки, свободи совісті та ін.;

2) можливості вільного вибору заняття та свободи пересування;

3) здобуття владних повноважень і взяття на себе відповідальності згідно з місцем роботи та посадою (залежно від ступеня самостійності та соціальних статусів і можливостей індивідів);

4) забезпечення обмінювальної вартості прибутку і багатства як універсальних засобів для досягнення (прямо чи опосередковано) широкого спектру суспільних цілей;

5) сприяння відчуттю соціальної самоповаги індивідів, що дає змогу громадянам відчувати власну соціальну значущість як особистості, мати можливості для моральної самореалізації та розвитку і досягнення власної мети з повагою до себе.

Р. Нозік розкриває поняття соціальної справедливості через реалізацію права власності і теорію майнової справедливості, основні засади якої полягають у розумінні того, що певне майно

справедливо належить певним особам, якщо воно отримане на правовій основі згідно із загальноприйнятими принципами соціальної справедливості у придбанні та передачі майна або згідно з принципом «виправлення несправедливості», який на правових засадах реалізується соціальною державою.

А, на думку М. Волзера, держава повинна гарантувати правовий та соціальний захист і забезпечувати гідне життя громадянам цієї держави. Але цей зв'язок має бути симетричним, за умов якого держава повинна забезпечувати гідність своїх громадян, а громадяни мають забезпечувати гідність держави.

Таким чином, можна констатувати, що соціальна справедливість повиння бути пов'язана з механізмами розподілу і перерозподілу матеріальних, моральних та соціальних благ, правовим та адміністративним регулюванням соціально-економічних відносин, гарантуванням основних свобод людини, її політичних, економічних та соціальних прав, її соціальною безпекою та соціальним захистом.

Виходячи з такого розуміння принципів соціальної справедливості **соціально-правовою є держава,** яка повинна забезпечувати:

а) вільну участь індивіда в політичному та економічному житті суспільства;

б) діяльність правоохоронних інститутів, що забезпечують право на життя, індивідуальну свободу і приватну власність;

в) функціонування суспільних систем: економічного, освітньо-культурного та соціального забезпечення.

Своєю чергою, концепція Г. Цахера ґрунтується на тому, що в суспільстві соціальна держава повинна виконувати функції оцінного та перетворювального чинника і гаранта заради створення та гарантування гідного життя громадян держави, зменшення різниці в рівні соціального добробуту, ліквідації відносин залежності та встановлення потрібного соціального контролю.

Відповідно до цього Г. Цахер виокремлює й основоположні принципи діяльності соціальної держави:

- соціальної-солідарності;
- цільової субсидіарності;
- справедливості в розподілі благ з урахуванням кількості та якості виклнаної роботи;
- реалізації глобальної та цільової соціальної політики;

• покращання умов праці людей;
• забезпечення умов для соціального страхування;
• забезпечення соціального партнерства та сприяння зайнятості.

Основними завданнями соціальної держави в умовах організації та функціонування соціальної ринкової економіки, які дають можливість забезпечувати людині її соціальні права як громадянина цієї держави, на думку дослідника, є:

• створення ринкових можливостей для реалізація права індивіда на частину спільного добробуту через механізми справедливого розподілу прибутків і майна на основі принципу соціальної справедливості;
• зменшення надмірної ринково детермінованої соціальної диференціації на бідних і багатих;
• забезпечення індивідуальної свободи, соціальної та правової справедливості, розвитку особистості, поваги до гідності індивіда, активної участі громадян у суспільному житті;
• удосконалення державної соціальної політики та юридичних механізмів, які гарантують основні соціальні права людини і розширення системи мереж соціального забезпечення.

Реалізація принципів соціальної справедливості в умовах соціально-правової держави, на думку О. Агаркова, має здійснюватися, передусім, методами соціально-політичного маркетингу з використанням таких критеріїв та показників, як:

а) в економічній сфері – обґрунтоване соціально-економічне регулювання виробничо-економічних процесів;

б) у політичній сфері – забезпечення конституційних прав і свобод громадян у частині участі в політичному житті суспільства (виборах, референдумах, мітингах), а також свободи слова та діяльності масмедіа;

в) у соціальній сфері – забезпечення гідного рівня життя громадян через систему гарантування соціального захисту, соціальних пільг і послуг, передбачених основним та іншими законами країни.

Таким чином, О. Агарков на основі аналізу використання найбільш поширених у сучасному світі основних моделей соціальних держав (соціал-демократичної та ліберальної) пропонує розглядати суспільно-політичні процеси організації та побудови

соціальної держави крізь призму реалізації соціальних технологій, методів і методик соціально-політичного маркетингу.

Останній розглядається вказаним автором як соціальна управлінська технологія держави, що спрямована на забезпечення соціальних потреб та узгодження суспільних інтересів соціальних груп, задоволення потреб громадян щодо отримання суспільних благ, справедливий розподіл соціально-економічних та гуманітарних ресурсів для забезпечення в суспільстві принципу справедливості, стабільності та солідарності.

Загалом, на думку сучасних дослідників, функціонування соціальних держав в умовах процесів глобалізації неможливе без використання спеціальних соціальних технологій соціально-політичного менеджменту і маркетингу, які є способом та інструментом формування ознак соціальності сучасної держави на основі упровадження принципу соціальної справедливості, підвищення рівня життя громадян, забезпечення розвитку соціальних структур суспільства, дотичних до організації, формування та функціонування соціальної сфери громадянського суспільства в глобальних масштабах.

Соціальна справедливість у соціальних державах сучасності є основою співіснування, соціального партнерства і співпраці між громадянами, суб'єктами та об'єктами ринку. Реалізація цих завдань пов'язана зі становленням та розвитком соціальної політики національної держави з погляду набуття нею ознак соціальності та спрямованості на підвищення рівня соціально-економічного добробуту, соціальної безпеки та соціального захисту громадян. Що ж стосується соціальної політики, то саме остання визначає зміст, сутність і рівень соціальності держави, детермінує характер взаємодії державних структур і структур громадянського суспільства, формує правові та соціальні взаємини економіки і людини.

Отже, формування соціально-правової держави в процесі глобалізаційних перетворень потребує використання науково-теоретичного та науково-праксеологічного апарату соціально-політичного маркетингу, який сприяє формуванню рис соціальності держави. З огляду на це виникає потреба в дослідженні сутності соціальної політики держави та її зв'язку із соціально-політичним маркетингом.

Сутність і зміст соціальної політики держави в сучасній українській науковій літературі, на нашу думку, вивчені недостат-

ньо широко, що пов'язують з іншим розумінням змісту соціальної політики за умов функціонування політичних режимів країн так званого «реального соціалізму». Під останніми розуміють СРСР та країни соціалістичного табору, що існували в період після закінчення Другої світової війни і до періоду розпаду Радянського Союзу, створення нових незалежних держав (які вийшли зі складу колишнього СРСР) та переходу новостворених на уламках СРСР країн та колишніх сателітів Радянського Союзу на рейки будівництва капіталістичних економік.

Соціальна новизна, пов'язана з капіталістичним будівництвом у країнах Центральної та Східної Європи, яка виникла після розпаду так званого соціалістичного табору, визначила й прагнення вчених цих країн досліджувати феномен соціальної політики.

Б. Ракитський, наприклад, визначив сутність соціальної політики через специфічні відносини соціальних груп у контексті самозбереження і змін соціальних станів населення (класів, соціальних, соціально-професійних, соціально-демографічних груп, етнічних, релігійних, територіальних та інших соціальних спільнот і громад).

Інші методологічні підходи продемонструвала А. Сіленко, яка характеризувала соціальну політику з двох точок зору: а) як мистецтво узгодження інтересів людей, інтересів держави та інтересів індивідів, різного рівня соціальних спільнот та груп у соціальній сфері; б) як систему узгодженої взаємодії структур державної влади, структур громадянського суспільства та особистості для існування та розвитку людини.

А Г. Соловей під соціальною політикою держави розуміє діяльність органів публічної (державної) влади, структур місцевого самоврядування та суспільних інститутів, що спрямована на гармонізацію соціальних інтересів різних соціальних груп, регіональних та локальних спільнот у сфері матеріального виробництва, розподілу і споживання матеріальних та нематеріальних благ, що сприяє узгодженню інтересів цих груп з інтересами людей та стратегічними цілями суспільства.

Таким чином, дослідники розглядають соціальну політику як суспільний феномен, який поєднує різноманітні багатофакторні складові і має своїм об'єктом насамперед соціальні відносини, складні процеси життєдіяльності соціуму, що впливають на соціальну безпеку людини, задоволення інтересів та соціальних потреб індивідів, формування та реалізацію соціальних цінностей.

Відповідно та такого розуміння сутності соціальної політики її головним завданням повинно бути забезпечення цілісності та стабільного розвитку і функціонування соціально-політичних інститутів (як державних, так і недержавних), узгодження та координація функціонування елементів соціальної системи та гармонізація соціальної діяльності всіх суб'єктів соціальної політики.

Політика соціальної держави повинна поєднуватися з належним соціальним функціонуванням структур громадянського суспільства, умови діяльності яких має гарантувати держава як головний суб'єкт і гарант реалізації справедливої соціальної політики у світі, що активно глобалізується в сучасних умовах.

Держава повинна в тісній співпраці з громадянським суспільством забезпечити стабільність функціонування економічної, політичної, культурно-інформаційної та соціальної систем суспільства, створити умови для функціонування і розвитку системи соціальної безпеки в суспільстві.

Усі **соціальні держави,** або **держави загального соціального добробуту,** об'єднує гарантований високий рівень життя їхніх громадян, який забезпечується проведенням ефективної політики в соціальній сфері. Проте й ці держави в сучасних умовах можуть відрізнятися різними моделями соціальної політики та соціальними системами.

На думку дослідників Ч. Лебо і Г. Віленського, моделі держав загального добробуту реалізуються через дві основні моделі соціальної політики:

а) інституціональну, яка базується на перерозподілі між громадянами матеріальних благ на державному рівні з мінімальною роллю громадянського суспільства;

б) залишкову, яка побудована на наданні державної допомоги за сприяння структур громадянського суспільства, але лише у випадках, коли люди не можуть вирішити свої проблеми самостійно.

Отже, соціальна політика – це різновид політики, що спрямована на координацію і узгоджене функціонування політичної, економічної, культурно-інформаційної та соціальної сфер суспільства в контексті збалансованого функціонування ринку, держави

і громадянського суспільства з гарантованим рівнем соціального захисту та соціальної безпеки громадян.

Список рекомендованих джерел

1. Агарков О. Принцип соціальної справедливості як основа методології соціально-політичного маркетингу. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації.* 2011. № 4. С. 243–248.
2. Аналіз політики: концепції, практика / Д. Л. Веймер, Е. Р. Вайнінг ; [пер. з англ. І. Дзюб, А. Олійник]. Київ : Основи, 1998. 654 с.
3. Бебик В. Політологія: наука і навчальна дисципліна. Київ : Каравела, 2009. 496 с.
4. Бебик В., Куйбіда В. Депутатська діяльність у системі публічного врядування : навч. посіб. Київ : НАДУ, 2017. 372 с.
5. Бебик В., Агарков О. Політичний менеджмент суб'єктів соціально-політичного маркетингу. *Політ. менеджмент.* 2011. № 6. С. 3–11.
6. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования : пер. с англ. Изд. 2-е, испр. и доп. М. : Academia, 2004. 788 с.
7. Березовська-Чміль О. Соціально-політична складова в ідеології ліберально-демократичних та консервативних партій. *Науковий вісник Ужгородського університету. Політологія.* 2009. Вип. 11. С. 89–94.
8. Веймер Д. Л., Вайнінг Е. Р. Аналіз політики: концепції і практика. Київ : Основи, 2000. 654 с.
9. Волзер М. Безпека і добробут. *Сучасна політична філософія:* антологія / упоряд.: Я. Кіш. Київ : Основи, 1998. С. 486–523.
10. Гаєк Ф. Принцип ліберального соціального порядку. *Лібералізм :* антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. 2-ге вид. Київ : Простір : Смолоскип, 2009. С. 20-35.
11. Дай Томас Р. Основи державної політики : пер. з англ. Г. Є. Краснокутського. Одеса : АО БАХВА, 2005. 468 с.
12. Колбеч Г. К. Політика: основні концепції в суспільних науках : пер. з англ. О. Дем'янчук. Київ : КМ Академія, 2004. 128 с.
13. Короткий оксфордський політичний словник / пер. з англ. ; за ред. І. Макліна, А. Макмілана. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. 789 с.

14. Лок Дж. Два трактати про врядування : пер. з англ. О. Терех, Р. Димерець. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 265 с.
15. Луман Н. Социальные системы. Очерк общей теории. СПб. : Наука, 2007. 648 с.
16. Мякушко Н. С. Теоретичні засади дослідження соціальної політики в сучасних умовах. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 22. «Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін» :* зб. наук. пр. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 22. С. 35–41.
17. Нозік Р. Розподільна справедливість. *Сучасна політична філософія* : антологія. Київ : Основи, 1998. С. 239–276.
18. Парсонс Т. О социальных системах. М. : Академ. Проект, 2002. 832 с.
19. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ : Парламент. вид-во, 2012. 808 с.
20. Політичний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. 2-ге вид., доп. і переоб. Київ : Генеза, 2004. 735 с.
21. Ролз Дж. Теория справедливости. Новосибирск : Изд-во Новосиб. ун-та, 1995. 535 с.
22. Рябов С. Г. Політологічна теорія держави. Київ : Тандем, 1996. 240 с.
23. Романюк А. С. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи. Львів : Видавн. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. 392 с.
24. Сіленко А. Генезис і сутність американської держави загального добробуту. *Людина і політика.* 2000. № 2. С. 65–72.
25. Скуратівський В. А. Принципи соціальної політики. Київ : Вид-во НАДУ, 1997. 358 с.
26. Соловей Г. С. Поняття справедливості в універсалістській та партикуляристській етиці. *Практ. філософія.* 2006. № 3. С. 146–153.
27. Фрідман М. Роль уряду у вільному суспільстві. *Лібералізм :* антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. 2-ге вид. Київ : Простір ; Смолоскип, 2009. С. 774–784.

3.2. Соціально-правова держава

Феномен поняття «соціально-правова держава» насамперед характеризується базовими функціями держави, які поділяються на внутрішні (економічна, соціальна, культурно-виховна, підтримки порядку) та зовнішні (екзистенціальна, функціональних інтересів, інтересів співіснування).

Водночас слід виокремити функції держави, що розглядаються з огляду на реалізацію не тільки її цілей та інтересів (внутрішніх чи зовнішніх), а й сутність реалізованих цілей, які не потребують поділу функцій держави на внутрішні та зовнішні, оскільки пов'язані з глобальними та цивілізаційно-регіональними (економічними, політичними, екологічними, епідеміологічними та ін.) чинниками.

Як уже зазначалося, соціальна функція держави розглядається, насамперед, у контексті організації функціонування системи соціального забезпечення непрацездатного населення (пенсіонерів, неповносправних, неповнолітніх, малозабезпечених), безробітних та інших категорій громадян, національної системи охорони здоров'я. Але потрібно зазначити, що соціальність, на нашу думку, прямо чи латентно проявляється в реалізації всіх внутрішніх функцій держави.

Наприклад, якщо досліджуються економічні функції певної держави, що виступає координатором господарської діяльності та економічних процесів у певному суспільстві, слід звертати увагу на особливості державного управління недержавним сектором економіки і частку державного сектору в загальній структурі національної економіки.

Культурно-виховна функція держави теж, безумовно, наповнена соціальним змістом, оскільки характеризується підтримкою державою соціальних інститутів суспільства, які опікуються освітою, культурою, наукою, технологіями, спортом, засобами масової комунікації, релігією тощо.

Зрозуміло, що в цьому разі слід брати до уваги, що стабільність функціонування держави і політичної системи суспільства в цілому залежить від характеру та особливостей функціонування в країні системи правопорядку, що має захищати громадян від посягань на їхні права, безпеку, свободу, колективну і приватну власність тощо.

Соціальність держави має певні прояви і в забезпеченні виконання зовнішніх функцій держави, які полягають у захисті її екзистенціальних інтересів (цілісності, безпеки, розвитку, міжнародних відносин та ін.) у контексті забезпечення стабільної роботи соціальної сфери суспільства. Зокрема, коли країна перебуває у стані війни з іншою країною (як у випадку військової і так званої гібридної війни російського агресора проти України) і витрачає великі кошти на свою оборону від нападу агресора, це не може не вплинути на рівень фінансування соціальної сфери суспільства (систем пенсійного забезпеченння, підтримки неповносправних, освіти, науки, підтримки сім'ї, спорту та молоді).

З погляду функцій інтересів співіснування, що розглядаються з урахуванням автономності, суверенності, участі, співпраці, взаємовигоди та ін., соціальна функція держави теж може досліджувалися в контексті соціальних відносин у процесі життєдіяльності громадянського суспільства та держави, участі громадян держави у процесах публічного (державного) управління і самоврядування, діяльності структур громадянського суспільства (громадських, професійних, культурно-освітніх, релігійних та інших організацій), спрямованих на реалізацію важливих суспільних функцій соціального співіснування і співпраці на взаємовигідній для всіх громадян основі.

Стосовно реалізації функціональних інтересів держави, що розглядаються в контексті ефективності, стабільності функціонування державних інститутів, інформування, регулювання, соціальна функція держави практично реалізується в рамках соціально-політичних відносин, у процесі здійснення яких важливу суспільну роль відіграють соціальні комунікації.

Небезпідставно вважається, що соціальна модель держави вважається розвиненою і такою, що ефективно працює, якщо соціальна держава набуває рис та ознак соціальної правової держави. Витоки концепції ідеальної правової держави можна знайти ще в працях стародавніх мислителів: Платона, Конфуція, Аристотеля. А ідейно-теоретичні підвалини основ правової держави заклали Ш. Монтеск'є (концепція поділу влади), Ж. Ж. Руссо (концепція

народного суверенітету), І. Кант (концепція держави як об'єднання людей, які підкоряються правовим законам).

Головна теоретична проблема, яку вирішували мислителі, аналізуючи поняття правової держави, полягала у визначенні співвідношення держави і права: що має переважати: право (воля народу/громадян) над діяльністю законодавця (парламенту) чи законодавець над правом? Під законодавцем за замовчуванням розуміють парламент, оскільки в разі реалізації фукцій законодавця монархом чи диктатором про правову державу навряд чи взагалі коректно вести мову. Відповідно до цього виокремлюють два підходи.

Перший підхід характеризується встановленням рівня свободи та відповідальності органів державної влади та особистості залежно від права (волі народу/громадян), другий реалізується відповідно до рішень законодавця (парламенту).

Другий підхід спричиняє заміну права (волі народу) законом (прийнятим парламентом), що абсолютизує волю законодавця. Такий підхід, зрештою, може привести до проголошення правовою будь-якої держави, де діє принцип формальної ієрархії юридичних норм (конституція – закони – підзаконні акти).

Однак така формально-правова ієрархія існує в тоталітарних та монархічних державах, де свавілля влади є або абсолютним, або наближеним до того. Звичайно, тут про правову державу говорити не доводиться з погляду, передусім, прав пересічних громадян держави.

Світова політологічна думка виокремлює такі базові ідеологічні **принципи «класичної» правової держави:**

- загальність правління правових законів;
- поділ влади (законодавча, виконавча, судова);
- пріоритет конституційних прав і свобод людини;
- юридична взаємовідповідальність держави та особистості.

Верховенство правових законів здійснюється на основі загальноузгоджених суспільних стандартів політичної поведінки і громадян, і держави (законодавчих, виконавчих та судових органів) виключно на основі закону. Закони може ухвалювати, змінювати або скасовувати виключно законодавчий орган (парламент) відповідно до затверджених конституцією законодавчих процедур. Наприклад, у парламентсько-президентській чи президентсько-парламентській державі закон після ухвалення його парламентом має бути підписаний президентом.

Президент повинен мати право вето, яке парламент може здолати після повторного розгляду закону на своєму сесійному засіданні, конституційною або простою більшістю (що має бути виписано в конституції країни). В умовах функціонування конституційної монархії, де реальна влада належить парламенту, а монарх є формальним головою держави, використовуються такі самі процедури вето і його подолання, як і в демократичних республіках. Але в усіх цих випадках (парламентської республіки чи конституційної монархії) основою всього суспільного життя є пріоритет Конституції країни, а не окремих осіб чи груп осіб, що контролюють державні або силові структури.

Водночас вважається, що в правовій державі громадяни повинні діяти за принципом: їм дозволено все, не заборонене законом. А державні органи, які здійснюють політичне та адміністративне управління, повинні діяти за принципом: заборонено все, що не дозволено законом.Таким чином, у правовій державі реалізується концепція, яка полягає в тому, що в цій державі правлять не окремі особи, а закони, що є основними регуляторами суспільного життя. Порушення таких правових законів повинно каратися в межах чинного законодавства, тобто законів.

Поділ влади відповідно до концепції правової держави передбачає оптимальне співвідношення компетенцій між законодавчою, виконавчою, судовою гілками влади, правове узгодження суперечностей між цими гілками влади, між громадянами, державою й суспільством.

Законодавча влада у правовій державі обирається на основі демократичних процедур (загальних виборів) без майнового, соціального, етнічного, регіонального чи освітнього цензу, за винятком окремих випадків, визначених Конституцією. Вона реалізує народний суверенітет у політичній сфері будь-якого суспільства, формулює норми суспільного й державного життя та політичної поведінки, виконання яких є обов'язковим для всіх громадян, державних та самоврядних інституцій, структур (об'єднань) громадянського суспільства.

Правовий контроль у правовій державі має здійснювати Конституційний суд (або Верховний суд країни, на який покладені повноваження тлумачення Конституції та контролю за дотриманням конституційних прав громадян та інституцій).

Виконавча влада формується парламентом за участі (без участі) президента чи конституційно обмеженого у правах монарха, реалізує закони, ухвалені парламентом, і публічно звітує перед ним та (опосередковано) перед народом.

Якщо президент як вища посадова особа держави обраний безпосередньо громадянами, він у межах законодавства також підзвітний парламенту. Цей звіт зазвичай реалізується у формі щорічного послання до парламенту, але може здійснюватися (за взаємною домовленістю між президентом та парламентом) в інший спосіб та з іншою регулярністю. Наприклад, президент може виступити в парламенті з представленням підписаної ним міжнародної угоди, яка потребує ратифікації парламентом, а також з поясненням своїх позицій у разі проведення референдуму, оголошення війни, вступу до міжнародних організацій.

Президент у правовій державі повинен мати юридичні важелі впливу на законодавчий орган (парламент). Наприклад, він повинен мати право розпустити парламент та призначити згідно з конституційними нормами дострокові позачергові парламентські вибори. Юридичним підгрунтям такого рішення президента може бути неспроможність парламенту зібратися на засідання, сформувати парламентську більшість, уряд чи ухвалити бюджет. Водночас і парламент повинен мати право на імпічмент (відсторонення) президента в разі доведеного юридичним шляхом порушення ним Конституції, державної зради чи неспроможності виконання своїх обов'язків за станом здоров'я.

Судова влада у правовій державі має бути неупередженим арбітром і вирішувати спірні питання між законодавчою (парламентом) та виконавчою (президент, уряд) гілками влади, між громадянами та державними і самоврядними інституціями на основі чинних у державі законів.

Пріоритет конституційних прав і свобод людини розглядається в рамках концепції правової держави як гарантія правового забезпечення основних прав і свобод людини та захисту виконавчою владою. Паризька хартія для нової Європи декларує, що кожна людина має право на висловлену свободу думки, совісті, переконань, поглядів, релігії, зібрань, пересувань і т. ін. Відповідно до цієї хартії кожна людина повинна мати право брати участь у демократичних, вільних і справедливих виборах, володіти приватною власністю, має право на працю і т. ін.

Без необхідних юридичних пістав ніхто не повинен затримуватися правоохоронними та іншими органами, кожна людина повинна мати правовий захист і можливість справедливого судового розгляду в разі офіційно висунутих їй звинувачень правоохоронними органами тощо.

Юридична взаємовідповідальність держави і громадянина тлумачиться як одночасне забезпечення виконання основних конституційних прав і свобод громадян з аналогічною відповідальністю останніх перед державою й суспільством. Забезпечення відповідальної політичної поведінки громадян здійснюється методами стимулювання, раціонального переконання, підвищення рівня загальної, політико-правової культури.

У разі невиконання загальноприйнятих юридичних норм загальної та політичної поведінки громадян правова держава повинна мати право застосовувати згідно із законодавством певні покарання і санкції.

Своєю чергою, держава має інформувати громадян у формі звітів органів державної влади та самоврядування перед законодавчими і представницькими органами. В рамках цієї ж форми відповідальності держава повинна забезпечувати функціонування системи достовірного інформування громадян про свою діяльність (за винятком інформації, що становить державну таємницю), забезпечувати можливість судового оскарження дій влади (посадових осіб) за обмеження прав громадян і т. ін. Зрозуміло, що кожна держава має окремі відмінності в побудові структур влади та управління, однак загальнолюдські принципи вже сформульовано і вони стали надбанням загальносвітової політологічної та правової думки.

У діяльності правової держави виокремлюють політичні аспекти її формування (які є межею між демократією і тоталітаризмом) і власне правові аспекти, які полягають у тому, що, держава (як дже-

рело формування права) сама потрапляє під контроль права та стає правовим явищем на певному етапі розвитку правового суспільства.

Найвищим рівнем розвитку суспільства є соціальне правове суспільство у формі соціальної правової держави, в якій домінує безумовне верховенство права, абсолютне й непорушне панування принципів і цінностей правового соціального суспільства. Останнє характеризується не тільки досягненням високого рівня правосуддя та культури права, а й широкими правами людини в юридичному та соціальному контекстах.

У цьому зв'язку потрібно сформулювати концепцію соціальної правової держави, в основу якої, на нашу думку, покладено такі основні **принципи соціальної правової держави:**

• верховенство права над діяльністю держави, громад і громадян;

• громадяни можуть робити все, не заборонене законом;

• держава і громада можуть робити те, що дозволене законом;

• правосуддя повинно бути незалежним і грунтуватися на презумпції невинності;

• держава і громади мають забезпечити гідні умови життя для всіх громадян;

• держава, громадяни, громади повинні нести спільну відповідальність за соціальні, екологічні, морально-етичні та соціально-психологічні наслідки своєї діяльності.

Отже, проблема формування соціальної правової держави як форми організації соціального правового суспільства (і вищої стадії суспільного розвитку), на нашу думку, полягає в оптимізації та комплексному використанні принципів і соціальної, і правової держави з метою гармонізації системи управління суспільством та соціальними процесами з урахуванням загальної, політичної, правової, психологічної та економічної культури вказаного суспільства.

Принципи соціальної правової держави реалізуються через соціально-політичну діяльність, яка є основним елементом політичної сфери суспільства, що складається з політичних структур, політичних відносин, політичної культури та політичної свідомості. Соціально-політична діяльність здійснюється в будь-якому суспільстві. В тоталітарному та авторитарному суспільстві

вона здійснюється в умовах більшого чи меншого обмеження, а в демократичному реалізується найбільш повно.

Характер соціально-політичної діяльності визначається такими детермінантами:

а) об'єктивними: суспільними потребами, політичними, економічними, культурно-освітніми та іншими інтересами індивідів, соціальних груп, суспільства;

б) суб'єктивними: політичною свідомістю, правовою, політичною, економічною, психологічною культурою тощо.

Об'єктивні та суб'єктивні детермінанти соціально-політичної діяльності комплексно пов'язані між собою і системно визначають зміст, структуру, спрямованість і результативність соціально-політичної діяльності. Сфера здійснення соціально-політичної діяльності перебуває в площині соціальної політики, а сама соціально-політична діяльність є різновидом політичної діяльності.

Отже, соціально-політична діяльність може роглядатися як різновид політичної діяльності, що спрямована на інтегральне узгодження соціально-політичних інтересів суспільства, індивідів, соціальних груп. Її сутність полягає не стільки в боротьбі за владу (хоча цей кон'юнктурний елемент теж є досить вагомим), скільки в регулюванні соціально-політичних відносин у суспільстві, узгодженні суспільних інтересів громадян, громади і влади по вертикалі і горизонталі.

Соціально-політична діяльність здійснюється в межах соціально-політичної сфери суспільства, віддзеркалює систему соціально-політичних відносин у суспільстві і є похідною від реальних соціально-політичних процесів у суспільстві. Вона регулюється правовими, соціальними та психологічними нормами-регуляторами соціально-політичної діяльності. Результативність соціально-політичної діяльності залежить від таких чинників:

• рівня об'єктивності інформації про стан соціально-політичних відносин у суспільстві;

• обраних цілей соціальної політики, технологій та засобів її реалізації;

• ухвалення соціально-політичних рішень з урахуванням прогнозування можливих наслідків соціальної політики;

• обраних соціально-політичних технологій;

• реалізації соціальної політики в конкретних соціально-політичних умовах;

• аналізу виконання ухвалених рішень та можливого коригування соціальної політики.

Соціально-політична сфера включає: організаційно-функціональні чинники та процеси соціально-політичного розвитку.

До організаційно-функціональних чинників соціально-політичної сфери суспільства належать:

• утворення державних інститутів (парламенту, уряду, президентства, органів місцевого самоврядування) шляхом демократичного волевиявлення громадян;

• формування політичних партій, суспільно-політичних організацій, рухів;

• створення соціально-правових норм регулювання соціально-політичних процесів;

• організація системи управління соціально-політичними структурами.

До процесів соціально-політичного розвитку, на які спрямована соціальна політика і соціально-політична діяльність, відносять:

• залучення громадян до соціально-політичної діяльності;

• розвиток соціально-політичних структур;

• забезпечення реалізації принципів соціальної справедливості;

• формування суспільної свідомості громадян;

• сприяння підвищенню довіри до державних та соціально-політичних інститутів;

• гарантування реалізації прав та інтересів соціально вразливих верств населення (інвалідів, пенсіонерів, неповнолітніх, безробітних).

Виходячи зі змісту та сутності соціально-політичної діяльності можна сформувати її типологію:

а) радикальна соціально-політична діяльність (соціал-радикалізм: революція, контрреволюція, заколот), спрямована на докорінні зміни суспільної системи;

б) реформаторська соціально-політична діяльність (соціал-реформізм), спрямована на соціально-політичні зміни, що не підривають владу правлячої політичної еліти;

в) камуфляжна соціально-політична діяльність (соціально-політичні перевороти), що змінює склад правлячої політичної еліти, не зачіпаючи соціально-економічного базису держави та її соціально-політичних структур.

Соціально-політична діяльність суб'єктів соціальної політики здійснюється під впливом:

• мотиваційної структури соціально-політичної діяльності;

• ідеології та соціально-політичнх доктрин;

• соціально-економічних умов;

• тиску та лобіювання з боку різних соціальних груп населення і суспільно-політичних структур;

• соціально-політичної культури;

• ментальності тощо.

Основу мотиваційної структури соціально-політичної діяльності становлять: знання соціально-політичних, економічних, психологічних умов, у яких суб'єкти політики реалізують соціальну політику, і система домінуючих у суспільній свідомості соціальних норм і цінностей.

Ідеологія, яка реалізується у формі соціально-політичних доктрин, пояснює зміст і мету соціально-політичної діяльності та спрямовує її на реалізацію конкретних завдань соціальної політики.

Соціально-економічні умови є надзвичайно важливим чинником здійснення соціальної політики та соціально-політичної діяльності, оскільки об'єктивно (стан економіки) і суб'єктивно (групи тиску) впливають на її зміст і сутність.

Важливий вплив на соціальну політику справляють такі чинники, як соціально-політична культура та ментальність нації, які створюють соціально-культурний та соціально-психологічний фон для реалізації соціальної політики та здійснення соціально-політичної діяльності.

Відповідно до видів соціально-політичної свідомості (наукової та буденної) виокремлюють теоретичну (політологічну, соціологічну, законотворчу, науково-організаційну) і практичну (урядову, депутатську, громадську) соціально-політичну діяльність.

Соціально-політична діяльність в умовах демократії здійснюється у двох основних формах: представницькій (парламентській, депутатській) і безпосередній (референдум). У теорії соці-

альної правової держави перевага, безумовно, віддається безпосередньому вільному волевиявленню громадян суспільства, але реальне життя свідчить про переважне використання представницьких форм здійснення соціально-політичної діяльності.

Представники різних ідейно-політичних течій по-різному ставляться до ідеологічних засад здійснення соціально-політичної діяльності. Наприклад, соціалісти й ліві ліберали виступають за перерозподільну справедливість, а консерватори вбачають у ній обмеження свободи тих, хто своїми податками наповнює соціально-розподільчі фонди.

Окремо варто згадати і про таку дилему соціальної політики: ухвалювати непопулярні й жорсткі заходи, які піддаються жорсткій критиці громадськості чи відмовитися від цих непопулярних дій, усвідомлюючи, що їх затримка буде погіршувати соціально-політичну ситуацію в державі.

Нагальна потреба робити постійний вибір згідно з цією дилемою підводить до розуміння соціально-політичної діяльності з погляду не тільки раціональних підходів до здійснення соціальної політики, а й урахування тенденцій громадської думки та домінуючих у суспільстві соціально-політичних та морально-етичних норм, соціально-політичної культури і ментальності.

Список рекомендованих джерел

1. Аналіз політики: концепції, практика / Д. Л. Веймер, Е. Р. Вайнінг ; пер. з англ. І. Дзюб, А. Олійник. Київ : Основи, 1998. 654 с.
2. Бебик В. Політологія: наука і навчальна дисципліна. Київ : Каравела, 2009. 496 с.
3. Бебик В., Куйбіда В. Депутатська діяльність у системі публічного врядування : навч. посіб. Київ : НАДУ, 2017. 372 с.
4. Бебик В. М., Мякушко Н. С. Соціально-правова держава: концепція, політика, принципи. *Nauki Społeczno-Humanistyczne.* Polsko-ukraińskie czasopismo naukowe. 2017. № 2 (14). С. 108–117.
5. Веймер Д. Л., Вайнінг Е. Р. Аналіз політики: концепції і практика. Київ : Основи, 2000. 654 с.
6. Волзер М. Безпека і добробут. *Сучасна політична філософія :* антологія / упоряд. : Я. Кіш. Київ : Основи, 1998. С. 486–523.

7. Колбеч Г. К. Політика: основні концепції в суспільних науках / пер. з англ. О. Дем'янчук. Київ : КМ Академія, 2004. 128 с.
8. Короткий оксфордський політичний словник / пер. з англ. ; за ред. І. Макліна, А. Макмілана. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. 789 с.
9. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ : Парламент. вид-во, 2012. 808 с.
10. Політичний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко ; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. 2-ге вид., доп. і перероб. Київ : Генеза, 2004. 735 с.
11. Рябов С. Г. Політологічна теорія держави. Київ : Тандем, 1996. 240 с.
12. Романюк А. С. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи. Львів : Видавн. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. 392 с.

3.3. Методологія дослідження соціальної політики держави

Політична наука розглядає методологію як інтегровану сукупність певних дій, що складаються в єдиний дослідницький процес вивчення та аналізу окремих подій, явищ і фактів, узагальнених відповідно до заявленої мети дослідження.

Методологічні підходи ґрунтуються на методологічних філософсько-світоглядних принципах і методах дослідження, які тісно пов'язані із цими принципами та аксіологічними критеріями, які використовуються в загальнонаукових і соціогуманітарних сферах дослідження.

У нашому випадку, якщо досліджувати такий складний феномен, як соціальна політика, потрібно знайти такі методологічні підходи, які дають змогу зафіксувати сутнісні характеристики соціальної політики, її відмінність від подібних до неї категорій, що обрані для вивчення. І методологія наукового дослідження дає змогу отримати характеристики його компонентів: об'єкта, предмета, мети, завдань, сукупності методів та напрямів дослідження в процесі вирішення завдань, поставлених перед дослідником.

Загалом будь-яке дослідження складних об'єктів передбачає використання міждисциплінарних підходів і формування конкретної дослідницької програми на основі уточнення парадигми дослідження, тобто методологічного напряму, принципів і правил дослідження.

Науковий метод складається з ***методики*** (сукупності методів дослідження) і ***методології*** (технології використання методів).

Науково-дослідницька парадигма (методологічні орієнтири) багато в чому визначає зміст наукового дослідження. Наприклад, у середні віки політичну владу пояснювали теологічною парадигмою, яка передбачала божественне походження влади. Скажімо, св. Августин вважав, що уряд встановлено Богом через гріхи людства, він є необхідним злом для встановлення порядку в суспільному житті.

Конфліктна парадигма дослідження та аналізу політичної сфери суспільства грунтується на конфліктній сутності політичного життя, а політичний конфлікт розглядається як перманентний стан соціального організму.

Нормативно-ціннісна парадигма дослідження передбачає справляння вагомого впливу етичних цінностей і норм на функціонування політичних інститутів та політичну поведінку громадян.

Інституційна парадигма припускає домінантний вплив на політичне життя політичних інститутів: публічних (державних) органів і недержавних, а ***соціологічна парадигма*** відображає визначення змісту політичних явищ соціальними чинниками: соціальними структурами, ідеологією та культурою, які є предметом дослідження політичної соціології.

Антропологічна парадигма дослідження та аналізу політичної сфери суспільства передбачає вагомий вплив на політичні процеси природних потреб людини в безпеці, їжі, житлі, одязі, житлі, вільному існуванні, задоволенні соціальних, духовних та культурних потреб.

Психологічна парадигма дослідження поєднує в собі наявність впливів на політичне життя особистісних механізмів політичної поведінки: ментальності, індивідуальних рис характеру, свідомих, підсвідомих і безсвідомих психічних процесів, політичної мотивації та інших чинників, що досліджуються політичною психологією.

Структурно-функціональна парадигма грунтується на впливі системних чинників (структури та функцій окремих елементів політичної системи), які перебувають у дослідницькому полі структурно-функціонального аналізу. В рамках указаного аналізу з метою оцінки саморегулювання та саморівноваги політичної системи оперують такими параметрами: а) функціями досягнення мети; б) адаптацією системи до зовнішніх викликів; в) інтеграцією всіх елементів системи; г) регулюванням прихованих напружень системи. Теоретико-методологічною основою структурно-функціональної парадигми є, на думку Т. Парсонса, загальна теорія дії.

Системна парадигма дослідження та аналізу політичної сфери суспільства передбачає розгляд останньої як цілісності, що складається з певних елементів, які безперервно взаємодіють між собою та навколишнім середовищем. В основу використання системного підходу покладено моделі, які пояснюють політичні процеси за допомогою аналогій, запозичених з природничо-технічних наук: адаптації організму у навколишньому середовищі, інформаційно-керуючої системи та ін. А сам системний підхід, по суті, є методологією пізнання політичних реалії і водночас способом організації практичної діяльності на принципах загальної теорії систем.

Останні дослідження дещо уточнили сутність системної парадигми і почали розглядати суспільство як сукупність соціальних комунікацій Зокрема, як зазначав Т. Парсонс, найважливішим у соціумі є процес соціальної комунікації (рух інформації, знаків, символів). При цьому обмін інформацією між системами та підсистемами суспільства зумовлює структурні зміни в системах і є комунікаційним каталізатором суспільних процесів.

До використання системного підходу в політологічних дослідженнях в суспільній сфері переважно використовувалися категорії «тип правління» та «система правління», оскільки вплив державних структур на громадян держави був абсолютно одностороннім. Проте з формуванням громадянського суспільства громадяни поступово почали впливати на державу, створюючи суспільні організації (політичні партії, профспілки, рухи), і, таким чином, стало зрозуміло, що без дослідження впливу останніх на політичне життя суспільства системний аналіз буде неповним.

Системний аналіз методологічно пов'язаний з діалектикою, якій властиві ідеї універсальності, системності, цілісності, структурності тощо, які пронизують базові поняття і принципи діалектичного методу. В рамках системної парадигми використовують також системно-еволюційний підхід Н. Лумана, який описує динаміку еволюції суспільства, включаючи його політичну, економічну, соціальну та духовну сфери. В цьому разі виокремлюють такі еволюційні функції, пов'язані з комунікацією: варіювання (зміна елементів системи), селекції (відбір набутих системою змін) і рестабілізації (закріплення нового стану еволюціонуючої системи).

Описуючи методологію та методи дослідження соціальної політики держави в певних історичних умовах, її слід розглядати в контексті взаємозв'язку політичних ідеологем та міфологем, що домінують у певному суспільстві. В цьому зв'язку потрібно розуміти, що ідеологеми – це ціннісно-раціональне бачення організації політичного життя з боку певних політичних сил, а міфологеми – нераціональне (фрагментарне, несистемне) сприйняття і суб'єктивне тлумачення та бачення політичних процесів, подій, явищ і фактів об'єктами та суб'єктами політичної сфери суспільства.

Сучасна політична наука виокремлює такі види ідеологем, які впливають на досліджувані проблеми здійснення соціальної політики:

а) глобальні ідеологеми (глобалістські, антиглобалістські, демократичні, авторитарні, тоталітарні, урбаністичні);

б) ідеологеми політичних доктрин, програм, течій (консерватизм, неоконсерватизм, лібералізм, неолібералізм, соціал-демократія, націонал-демократія, анархізм, фашизм, нацизм, комунізм, сіонізм, рашизм, релігійний фундаменталізм, лівий і правий радикалізм);

в) прикладні ідеологеми (є специфічною комбінацією різних видів ідеологем, які використовуються на нижчому рівні практичної політики в конкретній політичній діяльності: під час виборчої чи політичної кампанії, в роботі органів влади або інших політичних інституцій).

Ідеологеми досліджуються на основі методології вивчення та аналізу базових політичних цінностей, політичних доктрин,

партійних програм, системи права і політичних структур, що реально функціонують у певному суспільстві, використовуючи методологічний арсенал політичної філософії, права, політичних наук.

Міфологеми вивчаються через вивчення настанов суспільної свідомості з використанням методології політичної психології, політичної соціології та політичних комунікацій.

Важливим є використання методології політичного аналізу, яка передбачає здійснення політичного аналізу:

1) з глибинно-якісного погляду:

а) пошукового політичного аналізу (при уточненні об'єкта і предмета дослідження);

б) описового політичного аналізу (в процесі дослідженні характеристик і динаміки розвитку та еволюції політичної системи);

в) змістового політичного аналізу (в разі виявлення причин і мотивації політичного розвитку та політичної поведінки);

2) з погляду аналітичної праксеології:

а) ситуаційного політичного аналізу (при обмеженому часі і ресурсах);

б) стратегічного політичного аналізу (в разі виявлення макрополітичних закономірностей розвитку та еволюції політичної системи);

в) ціннісного політичного аналізу (в процесі дослідження базових і перспективних цінностей суспільства та умов реалізації певної соціальної політики держави).

На основі наведених вище дослідницьких парадигм виокремлюють такі ***методологічні підходи*** до вивчення й аналізу політичної сфери певного суспільства, зокрема соціальної політики держави. Це:

1) інституціональна методологія: конституційні дослідження, дослідження системи публічного (державного) управління, новий конституціоналізм (традиційний конституціоналізм, доповнений дослідженням неформальних структур);

2) біхевіористична методологія: статистичний аналіз (контент-аналіз, факторний аналіз), опитування громадської думки (факторний аналіз, порівняльний аналіз), соціальні експерименти (соціальний, факторний і когнітивний карт-матричний аналіз), теорія ігор (психоісторія, психобіографія);

3) системна методологія: структурний, функціональний і структурно-функціональний підхід до аналізу соціальної політики держави;

4) методологія раціонального вибору: теорія суспільного вибору (грунтується на тезі, що індивід поводить себе егоїстично і не прагне досягнення загальних цілей) і теорія ігор (розглядає політичну боротьбу за виграш як гру з нульовою чи ненульовою сумою);

5) методологія політичного дискурсу: міжперсональний діалог (як «мовна» чи «ідеологічна подія») і соціальний діалог (здійснюється через суспільні інститути між індивідами, групами, соціальними структурами).

Таким чином, можна констатувати, що при дослідженні соціальної політики держави дослідницькі методологічні підходи мають ґрунтуватися на вивченні та аналізі таких норм-регуляторів суспільного, в тому числі й соціального життя суспільства:

а) політико-правових (інституціональна методологія), соціально-політичних (системна методологія);

б) соціально-психологічних (біхевіористична методологія і методологія раціонального вибору);

в) соціально-комунікаційних (дискурсна методологія і частково методологія структурно-функціонального аналізу в частині дослідження соціальних комунікацій).

Розглядаючи соціальну політику держави в умовах глобалізаційних перетворень, на нашу думку, варто використовувати основні підходи до розуміння сутності політики і політичного процесу як такого в контексті історичних умов та поведінки суб'єктів політики і досліджуваних часових вимірів.

Інституційний підхід у рамках політичного процесу пов'язаний з певними трансформаціями політичних інститутів влади, які здійснюються в історичних і хронологічних рамках та на етапах політичного розвитку держави, які відповідають певним особливостям реалізації соціальної політики.

Біхевіористичний підхід може бути використаний у контексті ролі суб'єктів політики (окремих осіб або груп осіб), від яких залежить формування та реалізація певної державної соціальної політики, звичайно з урахуванням наявних у влади фінансово-матеріальних та інших ресурсів.

Зрозуміло, що при цьому слід враховувати громадську думку (соціальні настанови і настрої) з питань розробки та впровадження соціальної політики, соціальної та іншої безпеки нації тощо.

Системний підхід дає змогу комплексно вивчати складові елементи політичної, економічної, соціальної і духовної систем суспільної сфери, зв'язки між ними, особливості досліджуваних процесів, подій, явищ і фактів, специфіку їх змісту та функціонального призначення в рамках життєдіяльності політичної системи.

На цій методологічній основі встановлюються системні функціональні зв'язки між її елементами, що відображають властиві політичній системі якості єдності й цілісності, характерні саме для певної політичної системи та конкретної держави. Останнє, своєю чергою, дає можливість зробити висновки і щодо соціальної політики, здійснюваної урядовими колами на певному історичному етапі розвитку держави.

Загалом проблеми здійснення соціальної політики в умовах глобалізаційних перетворень досліджуються відповідно до принципів об'єктивності, історизму, конкретності, комплексності, всебічності і ціннісно-орієнтаційного принципу.

Крім того, досліджуючи соціальну політику сучасної держави в умовах еволюції розвиненого постіндустріального та інформаційного суспільства, на нашу думку, потрібно використовувати системні методологічні підходи до таких наукових теорій:

• теорії соціальної держави, яка передбачає забезпечення соціальної безпеки громадян, створення гідних умов для реалізації соціальних прав людини, визнання суб'єктних публічних прав людини, забезпечення відповідальності держави перед своїми громадянами;

• теорії громадянського суспільства, яка передбачає безперешкодне функціонування недержавних громадських організацій, які виконують функції стримування тоталітарних тенденцій держави, цивілізованого тиску на урядові структури, впливають на розробку і впровадження соціальної політики держави;

• теорії масового суспільства як альтернативи громадянському суспільству, яка дає змогу краще зрозуміти сутність політичних та соціальних процесів, які відбуваються в сучасному суспільстві і безпосередньо впливають на еволюцію та розвиток структур громадянського суспільства;

• теорії інформаційного суспільства, яке кардинально змінює не тільки систему соціальної комунікації в суспільстві, а й впливає на діяльність державних органів, структур громадянського суспільства і формування соціальної політики держави, що набуває нових рис у контексті зміни парадигми соціальної безпеки окремих громадян, нації і держави.

Науково-теоретичні дослідження в системі політичних наук потребують підтвердження своїх гіпотез і моделей реальною політичною практикою. Саме тому ми підтримуємо концепцію, що головним механізмом отримання наукових знань про політичне життя та процеси є порівняльні дослідження.

У рамках цього методологічного напряму виокремлюють порівняльно-зіставний метод (виявляє природу різнорідних об'єктів), історико-типологічне порівняння (виявляє типологію), історико-генетичне порівняння. Аналізуючи таке складне явище, як соціальна політика, безумовно, потрібно використовувати всі ці підходи.

Розглядаючи соціальну політику як важливий різновид політики менеджменту соціальної сфери, слід особливий наголос зробити на здійсненні порівняльного аналізу моделей соціальної політики, її реалізації в національних державах, які перебувають під тиском певних глобальних чинників і тенденцій.

Нормативний методичний підхід як одиницю аналізу використовує все суспільство, але він не дає змоги повною мірою порівняти соціальні політики різних суспільств з погляду використання політичних технологій досягнення соціальної стабільності й соціальної безпеки. Проте слід зазначити, що нормативний підхід досліджує соціокультурні цінності суспільства, які є основою соціальної діяльності на практиці з урахуванням специфіки і типології цивілізаційних форм упровадження соціальної політики на певних етапах цивілізаційного розвитку суспільства.

Таким чином, нормативний методологічний підхід створює дослідницьку базу для порівняльного аналізу цивілізаційно-ціннісних концепцій розробки і реалізації соціальної політики та подальшої оцінки впливу процесів глобалізації на соціальний розвиток конкретних суспільств, в основу соціальної політики яких покладено такі цінності, як соціальна справедливість, рівність, добробут, раціональність, прагматизм тощо.

Структурно-функціональний підхід, який використовує методологію системного аналізу, дає змогу дослідити, наприклад, особливості поділу влади між різними політичними і соціальними (в нашому випадку) формальними структурами та інституціями, соціальними групами, економічними класами.

Соціальна система суспільства, яка складається із соціальних структур, соціальних відносин, соціальної культури та соціальної свідомості, визначає специфіку соціальної політики держави, яка охоплює освітню політику, політику соціальної безпеки, політику охорони здоров'я, політику зайнятості, політику соціального захисту (пенсіонерів, інвалідів, неповнолітніх) і т.ін.

У цьому контексті важливо дослідити особливості розробки та впровадження соціальної політики в контексті функціонування державних структур, політичних партій, профспілок, громадських організацій, груп тиску з погляду взаємозв'язку між соціальними потребами, законами, постановами уряду, діяльністю соціальних служб, наданих ними послуг, результатів упровадженння соціальної політики, що все разом утворює соціальну систему суспільства як таку.

Оскільки порівняльна соціальна політика є за змістом і формою системною і міждисциплінарною, це визначає потребу у використанні як кількісних (статистичних, соціологічних, соціально-економічних чинників), так і якісних (вивчення офіційних документів, історичних довідок, соціально-культурних, соціально-психологчних, соціально-географічних та ін.) чинників, які визначають і відповідну методологію аналізу соціальної політики.

Як наслідок можна визначити, що теоретико-методологічною основою порівняльного дослідження соціальної політики мають бути методологія, принципи і методи структурно-функціонального аналізу, які дають можливість досліджувати проблеми соціальної політики як суспільне явище і структурно-диференційований системний цілісний об'єкт, який складається із структурних елементів, що відіграють певні соціальні ролі в суспільній системі і мають унікальне системно-структурне і системно-функціональне призначення.

Структурно-функціональний підхід дає змогу виокремити складові елементи структури соціальної політики як складної і цілісної системи, пов'язаної в рамках соціальної системи суспіль-

ства з певними соціальними потребами громадян, законами, постановами уряду, соціальними службами, суб'єктами соціальної політики, реальними послугами, результатами й наслідками вказаної соціальної політики.

У цьому контексті, наприклад, можна розглядати різні **моделі соціальної політики:** ліберальні та неоліберальні (Велика Британія, США), соціал-демократичні (Швеція), корпоративістські (ФРН) з погляду таких параметрів порівняльного дослідження:

- ідеологічного характеру моделі соціальної політики;
- специфіки організаційної та змістової будови системи соціальної безпеки та надання соціальних послуг;
- особливостей суб'єктів та об'єктів соціальної політики;
- пріоритетів і тенденцій еволюції національної моделі соціальної політики в умовах глобалізації тощо.

Розробка та впровадження соціальної політики держави в умовах глобалізаційних перетворень потребують визначення базових категорій соціальної політики, її сутності, функцій і типології.

Список рекомендованих джерел

1. Аналіз політики: концепції, практика / Д. Л. Веймер, Е. Р. Вайнінг ; пер. з англ. І. Дзюб, А. Олійник. Київ : Основи, 1998. 654 с.
2. Бебик В. Політологія: наука і навчальна дисципліна. Київ : Каравела, 2009. 496 с.
3. Бебик В., Куйбіда В. Депутатська діяльність у системі публічного врядування : навч. посіб. Київ : НАДУ, 2017. 372 с.
4. Валевський О.Л. Держава і реформи в Україні: аналіз державної політики в умовах трансформації суспільства : монографія. Київ : Вид-во НАДУ, 2007. 315 с.
5. Валлерстайн И. Миросистемный анализ: Введение / пер. Н. Тюкиной. М. : Издат. дом «Территория будущего», 2006. 248 с.
6. Веймер Д. Л., Вайнінг Е. Р. Аналіз політики: концепції і практика. Київ : Основи, 2000. 654 с.
7. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство / пер. з нім. А. Онишко. Львів : Літопис, 2000. 317 с.

8. Гелд Д. Моделі демократії. *Демократія :* антологія / упоряд. О. Проценко. Київ : Смолоскип, 2005. С. 155–166.
9. Короткий оксфордський політичний словник / пер. з англ. ; за ред. І. Макліна, А. Макмілана. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. 789 с.
10. Луман Н. Социальные системы. Очерк общей теории. СПб. : Наука, 2007. 648 с.
11. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ : Парламент. вид-во, 2012. 808 с.
12. Політичний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. 2-ге вид., доп. і переоб. Київ : Генеза, 2004. 735 с.
13. Райт Г. Державне управління : пер. з англ. Київ : Основи, 1994. 191 с.
14. Ролз Дж. Теория справедливости. Новосибирск : Изд-во Новосиб. ун-та, 1995. 535 с.
15. Рубанов В. В. Теорія та методологія політичної аналітики : монографія. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2012. 236 с.
16. Рябов С.Г. Політологічна теорія держави. Київ : Тандем, 1996. 240 с.
17. Романюк А. С. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи. Львів : Видавн. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. 392 с.
18. Філософія політики : короткий енцикл. слов. / авт.-упоряд. Н. П. Андрущенко та ін. Київ : Знання, 2002. 670 с.

Розділ 4. СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА: ГЛОБАЛЬНІ І НАЦІОНАЛЬНІ ВИМІРИ

4.1. Базові параметри соціальної політики держави

Питання соціальної політики є надзвичайно важливими в умовах формування глобальної капіталістичної економіки та постіндустріального суспільства. Утім, глобалізація всіх сфер суспільного життя не тільки не знімає з порядку денного проблеми ефективності функціонування суспільної сфери, а й зумовлює те, що вирішення цих проблем стає дуже важливим чинником побудови соціальної економіки та задоволення культурних, духовних і матеріальних потреб людини.

Крім того, питання регіональних та національних особливостей здійснення соціальної політики в умовах глобальних тенденцій стандартизації всіх сфер життя (економічної, політичної, соціальної, духовної) дедалі більше актуалізує важливість дослідження проблем розвитку національної соціальної сфери на тлі регіонального та національного спротиву глобальним тенденціям суспільного розвитку.

Вивчення та аналіз соціальної політики і її ролі в управлінні соціальною сферою методологічно ґрунтуються на загальносоціологічних теоріях, які досліджують, насамперед, питання ефективності соціальної політики.

Вони, передовсім, спираються на концепцію солідарності Е. Дюркгейма, підхід В. Зомбарта, структурно-функціональний аналіз Т. Парсонса, системний підхід до інституціоналізації форм допомоги в розвитку суспільства Н. Лумана, аналіз соціально-класових відносин та ідею зменшення ролі держави К. Маркса, аналіз взаємодії системного і життєвих світів Ю. Хабермаса, дослідження проблематики ефективності соціальної політики в працях таких західних соціологів, як П. Абрахамсон, П. Алкок, П. Бурдьє, Н. Дікін, Г. Еспін-Андерсон, П. Розанваллон, Р. Титмусс, С. Хорт.

Важливі аспекти функціонування соціальної сфери держави та здійснення нею соціальної політики в сучасних умовах

досліджувалися в працях таких зарубіжних учених, як Р. Бар, Г. Беккер, М. Блауг, М. Блеунт. Т. Ганслі, Р. Гейлбронер, Є. Долан, Дж. Мінцер, Дж. Сакс, Л. Тароу та ін.

Значний внесок у поглиблення цієї тематики зробили й українські дослідники: Г. Башнянин, Л. Безчасний, О. Березовська-Чміль, С. Вовканич, М. Долішній, С. Злупко, В. Кремень, В. Куценко, І. Лукінов, О. Макарська, І. Мандибура, Д. Неліпа, О. Панкевич, Я. Пасько,Т. Перглер, А. Плехник, Т. Семигіна, А. Сіленко, О. Скрипнюк, В. Скуратівський, О. Ткач, В. Цвих, Л. Четвериков, Л. Ярова та ін.

Проте наукові традиції дослідження проблем соціальної політики перебувають переважно в площині аналізу останньої з погляду соціологічних обстежень її впливу на соціальні результати функціонування суспільних систем.

Більшість дослідників сходиться на тому, що основними цілями соціальної політики будь-якої держави є максимальне збереження і відтворення «людського капіталу», тобто фізичного, інтелектуального, духовного потенціалу країни та формування ефективної системи трудової мотивації нації.

Ефективна соціальна політика не тільки створює суб'єктивні (об'єктивні – реалії економіки) умови для формування повноцінного національного ринку, інтегрованого в глобальну та регіональну економіку, а й забезпечує продуктивне функціонування національної економіки та створює передумови формування розвиненого громадянського суспільства, особистої свободи та реальної демократії.

Загалом виокремлюють три типи моделей соціальних систем, які ґрунтуються на організаційно-функціональних принципах: класичному, кібернетичному і синергетичному.

Використання такої типології організаційно-функціональних принципів побудови будь-яких систем дає підстави виокремити класичну (механістичну), кібернетичну (адаптивну) і синергетичну (інноваційну) моделі соціальної системи.

Класична (механістична) модель соціальної системи характеризується слабкою структурною реакцією на зміни зовнішнього та внутрішньосистемного середовища. Такі організаційні системи вирізняються конфліктом між бюрократією і змінами (інноваціями) та містять незначні можливості для розвитку.

Кібернетичній (адаптивній) моделі соціальної системи притаманна можливість пристосування до змін зовнішнього та внутрішнього середовища і реагування на зміну ситуації адаптацією своїх організаційних структур на основі реалізації принципу негативного зворотного зв'язку.

Синергетичній (інноваційній) моделі соціальної системи властиве активне реагування та гнучка організаційна структура, здатна оперативно змінювати мету своєї діяльності та власну організаційну структуру на основі принципу позитивного зворотного зв'язку.

Кожна модель соціальної системи, на нашу думку, характеризується певною соціальною політикою, яка визначає особливості взаємодії:

- суспільства, соціальних груп та індивідів;
- держави і громадянського суспільства;
- економіки і соціальних груп та індивідів.

Об'єктом соціальної політики є відносини, процеси діяльності соціуму, що безпосередньо чи опосередковано впливають на соціальну стабільність суспільної системи, забезпечення соціальної безпеки людини, задоволення її соціальних потреб та інтересів, сприяння соціалізації особистості завдяки функціонуванню соціально-політичних інститутів, суб'єктів соціальної політики, збалансованого функціонування соціальної системи.

Держава як суб'єкт та інструмент реалізації соціальної політики повинна забезпечити ефективну взаємодію соціальних структур суспільства і бути гарантом здійснення ефективної соціальної політики.

Моделі соціальної системи пройшли досить тривалий процес еволюції. У соціальній державі (будівництво якої декларує Конституція України) в основному вдається усунути асиметрію прав та обов'язків громадян, поєднати ***принципи солідарності та особистої відповідальності,*** досягти втілення як ліберальних, так і соціальних цілей. У сучасних умовах в основу виклику соціальній моделі, наприклад Німеччини, покладено уповільнення темпів зростання ВВП, інші фактори є похідними.

Моделі соціальної системи виходять із сутнісної характеристики соціальної держави, яка може бути визначена як демократична, правова держава, соціальна політика якої спрямована на досягнення в суспільстві соціальної злагоди та справедливості.

А забезпечення добробуту суспільства в цілому, всіх соціальних груп та індивідів повинен забезпечуватися на основі ефективної реалізації політики соціального партнерства, організації та здійснення державної влади на демократичних, правових засадах, досягнення соціальної справедливості на засадах оптимального поєднання економічної свободи та соціальної рівності.

Політико-правовими передумовами виникнення та розвитку соціальної держави є наявність у країні демократичного політичного режиму та розвиненого громадянського суспільства на конституційній, правовій основі. А доктрина соціальної держави логічно вписується в соціал-демократичну ідеологію, для якої характерне поєднання ефективної економіки та ефективної соціальної політики.

Основні принципи діяльності соціальної держави (принципи людської гідності, соціальної справедливості, субсидіарності, соціального партнерства, помірного державного втручання в економіку) можуть бути реалізовані за умов:

- визнання людини найвищою суспільною цінністю, гідне життя якої забезпечується державою;
- гарантування соціальної та економічної активності громадян через забезпечення основних громадянських, політичних, економічних, соціальних, культурних прав.

Критично ставлячись до першого етапу становлення соціальної держави в Україні, все ж можня констатувати, що інститути громадянського суспільства сприяли збільшенню кількості осіб, які мали право на отримання соціальної допомоги, і (хоча й частково) перетворенню держави на соціально відповідальний інститут.

Проте формування в Україні спекулятивно-капіталістичної економіки та олігархічної демократії знівелювало соціальну складову Української держави, маргіналізувало партії соціал-демократичного і соціалістичного напряму і перетворило професійні спілки в закриті бюрократичні корпорації, які тіньовими методами фактично прислуговують олігархо-бюрократії.

Звичайно, формування в Україні демократичного політичного режиму частково забезпечило реалізацію певних реформ у

політичній та соціальній сферах, що привело до створення мінімальних умов зародження в Україні соціальної держави та формування нових підходів до розуміння основних прав і свобод людини і громадянина та відповідних обов'язків держави на основі:

• послаблення централізованого державного управління та руйнації авторитарно-бюрократичної системи (з еволюцією в бік авторитарно-олігархічної системи);

• відмови від панування командно-адміністративних методів (з послабленням ролі держави в усіх сферах життя);

• підвищення соціальної активності громадян (Помаранчева революція і Революція гідності) та орієнтація на саморозвиток індивідів.

В економічній сфері після переходу України до формування демократичного політичного режиму поступово розпочалися процеси роздержавлення, приватизації, дерегуляції, поширення свободи підприємництва і торгівлі, запровадження елементів вільної ринкової економіки (на засадах запровадження реалізації принципу приватної власності), що в цілому створило правові та економічні основи для формування базису соціальної держави в Україні.

Завдяки переходу до демократичного політичного режиму в Україні було створено певні умови для заснування соціально-трудових відносин на засадах соціального діалогу та формування системи соціального партнерства, яка передбачає активну участь держави в розвитку тристоронньої моделі системи соціального партнерства.

Остання стала базовою моделлю соціальної системи в західних країнах, що ґрунтується на політиці соціального партнерства, спрямованій на гармонізацію соціально-трудових відносин, запобігання конфліктам між працівниками та роботодавцями, досягнення соціального миру і співробітництва, гарантування прав і свобод обох сторін.

Формування розвиненого громадянського суспільства потребує тривалого часу, і тому в перехідний період за умов слабкої правової захищеності громадян та відсутності сталих демократичних традицій особливого значення набуває роль держави як гаранта рівноправної участі всіх сторін системи соціального партнерства, що є важливим чинником розбудови соціально орієнтованої економіки та становлення соціальної держави в Україні.

У таких умовах політика держави має спрямовуватися на створення відповідних умов для діяльності профспілок та організацій роботодавців як суб'єктів соціального партнерства, гарантування економічної свободи громадян і запровадження тарифної автономії, утвердження солідарної системи участі суб'єктів соціального партнерства у виробленні соціальної політики та вирішенні соціально-трудових спорів.

Але реалізація такої соціальної політики держави на страхових принципах у поєднанні з адресним захистом малозабезпечених громадян, як на сьогодні в Україні, повинна здійснюватися на основі прийняття збалансованої концепції соціальної, правової, демократичної держави, обов'язкової до виконання всіма суб'єктами соціальної політики.

У цьому зв'язку можуть становити інтерес моделі соціальних систем, побудовані наприкінці XX ст. у країнах Центральної та Східної Європи (особливо в Польщі) – колишніх країнах так званого «соціалістичного табору».

Ці країни мають схожий з Україною історичний досвід «реального соціалізму», але й певні відмінності, пов'язані зі специфікою створення організаційних форм соціального захисту тих груп населення (інфраструктурою ринку праці, зокрема бюро з працевлаштування), які найбільше постраждали від «шокових» ринкових реформ.

Наприклад, польська модель соціальної політики передбачає створення системи багаторівневої соціальної діяльності на засадах місцевого самоврядування та соціальної ініціативи, що сприяє активізації родини та особистості, добровільних організацій, груп взаємодопомоги.

Саме ці суспільні інституції відповідно до польської моделі соціальної системи мають бути партнерами держави і місцевого самоврядування в забезпеченні та розподілі засобів для діяльності організацій, які надають соціальні послуги членам певних громад.

Польський закон про соціальну допомогу від 29 листопада 1990 р. (із змінами від 4 січня 1993 р.) створив нову базу функціонування системи соціальної допомоги за участю самоврядних структур, і ця децентралізація системи соціального захисту стала

характерною ознакою національних моделей соціальних систем наприкінці XX – на початку XXI ст.

Відповідно до вказаного вище закону на соціальну допомогу в Польщі можуть розраховувати такі категорії громадян:

- непрацездатні за віком;
- непрацездатні через інвалідність;
- які виховують дітей, що потребують постійного догляду;
- які отримали інвалідність до досягнення ними 18 років (незалежно від матеріального стану цієї особи).

Розмір соціальної допомоги для громадян указаних категорій становить 28 % від середньої заробітної плати, що є базовою для нарахування і перерахунку пенсії та поточної соціальної допомоги, а також різниці між доходами на одного члена сім'ї та мінімальною пенсією.

Тимчасова соціальна допомога надається особам або сім'ям у випадку, коли дохід цих людей (або дохід на одного члена сім'ї) не перевищує мінімальної пенсії або якщо їхній дохід і грошові ресурси, що перебувають у їхньому розпорядженні, недостатні для задоволення життєвих потреб у разі тривалої хвороби, інвалідності, неможливості працювати, за відсутності права на отримання відповідної сімейної допомоги, а також в інших обґрунтованих законом випадках.

Органи місцевого самоврядування визначають термін, на який надається тимчасова допомога в розмірі 28 % від середньої заробітної плати. Відповідно до цього закону соціальна допомога тим, хто її потребує, надається родинам, які стають основними і найбільш численними клієнтами соціальних служб.

На відміну від «шокових реформ», здійснених в економічній сфері, польські законодавці реалізували національну модель соціальної системи еволюційним шляхом, поетапно передавши частину функцій і фінансів з державного рівня на рівень місцевого самоврядування, що дало змогу виробити в Польщі досить ефективні механізми боротьби з безробіттям та соціальної допомоги сім'ям.

Зокрема, зміни в структурі соціальної допомоги (держава – місцеве самоврядування – профспілки – релігійні організації – ринок – родина) відбувалися еволюційно і поступово. А проєкти реформування системи охорони здоров'я, пенсійного забезпечення, соціального захисту безробітних, захисту сім'ї, дитинства і материнства, протидії бідності, децентралізація забезпечення прав та обов'язків суб'єктів соціальної політики були винесені на громадське обговорення.

Загалом варто зазначити, що реформування ринку праці в країнах Європейського Союзу було з початку створення ЄС одним із пріоритетних напрямів соціальної політики. І реформування соціальної сфери ЄС та національних держав, які входять до певного конфедеративного міждержавного утворення, не могло не бути пов'язаним з глобальними тенденціями реформування соціальної сфери, провідником яких є діяльність Міжнародного валютного фонду, що диктує власні умови здійснення національної соціальної політики країнам-рецепієнтам кредитних ресурсів цієї глобальної фінансово-економічної інституції.

Але ці соціальні реформи проводилися з різною швидкістю. Найбільш активними і послідовними вони були в Данії і Нідерландах, а формально найменш активними – в Норвегії. Проте варто зазначити, що в цій країні соціальні реформи в основному були вже здійснені у 80-х рр. XX ст.

У ЄС існують і певні проблеми, пов'язані з узгодженням особливостей формування національних моделей соціальних систем із загальними рекомендаціями керівних органів ЄС. Найбільше в цьому аспекті вирізняється Італія, яка хоча і входить до групи лідерів, але реформи національної моделі соціальної системи проводить переважно за власними планами, а не за узгодженими рекомендаціями ЄС.

Від інших країн ЄС своїм розумінням вирішення проблем соціального захисту відрізняється і Франція, яка, на відміну від Польщі, акцент своєї діяльності у службах зайнятості перенесла на рівень місцевого самоврядування і передала управління вказаними службами французьким профспілкам.

Різнопорядковий рух країн ЄС у реформуванні моделей соціальних систем виявив і кілька парадоксів. Зокрема, здавалося б, що країни з високим рівнем безробіття (Іспанія, Португалія) мали б активніше реформувати свої ринки праці, проте найбільшу активність у цьому проявили країни, в яких ця ситуація була більшменш благополучною (Данія, Нідерланди).

Утім, не виключено, що це пов'язане з об'єктивними умовами – менш потужними економіками Іспанії та Португалії порівняно з Данією та Нідерландами.

У цілому варто зазначити, що реформа національних ринків праці і моделей соціальних систем у більшості країн ЄС мала досить фрагментарний і вибірковий характер. Основна увага у згаданих країнах переважно приділялася реформуванню активних програм зайнятості, систем страхування безробіття і робочого часу. Водночас питання захисту зайнятості, формування заробітної плати і соціально-трудових відносин опинилися поза зоною реформ.

Свого часу програми навчання і перекваліфікації безробітних вважалися у світі найперспективнішими напрямами активної соціальної політики. Але згодом виявилося, що ефективність досить великих державних витрат на ці соціальні програми є доволі низькою. Головна причина цього, на думку експертів, полягає в ускладненні вимог до освітньо-професійних характеристик працівника, які не можуть бути реалізовані на короткострокових програмах навчання і бути дієвим засобом підготовки безробітного до нової трудової кар'єри.

Більше того, реальний практичний досвід засвідчив, що ці програми навіть призводять до зростання вторинного безробіття (після перепідготовки), оскільки об'єктивно формують психологію завищених вимог в учасників програм навчання і перепідготовки безробітних відносно рівня заробітної плати на новому робочому місці.

Таким чином, основним напрямом реформування активних програм зайнятості в сучасних умовах стала соціальна політика, спрямована на скорочення термінів перебування безробітних у реєстрі служб зайнятості на основі використання методології індивідуальних підходів працівників державної служби зайнятості до безробітних.

Практично в усіх країнах ЄС поступово була запроваджена система профілізації, що полягала у визначенні на ранніх етапах роботи з безробітними тих їх категорій, які потенційно можуть стикнутися з особливими труднощами у працевлаштуванні, після чого переходила до створення індивідуального плану допомоги цим людям.

Актуальним напрямом соціальної політики активізації стало посилення взаємозв'язку між активними і пасивними державними програмами зайнятості, коли участь безробітного в активних

програмах розглядалася як своєрідний тест на його психологічну готовність працювати взагалі, що стала неодмінною умовою отримання допомоги з безробіття.

Ця мотиваційна готовність до праці була визначена одним з основних критеріїв для опосередкованого спрямування і підштовхування безробітного до активного пошуку роботи та зміни визначення прийнятної (на його думку) роботи.

Важливим напрямом реформування активних програм зайнятості стала координація діяльності служб зайнятості, які відповідають за активні програми, і соціальних служб із виплати допомоги з безробіття. Наприклад, у Німеччині та Великобританії навіть відбулося об'єднання цих двох соціальних інституцій.

Крім того, велика кількість європейських державних служб зайнятості (наприклад у Данії та Норвегії) дійшла висновку, що без участі приватних бюро працевлаштування проблеми безробіття розв'язати досить важко.

Проте результати здійснення реформ у країнах ЄС у галузі використання активних програм зайнятості засвідчили, що внесені зміни не вирішують усіх проблем забезпечення зайнятості працездатного населення і теж є недостатньо ефективними щодо реалізації державної соціальної політики.

Ці програми виявилися досить витратними і недостатньо економічно ефективними, оскільки частка витрат на програму зі створення і субсидіювання робочих місць (найбільш критиковану) практично не змінилася, а згортання суспільних робіт відбулося на тлі збільшення державних субсидій приватним працедавцям для створення або збереження постійних робочих місць.

Зрозуміло, що вирішити проблеми зайнятості, вживаючи лише заходів активної політики, практично неможливо, оскільки до активних програм залучається лише невелика частина безробітних. Важливим є й те, що працівники державних служб зайнятості не мають особливих стимулів до працевлаштування безробітних, оскільки наявні в них фінансові ресурси залежать від загальної кількості безробітних, а не від кількості тих, кому допомогли знайти роботу.

Значну роль у функціонуванні моделі соціальної системи відіграють суспільні організації, зокрема професійні спілки та громадські організації, що опікуються проблемами власне соціальної

системи суспільства: захистом соціальних прав працездатних і непрацездатних верств населення, освітою, формуванням соціальної культури та ін.

З огляду на це становить інтерес досвід сусідньої Польщі, яка має приблизно таку саму кількість населення, близька Україні за культурою, ментальністю та досить тривалим перебуванням у так званому «соціалістичному таборі».

Особливу роль у польському суспільстві після революційних політичних і соціальних перетворень 80-х рр. XX ст. відіграють профспілки, зокрема, незалежна самоврядна загальнопольська профспілка «Солідарність», керівний офіс якої розташований у Гданську. Ця досить відома у світі профспілка була політичним ядром боротьби проти радянської окупації, традиційно тяжіє до правового політичного спектру польського політикуму і підтримує правоконсервативний напрям у розвитку національної моделі соціальної системи.

Крім «Солідарності», також існує Всепольське об'єднання профспілок, керівний офіс якого розміщений у Варшаві. Це (офіціозне в минулому) профспілкове об'єднання симпатизує соціал-демократичному спектру польського суспільства і підтримує лівий напрям у розвитку національної моделі соціальної системи.

Утім, традиційні політичні орієнтації та симпатії цих провідних профспілкових об'єднань країни не перешкоджають їм консолідовано представляти інтереси польських робітників і службовців у базовій установі суспільного діалогу в Польщі – Тристоронній комісії з соціально-економічних питань, яка об'єднує державні структури, працедавців і профспілки в пошуках соціального діалогу в країні.

Хоча варто зазначити, що після значної активності під час польської революції 80-х рр. минулого століття рівень громадянської та соціальної активності значно знизився, і, починаючи з 1989 р., за даними польських експертів, не більше від 20 % поляків беруть активну участь у діяльності вказаних вище структур громадянського суспільства.

Досить вагому роль у структурі польського громадянського суспільства відіграють громадські організації, які опікуються спортом, туризмом і відпочинком (38,3 %), освітою і вихованням

(12,8 %), культурою та мистецтвом (12,7 %), соціальними послугами і соціальною допомогою (11,2 %), охороною здоров'я (7,7 %).

Зокрема, громадські організації, що надають соціальні послуги, соціальну допомогу та послуги охорони здоров'я, найбільше здійснюють свою діяльність у сферах:

• підтримки сімей із проблемами виховання, які перебувають у скрутному фінансовому становищі, допомагають багатодітним сім'ям, втручаються у разі насильства в сім'ї (45 %, тобто 10,3 % від загальної кількості всіх громадських організацій);

• надання допомоги інвалідам і хворим (42,3 %, тобто 9,5 % від загальної кількості вказаних організацій);

• пропагування здорового способу життя, вирішення питань профілактики і медичної освіти, а також донорства (58 % від громадських організацій, що працюють у сфері охорони здоров'я, тобто майже 11 % від усіх громадських організацій).

Показово, що понад половина неурядових організацій Польщі фінансується з бюджетів органів місцевого самоврядування, а після 2004 р. важливим джерелом фінансування громадських організацій стало перерахування громадянами 1 % податку на користь громадських організацій під час складання річного податкового звіту.

Така форма фінансування так званого третього сектору значною мірою забезпечує основу діяльності понад 6 тис. громадських організацій (із приблизно 50 тис. реально працюючих).

В Угорщині вибудувана модель соціальної політики, в якій будь-яка громадська організація, яка здійснює соціально значиму діяльність (в освіті, медицині, соціальній сфері), може претендувати на державне фінансування практично так само, як і відповідна спеціалізована в цій сфері державна організація.

Такі державні субсидії надаються соціальним неурядовим організаціям за двома підходами: на конкурсній основі або без неї. Неурядові організації подають свої заявки до уряду, а потім на основі рекомендацій комісії парламенту по громадських організаціях угорський парламент вирішує, яким із них надати субсидії.

Указані експлуатаційні субсидії виділяються відповідно до заявленої кількості персоналу та офісних витрат на основі даних попереднього року і прогнозу потреб населення у відповідних соціальних послугах на наступний рік.

Такий самий механізм надання експлуатаційних субсидій на наступний рік використовується у Франції для фінансування госпіталів і шкіл, які функціонують у формі неурядових громадських організацій, але виконують важливу соціальну місію в суспільстві, надаючи відповідні соціальні послуги громадянам.

Існує й інший механізм фінансування громадських організацій соціальної спрямованості, коли останнім надаються державні бюджетні субсидії шляхом їх прямого включення до бюджету чи до певних категорій організацій, що мають бюджетне фінансування.

Критеріями ефективності соціальної політики, насамперед, є забезпечення соціальної безпеки суспільства, соціальних груп та окремих індивідів, що потребують допомоги, підвищення соціальної відповідальності та соціальних зобов'язань держави, бізнесу і особи.

Соціальна держава зобов'язана брати на себе додаткові витрати на врегулювання проблем безробіття, працевлаштування і перенавчання працівників, які втратили місце роботи в результаті роздержавлення. В окремих випадках держава повинна брати на себе надання послуг жителям малонаселених районів (невигідних для бізнесу) не тільки у сфері освіти та охорони здоров'я, а й у сферах торгівлі, транспорту, зв'язку тощо.

Важливою особливістю функціонування та розвитку національних моделей соціальних систем в умовах глобалізації є реалізація ефективної соціальної політики як процесу використання чистини грошового доходу держави на потреби формування, збереження і відтворення інтелектуального капіталу шляхом забезпечення соціально-матеріального і соціально-духовного розвитку індивіда, соціальних груп та суспільства в цілому.

Загалом, на нашу думку, соціальна політика (як різновид соціально-політичного процесу) поділяється на такі види:

а) соціально-економічну політику як процес розширення інституту суспільної власності;

б) соціально-функціональну політику як процес розподілу частини чистого грошового доходу суспільства на забезпечення потреб соціально-матеріального і соціально-духовного розвитку людини;

в) соціально-формаційну політику як процес розширення суспільного сектору національної економіки.

Список рекомендованих джерел

1. Агарков О. Принцип соціальної справедливості як основа методології соціально-політичного маркетингу. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації.* 2011. № 4. С. 243–248.
2. Аналіз політики: концепції, практика / Д. Л. Веймер, Е. Р. Вайнінг ; пер. з англ. І. Дзюб, А. Олійник. Київ : Основи, 1998. 654 с.
3. Бебик В. Політологія: наука і навчальна дисципліна. Київ : Каравела, 2009. 496 с.
4. Бебик В., Куйбіда В. Депутатська діяльність у системі публічного врядування : навч. посіб. Київ : НАДУ, 2017. 372 с.
5. Бебик В., Агарков О. Політичний менеджмент суб'єктів соціально-політичного маркетингу. *Політ. менеджмент.* 2011. № 6. С. 3–11.
6. Березовська-Чміль О. Соціально-політична складова в ідеології ліберально-демократичних та консервативних партій. *Науковий вісник Ужгородського університету. Політологія.* 2009. Вип. 11. С. 89–94.
7. Веймер Д. Л., Вайнінг Е. Р. Аналіз політики: концепції і практика. Київ : Основи, 2000. 654 с.
8. Гаєк Ф. Принцип ліберального соціального порядку. *Лібералізм :* антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. 2-ге вид. Київ : Простір : Смолоскип, 2009. С. 20–35.
9. Дай Томас Р. Основи державної політики / пер. з англ. Г. Є. Краснокутського. Одеса : АО БАХВА, 2005. 468 с.
10. Колбеч Г. К. Політика: основні концепції в суспільних науках / пер. з англ. О. Дем'янчук. Київ : КМ Академія, 2004. 128 с.
11. Короткий оксфордський політичний словник / пер. з англ. ; за ред. І. Макліна, А. Макмілана. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. 789 с.
12. Луман Н. Социальные системы. Очерк общей теории. СПб. : Наука, 2007. 648 с.
13. Нозік Р. Розподільна справедливість. *Сучасна політична філософія :* антологія. Київ : Основи, 1998. С. 239–276.
14. Парсонс Т. О социальных системах. М. : Академ. Проект, 2002. 832 с.
15. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ : Парламент. вид-во, 2012. 808 с.

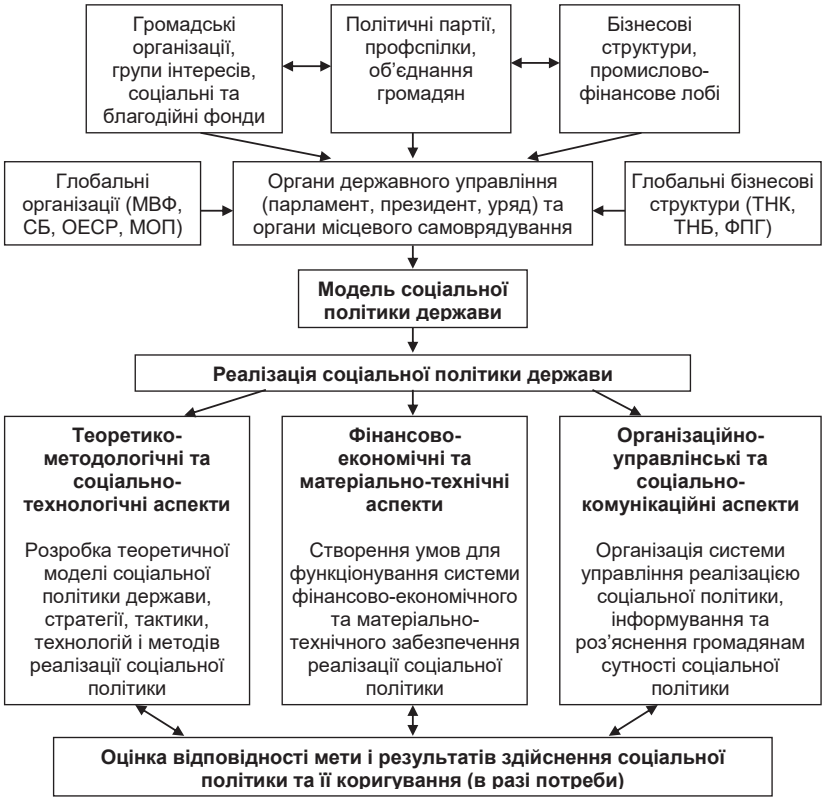
16. Політичний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. 2-ге вид., доп. і переоб. Київ : Генеза, 2004. 735 с.
17. Ролз Дж. Теория справедливости. Новосибирск : Изд-во Новосибир. ун-та, 1995. 535 с.
18. Рябов С. Г. Політологічна теорія держави. Київ : Тандем, 1996. 240 с.
19. Романюк А. С. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи. Львів : Видавн. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. 392 с.
20. Сіленко А. Генезис і сутність американської держави загального добробуту. *Людина і політика.* 2000. № 2. С. 65–72.
21. Скуратівський В. А. Принципи соціальної політики. Київ : Вид-во НАДУ, 1997. 358 с.
22. Соловей Г. С. Поняття справедливості в універсалістській та партикуляристській етиці. *Практична філософія.* 2006. № 3. С. 146–153.
23. Фрідман М. Роль уряду у вільному суспільстві. *Лібералізм :* антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. 2-ге вид. Київ : Простір ; Смолоскип, 2009. С. 774–784.
24. The Blackwell Encyclopaedia of Political Science / Ed. by V. Bogdanor. Cambridge, Massachusetts : BasilBlackwell, 1992. 667 p.
25. Palmer M. Comparative politics. Political economy, political culture, and political interdependence. Itasca : F. E. Peacock Publishers, Inc., 1997. 648 p.
26. Ponton G., Gill P. Introduction to Politics. Cambridge, Massachusetts : Basil Blackwell, 1989. 300 p.
27. Pojman Louis P. Global Political Philosophy. NY : McGraw-Hill Companies, Inc., 2003. 249 p.

4.2. Моделі соціальної політики держави

Як уже зазначалося, використання методології системного аналізу, зокрема структурно-функціонального аналізу, дає змогу виокремити кілька моделей соціальної політики держави (див. рисунок).

Зокрема, виділяють такі моделі соціальних систем (див. їх характеристику в п. 4.1), реалізовані в суспільній практиці: класичну, кібернетичну, або системну, і синергетичну.

Відповідно до базової моделі соціальної системи, взятої за основу в тому чи іншому суспільстві, можна (на підставі використання класичних політологічних методів порівняння та екстраполяції) здійснити типологізацію сучасних моделей соціальної політики. Але перед тим варто звернути увагу на змістове розуміння функціонування моделі соціальної політики держави та вплив її окремих складових елементів на окремі аспекти реалізації соціальної політики держави (див. рисунок).

Модель соціальної політики держави

Як видно з рисунку, модель соціальної держави затверджується та реалізується органами державного управління (парламентом, президентом, урядом) та органами місцевого самоврядування.

На всіх етапах формування та реалізації моделі соціальної держави значний вплив на ці процеси справляють:

І. Національні структури:

• політичні партії, профспілки, об'єднання громадян;

• громадські організації, групи інтересів, соціальні та благодійні фонди;

• бізнесові структури, фінансово-промислове лобі.

ІІ. Глобальні структури:

• глобальні міждержавні та міжнародні організації: Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Організація економічного співробітництва і розвитку, Міжнародна організація праці (МОП) та ін.;

• глобальні бізнесові організації: транснаціональні корпорації, транснаціональні банки, фінансово-промислові групи (ФПГ) та ін.

Саме під комбінованим впливом національних і глобальних структур формується модель національної соціальної політики, на яку суттєво впливають умови соціально-економічного розвитку країни та глобальна соціально-економічна кон'юнктура.

Реалізація національної соціальної політики держави містить такі аспекти:

1. Теоретико-методологічні та соціально-технологічні, які полягають у розробці теоретичної моделі соціальної політики держави, стратегії, тактики, технологій і методів реалізації соціальної політики;

2. Фінансово-економічні та матеріально-технічні, які мають на меті створення умов для функціонування системи фінансово-економічного та матеріально-технічного забезпечення реалізації соціальної політики;

3. Організаційно-управлінські та соціально-комунікаційні, які полягають в організації системи управління реалізацією соціальної політики, інформуванні та роз'ясненні громадянам сутності соціальної політики.

Після розробки та запровадження моделі соціальної політики держави обов'язково проводять моніторинг її функціонування, оцінку відповідності мети і результатів здійснення соціальної політики та її коригування (в разі потреби).

Моделі соціальної політики держави традиційно досліджують, використовуючи такі суспільні індикатори, як модель соціальної держави, зміст і сутність соціальної політики держави, аналізуючи їх крізь призму ціннісних ідеологем, що переважають в ідейно-політичній сфері певної соціальної держави.

Дослідники вказаної проблематики виокремлюють кілька підходів, здійснюючи класифікацію моделей сучасних соціальних держав на основі використання трьох базових моделей соціальної політики: ліберальної, соціально-демократичної та корпоративістської.

Моделі соціальної політики базуються на відповідних **політичних ідеологіях,** які є світ-сприймальною основою політики і постають у формі раціонально-ціннісної мотивації політичної діяльності та поведінки.

Функції ідеологій у суспільній сфері:

• орієнтаційна (спрямовує людську діяльність);

• мобілізаційна (мобілізує суспільство на реалізацію ідей);

• інтегративна (узгоджує суспільні інтереси);

• амортизаційна (послаблює соціальне напруження);

• соціально-представницька (представляє інтереси певних соціальних груп);

• пропагандистська (створює позитивний імідж суб'єктам політики).

Ідеологія лібералізму, яка покладена в основу ліберальної моделі соціальної політики, ґрунтується на таких чинниках, як:

• соціальний оптимізм, упевненість у необхідності позитивних змін у суспільстві;

• широкі права й свободи людини;

• індивідуалізм і висока політична відповідальність громадян;

• принцип свободи приватної власності;

• обмеження функцій держави та влади чиновників;

• толерантність, політичний та релігійний плюралізм.

У «чистому» вигляді в сучасних умовах лібералізму не існує, а **типологія лібералізму** має такі напрями:

• ліберальний консерватизм (визнання необхідності існування вільного ринку і забезпечення широких прав людини);

• консервативний лібералізм (визнання необхідності існування змішаної економіки);

• ліберальний лібералізм (декларування необхідності великих урядових видатків на реалізацію соціальних програм);

• економічний лібералізм (із нерегульованим чи регульованим ринком);

• лібералізм правової держави (правове забезпечення ліберальних свобод);

• соціал-лібералізм (необхідність реалізації соціальних прав громадян);

• радикал-лібералізм (ринок як результат антагонізму між потребами і можливостями);

• інституціональний лібералізм (обмеження ролі держави, денаціоналізація і дерегламентація).

Отже, ідеологія лібералізму базується на принципах індивідуальної свободи особистості в економіці та політиці, конституційному порядку та народному суверенітеті, коли кожен громадянин (прямо чи опосередковано) впливає на формування уряду та ухвалення політичних рішень.

Ідеологія соціальної демократії (демократичного соціалізму), досить популярна у світі протягом XX ст., була реалізована в таких концепціях соціалізму:

• самоуправлінського (латинського або середземноморського: Франція, Італія, Іспанія, Греція, Португалія) соціалізму з акцентом на самоврядуванні;

• функціонального (скандинавського: Швеція, Норвегія, Данія, Ісландія, Голландія, Фінляндія) соціалізму з акцентуванням уваги на обмеженні прав і повноважень власника;

• інтегрального соціалізму (Австрія, Німеччина) з акцентом на необхідності побудови соціальної держави і узгодженням матеріальних інтересів громадян соціальної держави з потребами людей у сучасних умовах.

В основу ідеології соціальної демократії покладені принципи свободи, справедливості та солідарності, які докорінно відрізняють її від ідеології лібералізму. В ідеології соціальної демократії соціальна політика розглядається не як послуга з боку держави, а як прямий соціальний обов'язок держави.

Отже, соціальна політика є похідною від наданих громадянам соціальних прав, що реалізується через механізми перерозподілу прибутків на користь верств населення, що потребують соціального захисту та соціальної підтримки.

Ідеологія консерватизму має дещо іншу (культурно-ментальну) природу, ніж лібералізм і соціалізм (соціал-демократія). На відміну від лібералізму (політична доктрина буржуазії) та соціалізму (політична доктрина пролетаріату) консерватизм має іншу соціально-психологічну та соціальну базу, зорієнтовану на перших етапах формування на збереження традиційних моральних і матеріальних цінностей, характерних для певного суспільства, пристосування нових політичних ідей до вже існуючих традицій і суспільних інститутів.

Проте згодом, особливо після Першої світової війни (1914–1917 рр.), ідеологія консерватизму поступово пережила певний ренесанс і фактично перетворилася з консервативної на еволюційну, а сам консерватизм (у формі неоконсерватизму) взяв на озброєння окремі ідеї та цінності лібералізму і соціальної демократії.

На перших етапах розвитку (в епоху становлення капіталізму) консерватизм інтегрував ринкові ідеї вільної конкуренції, а після економічної кризи початку XX ст. запозичив ідеї державного регулювання економіки та відповідних соціальних реформ.

Після Другої світової війни (1939–1945 рр.), коли настали часи кризи комуністичних та соціал-демократичних і кейнсіанських моделей суспільного розвитку, цей ідеологічний вакуум заповнили ідеології правоконсерватизму і неоконсерватизму, які сформувалися на ідейних засадах правоконсерватизму, традиціоналістського консерватизму та неоконсерватизму.

Таким чином, можна зазначити, що ідеологія сучасного консерватизму (правоконсерватизм, неоконсерватизм) декларує підтримку вільної конкуренції та відповідних соціально-економічних відносин у суспільстві, підтримує сильну владу і державу за умов

реалізації прав і свобод людини і водночас – традиційні національні цінності (родину, громаду, церкву), які фактично зазнають руйнівного впливу економіки вільного ринку.

Наприклад, традиціоналістський консерватизм представлений в ідеології консерватизму патерналістським крилом англійського торизму, французьким голлізмом, німецькими правоконсерваторами і соціал-консерваторами.

Фактично в соціально-філософському контексті ідеологія консерватизму виходить з принципів недосконалості людської природи, яка обґрунтовує такі тези:

• правомірність соціальної нерівності;

• необхідність існування ієрархічності суспільних відносин;

• потребу в підтримці моралі, релігії, традиції як чинників впливу на поведінку людини;

• тлумачення соціального порядку як наслідування традиційних моделей влади і суспільних відносин;

• потребу в існуванні сильної держави, яка має захищати власність і життя громадян, соціальний порядок і законність, традиційні соціокультурні норми;

• елітарність управління, оскільки пряма демократія є недосконалою, а лідерські якості має не кожен тощо.

Однак варто зауважити, що сучасні консерватори і комуністи (які є ідеологічними антагоністами) виступають прибічниками більшого державного регулювання суспільного життя, ніж ліберали та соціал-демократи.

Як видно з наведеного вище, провідні ідеологічні доктрини сучасності часто запозичують одна в одної окремі елементи, що знаходить прояв у конкретних моделях соціальної політики з урахуванням національних традицій, культури і ментальності окремих націй і держав. Серед цих моделей соціальної політики виокремлюють корпоративістську, ліберальну та соціал-демократичну.

Корпоративістська модель соціальної політики базується на коаліції роботодавців і працівників, коли соціальні послуги надаються за місцем роботи працівників, які мають високий рівень заробітної платні. Високий рівень витрат державного бюджету на соціальну сферу підтримує і держава. Водночас характерною ознакою цієї моделі соціальної політики є досить низький рівень

зайнятості населення, що компенсується відповідними соціальними програмами.

Ліберальна модель соціальної політики, яка ґрунтується на ідеології вільного ринку, забезпечує реалізацію рівних можливостей і шансів для самореалізації індивідів. Соціальна роль держави в реалізації ліберальної моделі соціальної політики полягає у створенні відповідних умов для самореалізації індивідів.

Рівень державних витрат на соціальну сферу в такій моделі соціальної політики є доволі низьким. Низькою є й заробітна платня працівників, хоча досить високим вважається рівень зайнятості. Разом із тим обсяги соціального захисту людей з боку держави суттєво скорочуються, оскільки в умовах такої моделі соціальної політики держава бере на себе лише функції, які не може забезпечити собі індивід чи родина.

Соціал-демократична модель соціальної політики, яка ґрунтується на ідеології широкого суспільного компромісу, базується на розумінні держави, що здійснює опіку над громадянами, соціальний розподіл і забезпечує певні соціальні виплати заради реалізації принципів соціальної справедливості та подолання нерівності, яка виникає під час розподілу соціальних благ, економічних та соціальних ресурсів.

За умов реалізації цієї моделі соціальної політики підтримується високий рівень зайнятості та заробітної платні. Досить високим є й рівень державних витрат на здійснення соціальної політики.

Сучасні демократичні держави серед своїх пріоритетних завдань реалізації соціальної політики декларують:

• забезпечення своїм громадянам гідних умов життя;

• створення умов для самореалізації особистості та визнання людини суб'єктом соціальної політики;

• здійснення соціального захисту громадян, які потребують підтримки;

• забезпечення принципів соціальної справедливості;

• компенсація недоліків функціонування ринкового розподілу соціальних благ;

• забезпечення соціально-політичної стабільності в країні;

• підтримка соціального балансу та зниження рівня соціальної напруженості в суспільстві;

• співпраця держави і структур громадянського суспільства в управлінні соціальними конфліктами та розв'язанні соціальних проблем.

Проаналізувавши ідейно-теоретичні засади абстрактних моделей соціальної політики, варто ознайомитися з конкретними національними моделями соціальної політики, вибудованими відповідно до національних традицій, культури і ментальності.

Модель соціальної політики ФРН належить до моделей корпоративістського типу (інша назва – континентальна модель), яка характеризується обов'язковим солідарним соціальним страхуванням, основною ідеологічною домінантою якої є прив'язаність розміру пенсії до трудового стажу людини.

У цій моделі комбіновано використано певні соціально-демократичні та ліберально-консервативні компоненти і вибудувано універсальні соціальні програми, упроваджено приватне пенсійне страхування та медичне обслуговування.

Основними рисами соціальної політики ФРН є такі показники:

• обов'язкове солідарне соціальне страхування (до двох третин соціальних витрат), яке здійснюється неприбутковими, формально незалежними фондами, що мають певний ступінь автономності, звітують і відповідають за свій бюджет;

• активна діяльність асоціацій працедавців і профспілок як соціальних партнерів, що представляють інтереси працюючих і сприяють укладанню колективних трудових угод;

• наявність системи координації, переговорів і домовленостей між корпоративними суб'єктами як соціальними партнерами (автономія яких гарантована Конституцією), з фондами, що уповноважені на виплату допомоги в разі тимчасової втрати працездатності;

• переважання волонтерських організацій у наданні індивідуальних соціальних послуг.

Система соціального забезпечення ФРН є змішаною і об'єднує державні, приватні, професійні та волонтерські інституції. А ідеологія соціальної політики базується на соціально-ринковій економіці та прив'язці до трудового стажу людини. Вона реалізує концепцію «чоловіка-годувальника», в якій соціальне страхування поширюється на членів родини.

В основу соціальних програм ФРН покладено грошову допомогу та соціальні послуги, які фінансуються переважно з внесків системи соціального страхування та місцевих податків.

Більшість програм соціального забезпечення ФРН входить до національної системи солідарного соціального страхування, яка здійснює пенсійне забезпечення за віком, інвалідністю, у разі втрати годувальника, хвороби, народження дитини, травми на виробництві, безробіття. Допомога сім'ям із дітьми надається через універсальну соціальну програму.

Однією із цілей соціальної політики ФРН, яка об'єктивно зацікавлена у відтворенні кваліфікованої робочої сили, є зменшення соціальної нерівності в суспільстві, що досягається через систему оподаткування та матеріальну допомогу малозабезпеченим сім'ям.

Соціальну допомогу надають управління із соціального забезпечення (крім безпритульних, що можуть розраховувати лише на приватну чи громадську благодійну допомогу). Допомогу ж з безробіття надають управління з працевлаштування (крім тих категорій безробітних, які пропрацювали менше ніж півроку). Вагомою в цих процесах залишається роль профспілок.

Соціальна політика ФРН у цілому продовжує орієнтуватися на соціальне страхування та соціальне партнерство, але кризові явища поступово додають до цього варіанта корпоративістської соціальної політики дедалі більше неоліберальних елементів. А поступовий допуск приватних структур до сфери освіти, охорони здоров'я, соціального страхування, пенсійного страхування, медичного обслуговування свідчить про еволюцію німецької моделі соціальної політики в бік від традиційної до соціальної ринкової держави.

Модель соціальної політики Великої Британії належить до ліберального типу і характеризується адресною соціальною допомогою, що реалізується через універсальну систему та подвійну систему соціального страхування, з елементами ідеології неолібералізму, консерватизму та лібералізму, з тенденцією до посилення ролі недержавних (комерційних і некомерційних) організацій із надання соціальних послуг.

Британську модель соціальної політики вважають класично антиколективістською, інколи її називають залишковою, або умовно-ліберальною. Ця модель соціальної політики характеризу-

ється підтримкою громадян, які не можуть самі себе забезпечити, через фінансування за рахунок соціальних програм переважно з коштів державного бюджету (із податків).

Реалізація британської моделі соціальної політики і відповідна підтримка належного рівня життя громадян цієї країни забезпечується через регулювання системи та рівня оплати праці, грошові виплати, надання кредитів та знижок в оплаті соціальних послуг, а також соціальних послуг із соціального обслуговування та працевлаштування, залучення благодійних коштів тощо.

Зрозуміло, що британська модель соціальної політики (як і в будь-якій іншій країні) змінюється залежно від ідеологічних настанов правлячої політичної сили, яка формує парламентську більшість і британський уряд та визначає базові пріоритети соціально-економічного розвитку країни.

Консерватори зазвичай виступають за обмеження ролі держави в економіці, підтримку бізнесу, захист традиційних сімейних цінностей та скорочення фінансування соціальних програм.

Лейбористи традиційно є прихильниками збереження керівної ролі держави в соціально-економічній сфері, вирівнювання соціального розшарування, підтримки соціальних програм у сфері освіти, охорони здоров'я, працевлаштування.

Наприклад, під час правління консервативного уряду М. Тетчер (1980–1990 рр.) система надання соціальних послуг у «державі добробуту» була реформована на ринково-конкурентних засадах. Це здійснювалося шляхом створення змішаної, державно-приватної системи охорони здоров'я, соціального страхування, пенсійного забезпечення, поширення свободи вибору навчальних планів і програм у шкільній освіті.

Подальший прихід до влади лейбористського уряду на чолі з Т. Блером характеризувався соціальною політикою на засадах комбінування ідейно-соціальних цінностей класичного лейборизму з реаліями розвиненої ринкової економіки на глобалізаційних засадах, установленні взаємовідповідальних зв'язків між соціальними правами громадян та їхніми зобов'язаннями перед суспільством.

Модель сучасної соціальної політики Великої Британії, за нашими висновками, характеризується об'єднанням різних типів програм:

• соціального страхування (соціального забезпечення у разі травми на виробництві);

• адресної соціальної допомоги (податкового кредиту працюючим сім'ям);

• універсальної системи соціальної допомоги (допомоги на дитину);

• подвійної системи соціального страхування (пенсій, виплат через втрату працездатності);

• посилення ролі в соціальній сфері недержавних (некомерційних) громадських організацій, волонтерських і приватних соціальних служб;

• формування суспільства знань (інформаційного суспільства) та відповідного рівня освіти громадян тощо.

Модель соціальної політики США експерти відносять до ліберальних (точніше, неоліберальних) моделей, які не мають загальнонаціональної, уніфікованої системи соціального забезпечення і обов'язкового солідарного соціального страхування.

Водночас варто виокремити такі федеральні соціальні програми США, які діють на території всієї країни: соціального страхування, державної допомоги, охорони материнства і дитинства.

Північноамериканська модель соціальної політики є «жорстко ринковою» і ґрунтується на раціонально-мінімалістських підходах до питань соціального забезпечення та соціального захисту, поєднує фінансово різнопланові та різновагові державні, локальні, комерційні та благодійні соціальні програми.

Специфікою цієї моделі соціальної політики порівняно з європейськими моделями є надання допомоги з харчування та медичного забезпечення малозабезпеченим верствам населення.

Модель соціальної політики США спирається на індивідуалізм і мінімальну соціальну допомогу з боку держави тим громадянам, яких не хочуть або не можуть забезпечити приватний капітал і ринок. Вона характеризується комплексним використанням елементів ліберальної та консервативної ідеології в соціальній сфері, активним використанням приватних соціальних служб, купівлею соціальних послуг самими користувачами на ринку соціальних послуг (освіта, охорона здоров'я, пенсійне забезпечення за віком).

Базовими характеристиками північноамериканської (як неоліберальної) моделі соціальної політики вважають такі ознаки:

• відсутність уніфікованої системи соціального забезпечення, мінімізація ролі держави в розв'язанні соціальних проблем громадян;

• здійснення федеральних соціальних програм на рівні суб'єктів федерації (штатів) із подвійним фінансуванням із бюджетів держави та штатів;

• обов'язкове солідарне соціальне страхування, яке є джерелом для виплат пенсій, допомоги малозабезпеченим, оплати медичного обслуговування пенсіонерів;

• перевірка в усіх програмах соціальної допомоги стану матеріального забезпечення і засобів існування громадян;

• розгалужена система добровільного медичного страхування, частково регульованого державою;

• система приватних (прибуткових і неприбуткових) соціальних закладів, які надають платні соціальні та медико-соціальні послуги;

• поширена практика діяльності благодійних та волонтерських організацій, підтримуваних на законодавчому та фінансово-податковому рівнях;

• значні корпоративні впливи на федеральні та регіональні соціальні програми тощо.

Водночас на початку XXI ст. після обрання президентом США Д. Трампа вчені почали обговорювати ренесанс демократичного соціалізму, який зруйнував класичний політичний поділ американського політикуму на республіканців і демократів, породивши консервативних і ліберальних республіканців, поміркованих і лівих демократів, що не може не впливати на еволюцію американської моделі соціальної політики.

Модель соціальної політики Швеції є за змістом соціал-демократичною і притаманна країнам Північної Європи. Вона характеризується реалізацією соціальної політики через універсальну систему соціального забезпечення з такими параметрами:

• спрямованістю на повноцінне відтворення (переважно висококваліфікованої) робочої сили з урахуванням міжнародного поділу праці;

• універсалізму в наданні соціальних послуг і соціальної допомоги;

• досить високим рівнем витрат на базові державні програми з коштів державного бюджету;

• орієнтацією на систему соціального страхування з елементами корпоративістської моделі.

Соціал-демократична (за змістом і суттю) шведська модель соціальної політики спрямована на побудову демократичного суспільства на базі державного добробуту, формування потужного середнього класу, сприяє перетворенню суспільних відносин на принципах соціальної справедливості та реалізації ідей і доктринальних положень щодо:

• забезпечення повної зайнятості на високорозвиненому ринку праці;

• здійснення активної політики на ринку праці;

• перерозподілу соціальних благ;

• функціонування солідарної системи оплати праці;

• зменшення соціальної напруженості, соціальних конфліктів та класового протистояння.

Така соціальна політика вимагає від держави здійснювати значні бюджетні витрати на підтримку соціальної сфери суспільства, що детермінує необхідність збирання високих податків і спеціальних соціальних стягнень, потребує наявності розвиненої мережі структур соціальних служб, які мають забезпечувати здійснення грошових (у тому числі пенсійних) виплат і надання спеціальних соціальних послуг із соціального обслуговування і працевлаштування.

Шведська модель соціальної політики, яка ґрунтується на принципах побудови держави загального соціального добробуту, базується переважно на державному секторі економіки, в якому працює понад третина працездатних громадян держави, і на досить високих ставках оподаткування.

Зрозуміло, що в умовах глобалізації та регіональної інтеграції Швеція (як член світового співтовариства і член ЄС) не може не змінювати свою модель соціальної політики, що базується на двох основних принципах: повній зайнятості та соціальній рівності.

Поступово Швеція здійснює перехід від універсальної системи пенсій до системи нарахування пенсій залежно від заробітків та обов'язкових приватних пенсійних рахунків, коли пенсійні внески застрахованої особи та пенсійні внески на працівника

з боку роботодавця розподіляються між компонентом, залежним від заробітної платні (солідарна система) та приватного рахунку (приватна пенсійна система).

Для українського досвіду становлять інтерес такі шведські соціальні системи, як система соціального страхування і система страхування здоров'я.

Система соціального страхування є головним складовим елементом національної політики добробуту, що має убезпечити людину у випадках: хвороби, народження дитини, старості (загальне страхування), нещасного випадку, хвороби з виробничої причини (страхування від нещасних випадків на виробництві), втрати роботи (страхування з безробіття, страхова допомога від ринку праці (допомога готівкою)).

Система страхування здоров'я забезпечує реалізацію принципів соціальної справедливості та дає можливість людям, які потребують медичної допомоги і не мають змогу її оплатити, одержати відповідні медичні послуги на основі рівності з іншими.

Шведська система соціального страхування, що використовується як елемент державного управління, фінансується з державних та місцевих бюджетів, податків з підприємців (які обчислюються із суми фонду заробітної платні та є головним джерелом), працівників і тих, хто працює не за наймом, прибутків за відсотками й відрахувань з капіталу різних фондів.

Таким чином, можна спостерігати, як традиційна шведська соціал-демократична модель соціальної політики в сучасних умовах дедалі більше стає залежною від рівня прибутку підприємств та корпоративного бізнесу і набуває ознак і характерних рис ліберальної та корпоративістської моделей соціальної політики. Це, своєю чергою, створює економічні передумови переходу до соціального страхування, у тому числі приватних рахунків, виплат залежно від трудового стажу та часткової заміни універсальних програм соціальної допомоги адресними.

Отже, можна констатувати, що зміст і форми національних моделей соціальної політики визначаються правлячими політичними елітами (урядами) відповідно до домінуючих у них ідейно-політичної доктрин і настанов: ліберальних, соціал-демократичних і корпоративістських.

Зрозуміло, що умовах глобалізації та регіоналізації (на прикладі Європейського Союзу) базові національні моделі соціальної політики доповнюються елементами та соціальними технологіями інших ідеологічних моделей, що дає підстави стверджувати про певну конвергенцію національних моделей соціальної політики в рамках глобальної моделі соціальної політики, що формується в сучасних умовах.

Список рекомендованих джерел

1. Агарков О. Принцип соціальної справедливості як основа методології соціально-політичного маркетингу. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації.* 2011. № 4. С. 243–248.
2. Аналіз політики: концепції, практика / Д. Л. Веймер, Е. Р. Вайнінг ; пер. з англ. І. Дзюб, А. Олійник. Київ : Основи, 1998. 654 с.
3. Бебик В. Політологія: наука і навчальна дисципліна. Київ : Каравела, 2009. 496 с.
4. Бебик В., Куйбіда В. Депутатська діяльність у системі публічного врядування : навч. посіб. Київ : НАДУ, 2017. 372 с.
5. Березовська-Чміль О. Соціально-політична складова в ідеології ліберально-демократичних та консервативних партій. *Науковий вісник Ужгородського університету. Політологія.* 2009. Вип. 11. С. 89–94.
6. Веймер Д. Л., Вайнінг Е. Р. Аналіз політики: концепції і практика. Київ : Основи, 2000. 654 с.
7. Гаєк Ф. Принцип ліберального соціального порядку. *Лібералізм :* антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. 2-ге вид. Київ : Простір ; Смолоскип, 2009. С. 20–35.
8. Дай Томас Р. Основи державної політики / пер. з англ. Г. Є. Краснокутського. Одеса : АО БАХВА, 2005. 468 с.
9. Колбеч Г. К. Політика: основні концепції в суспільних науках / пер. з англ. О. Дем'янчук. Київ : КМ Академія, 2004. 128 с.
10. Короткий оксфордський політичний словник / пер. з англ. ; за ред. І. Макліна, А. Макмілана. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. 789 с.
11. Краєв О. Від Сандерса до Оказіо-Кортес: «майже комуністи» кинули виклик політиці США. URL: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/07/25/7098890/.

12. Луман Н. Социальные системы. Очерк общей теории. СПб. : Наука, 2007. 648 с.
13. Нозік Р. Розподільна справедливість. *Сучасна політична філософія :* антологія. Київ : Основи, 1998. С. 239–276.
14. Парсонс Т. О социальных системах. М. : Академ. Проект, 2002. 832 с.
15. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ : Парламент. вид-во, 2012. 808 с.
16. Політичний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко ; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. 2-ге вид., доп. і переоб. Київ : Генеза, 2004. 735 с.
17. Ролз Дж. Теория справедливости. Новосибирск : Изд-во Новосибир. ун-та, 1995. 535 с.
18. Романюк А. С. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи. Львів : Видавн. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. 392 с.
19. Сіленко А. Генезис і сутність американської держави загального добробуту. *Людина і політика.* 2000. № 2. С. 65–72.
20. Сравнительная политология сегодня. Мировой обзор / Г. Алмонд, Дж. Пауэлл, К. Стром, Р. Далтон. М. : Аспект Пресс, 2002. 538 с.
21. Стоун Д. Парадокс політики. Мистецтво ухвалення політичних рішень : пер. з англ. Київ : Видавн. дім «Альтернативи», 2000. 301 с.
22. The Blackwell Encyclopaedia of Political Science / Ed. by V. Bogdanor. Cambridge, Massachusetts : BasilBlackwell, 1992. 667 p.
23. Lijphart A. Typologies of Democratic System. *Comparative Political Studie.* 1968. V.1. P. 3–44.
24. Palmer M. Comparative politics. Political economy, political culture, and political interdependence. Itasca : F. E. Peacock Publishers, Inc., 1997. 648 p.
25. Ponton G., Ponton G., Gill P. Introduction to Politics. Cambridge, Massachusetts : Basil Blackwell, 1989. 300 p.
26. Pojman Louis P. Global Political Philosophy. NY : McGraw-Hill Companies, Inc., 2003. 249 p.
27. Plant R. Modern Political Thought. Cambridge, Massachusetts : BasilBlackwell, 1991. 398 p.

4.3. Глобальні міжнародні інституції та їх вплив на соціальну політику національних держав

Процеси глобалізації, які інтенсифікувалися в другій половині XX ст., характеризуються формуванням глобальних суспільних структур і глобалізованих суспільних відносин, суспільної діяльності та суспільної свідомості.

Розглянемо окремо термін «глобальні суспільні структури» з означенням «глобальні» і терміни «глобалізовані суспільні відносини», «глобалізована суспільна діяльність» та «глобалізована суспільна свідомість» з означенням «глобалізовані» з кількох міркувань.

На нашу думку, яка збігається з думками інших дослідників, на поточний історичний момент поки що не можна вести мову про повноцінне і завершене формування глобальної держави та глобального громадянського суспільства через нерівномірність процесів світового розвитку: просторово-часових, цивілізаційно-територіальних (регіональних, локальних), соціально-економічних, соціально-політичних, соціально-психологічних і т. ін.

Напевно, формування глобальних суспільних (міждержавних і міжнародних) структур є більш простим питанням щодо процесів глобального розвитку, ніж становлення (стандартизація) суспільних відносин, суспільної діяльності та суспільної свідомості, які значною мірою регулюються не стільки правовими міжнародними і міждержавними нормами, скільки цивілізаційними, регіональними, національними і локальними соціальними нормами та відмінною цивілізаційною, регіональною, національною та локальною ментальністю і культурою.

Вважаємо, що здійснення об'єктивних процесів формування глобальних суспільних (економічних, політичних, соціальних, інформаційних) структур є більш простим завданням (з погляду суспільного, у цьому разі організаційного менеджменту), оскільки вони належать до раціональної сторони процесів глобального розвитку, пов'язаних з необхідністю уніфікації та стандартизації процесів управління глобальною економічною, глобальною політичною і глобальною соціальною (соціально-культурною) сферами.

Своєю чергою, суспільні відносини, суспільна діяльність і суспільна свідомість (з погляду процесів глобального розвитку)

значно більшою мірою зазнають впливу суб'єктивних (ірраціональних) чинників – на рівні суспільної психології соціальних груп (великих, середніх, малих) та індивідів, на які накладаються цивілізаційно-територіальні (регіональні і локальні) та культурно-історичні умови формування певних етносів, народів (націй) та етнічних груп.

Таким чином, суб'єктивні (ірраціональні або людські) чинники процесів глобалізації (суспільні відносини, суспільна діяльність і суспільна свідомість) за якісно-змістовою суттю є більш консервативними і значно менш прогнозованими з погляду їх уніфікації та стандартизації, ніж об'єктивні організаційні чинники, що впливають на формування, функціонування та еволюцію глобальних (міжнародних і міждержавних) структур.

Оскільки процеси формування глобальних суб'єктивних чинників (суспільних відносин, суспільної діяльності та суспільної свідомості) значно меншою мірою можуть вважатися мінімально завершеними, уніфікованими і стандартизованими, варто винести їх за межі цього видання. У посібнику обмежимося лише аналізом міжнародних соціально-політичних процесів і стану формування глобальних організаційних структур, які (попри все) опосередковано перебувають під значним впливом суб'єктивних чинників глобального розвитку.

Водночас слід розуміти, що становлення глобальних суспільних (міжнародних і міждержавних) структур теж значно впливає на розвиток та еволюцію глобальних суб'єктивних чинників: суспільних відносин, суспільної діяльності та суспільної свідомості.

У цьому зв'язку розглянемо найбільш впливові глобальні суспільні організації (наддержавні надурядові, міждержавні міжурядові, міжнародні неурядові), які безпосередньо справляють великий політико-правовий і політико-економічний вплив на формування пріоритетів глобальної соціальної політики.

Серед них особливе місце посідає Міжнародний валютний фонд – глобальна міжнародна структура, яка має формально-правовий статус спеціалізованої установи ООН. Як міждержавна організація МВФ було створено у 1945 р. МВФ декларує, що в основу його діяльності покладено ліберальну ідеологію і проводить ліберально-інтернаціоналістську соціальну політику у світовому масштабі.

Статутною метою діяльності МВФ задекларовані:

- нагляд і моніторинг соціально-економічної політики в країнах-членах ООН;
- сприяння фінансово-економічній співпраці між країнами-членами ООН, стабільності міжнародних курсів обміну валют та гармонійному розвиткові світової торгівлі;
- надання державам-членам ООН фінансово-кредитних ресурсів для підтримання та відновлення платіжного балансу, начебто без шкоди для національного процвітання.

Зазвичай МВФ практикує у своїй діяльності оприлюднення професійних критеріїв оцінки соціальної політики певної держави в коротко- і довготермінових аспектах.

Соціальна політика держави в короткотермінових аспектах, зокрема, розглядається в контексті:

- цільових субсидій;
- медичного обслуговування;
- тимчасового цінового контролю за основним кошиком товарів;
- допомоги з безробіття;
- перепідготовки службовців державного сектора;
- звільнення за скороченням штатів;
- створення робочих місць через мережу громадських робіт;
- функціонування механізмів соціальної безпеки, захисту найбідніших верств населення.

Своєю чергою, соціальна політика держави в довготермінових аспектах розглядається експертами МВФ у контексті:

- зростання соціальних видатків;
- мінімального рівня освіти і охорони здоров'я;
- перерозподілу коштів від сфер вищої освіти або підготовки кваліфікованого медичного персоналу на забезпечення мінімального рівня освіти і охорони здоров'я.

Менеджерські, регулююча та стабілізуючі функції МВФ як однієї з глобальних суспільних організацій є досить важливими в умовах хаотичної капіталістичної системи з її нерівномірністю регіонального соціально-економічного розвитку та періодичними кризовими циклами, що не можуть не впливати на розвиток глобальної соціальної сфери та національних соціальних систем.

МВФ свого часу відігравав досить важливу роль в інтеграції країн колишнього «соціалістичного табору» до системи світового капіталістичного господарства. Наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. XX ст., на етапі дезінтеграції системи «реального соціалізму» і демонтажу в постсоціалістичних країнах адміністративно-командної системи управління економікою у них відбувався перехід до формування системи ринкових соціально-економічних відносин, на які суттєво вплинула діяльність МВФ як фінансового кредитора і регулятора соціально-економічних відносин у вказаних державах.

Світовий банк – глобальна міжнародна структура, яка теж має високий міжнародно-правовий статус спеціалізованої установи ООН, спирається на неоліберальну ідеологію і фактично сприяє формуванню та здійсненню глобальної неоліберальної соціальної політики, соціальної політики в окремих регіонах світу та конкретних національних державах.

Головна статутна мета діяльності СБ, який опосередковано сприяє формуванню глобальної фінансово-економічної та соціальної сфер, полягає ось у чому:

- сприянні розвитку економік країн-учасників шляхом надання останнім довгострокових позик і кредитів;
- забезпеченні гарантування приватних інвестицій;
- інвестуванні в людський капітал;
- сприянні соціальному розвитку країн і боротьбі з бідністю.

Світовий банк декларує свою глобальну світову місію як здійснення політики сприяння боротьбі з бідністю та соціальному розвитку країн-членів ООН шляхом інвестування в соціальну сферу, тобто в освіту, екологію, охорону здоров'я людей, щоб уникнути обмежень у розвитку людського капіталу і сприяти суспільному зростанню.

Варто зауважити, що більшість глобальних наукових проєктів зі сталого розвитку сконцентрована в межах науково-дослідних структур Світового банку в рамках глобального проєкту «Цілі в галузі сталого розвитку». Ця організація, зокрема, інвестує значні кошти в розроблення проєктів і програм з розв'язання проблем бідності, низького рівня розвитку інфраструктури, обмеженого доступу до водних та енергетичних ресурсів тощо.

Не останню роль у фінансуванні наукових розробок у галузі державного регулювання сталого розвитку у світових масштабах відіграють такі спеціалізовані організації, як Глобальний екологічний фонд (розв'язання екологічних проблем), Зелений кліматичний фонд ООН (проблема адаптації до зміни клімату та скорочення викидів парникових газів у бідних державах), Європейський банк реконструкції і розвитку, Азійський банк розвитку, Африканський банк розвитку тощо.

Організація економічного співробітництва та розвитку – глобальна міжнародна структура, яка має міжнародно-правовий статус міждержавної (міжурядової) економічної організації, декларує і спрямовує свою практичну діяльність на впровадження ідеології і принципів проведення глобальної політики соціального партнерства.

Головна мета діяльності ОЕСР як глобальної міждержавної економічної організації полягає в реалізації своїх статутних завдань:

- сприянні економічному розвитку країн-членів організації;
- підвищенні рівня економіки країн, що розвиваються;
- розширенні міжнародної торгівлі на багатосторонній основі;
- сприянні розвитку міжнародних зв'язків.

Варто відзначити вагомий внесок ОЕСР у теорію сталого розвитку, зокрема науково-аналітичний огляд «Regulatory Policy and the Road to Sustainable Growth», який було виконано групою експертів зі сталого розвитку багатьох розвинених держав світу (2010).

У цьому огляді були відображені результати реалізації масштабного наукового проєкту, реалізованого ОЕСР у партнерстві з Європейською Комісією на основі перегляду ефективності регуляторної політики 15 держав – членів ЄС. Результати цього перегляду були поєднані з результатами низки оглядів OECD щодо сталого розвитку в інших державах світу. В огляді також було враховано концептуальний аналіз ОЕСР з ключових питань, зокрема оцінки впливу інформаційних і когнітивних технологій, які останніми роками розвиваються стрімкими темпами, на забезпечення стану «сталості» національних економік проаналізованих держав (США, держави ЄС, Азії, Африки, Латинської Америки, Австралія, держави СНД та ін.

Міжнародна організація праці – глобальна міжнародна структура, яка має досить довгу історію існування і справляє доволі вагомий вплив на формування світової соціальної політики, у своїй практичній діяльності більшою мірою орієнтується на класичні соціал-демократичні стандарти здійснення глобальної соціальної політики.

МОП фактично опонує у своїй практичній діяльності (ситуативно – разом з ОЕСР) ліберально-інтернаціоналістській соціальній політиці Міжнародного валютного фонду та неоліберальній соціальній політиці Світового банку, які є головними фінансово-економічними та організаційно-правовими структурами, що виступають як інструменти здійснення глобальної соціально-економічної політики.

Ідеологічні основи соціальної політики МОП сформувалися під впливом соціалістичних та соціал-демократичних ідеологічних концепцій, які з'явилися у світі після Першої світової війни 1914–1917 рр. і дістали розвитку після Другої світової війни 1941–1945 рр.

У подальшому соціальна політика МОП під впливом глобальних соціально-економічних чинників та процесів лібералізації світової економіки еволюціонувала і змінювалася, але не настільки принципово, щоб можна було стверджувати про кардинальну зміну векторів глобальної соціальної політики у «виконанні» МОП.

Міжнародна організація праці декларує головною метою своєї міжнародної діяльності сприяння соціально-економічному прогресу, захист основних прав людини, забезпечення принципів соціальної справедливості, створення умов для гідної праці та підвищення добробуту громадян.

Загалом ці ідеологічні засади задекларовані практично в усіх чинних конституціях світу, тому соціальна політика МОП не суперечить національним законодавчим системам, що й визначає її «політичну живучість».

Головна мета діяльності МОП визначила й основні завдання статутної діяльності цієї міжнародної організації із солідною біографією та історією соціальної діяльності:

• розробка соціальної політики та соціальних програм, спрямованих на вирішення соціальних проблем праці, встановлення (у формі конвенцій та рекомендацій) міжнародних трудових норм та контроль за їх виконанням;

• досягнення свободи об'єднань та прав на ведення колективних переговорів;

• допомога державам, які є членами МОП, у вирішенні проблем зайнятості та регулюванні міграцій;

• ліквідація і недопущення всіх форм примусової праці;

• захист прав та недопущення дискримінації людини у сфері праці та освіти;

• заборона дитячої праці;

• боротьба з бідністю, підвищення рівня життя працівників;

• розвиток системи соціального забезпечення;

• сприяння професійній підготовці, перепідготовці та підвищенню кваліфікації працівників і безробітних;

• розробка та здійснення програм із поліпшення умов праці, охорони і техніки безпеки праці, гігієни праці, збереження та відновлення навколишнього середовища;

• сприяння спільній роботі урядів з організаціям працівників і роботодавців у врегулюванні соціально-трудових відносин;

• розробка та впровадження програм із захисту прав соціально вразливих груп працівників (інвалідів, людей похилого віку, жінок, молоді, працюючих мігрантів).

Міжнародна організація праці, зокрема, декларує, що соціальний діалог у рамках певної національної держави повинен включати такі види соціальних комунікацій, як переговори, консультації, обмін інформацією між урядом, роботодавцями та працівниками з питань планування та здійснення соціально-економічної політики держави.

Методологія МОП у здійсненні соціального діалогу в межах національних держав спрямована на сприяння встановленню соціального діалогу між національним урядом, профспілками та працедавцями, які беруть участь у формуванні та реалізації державної соціально-економічної політики та вирішенні інших актуальних завдань функціонування соціальної сфери країни.

Участь (на принципах МОП) у безпосередніх тристоронніх контактах урядових структур, професійних спілок і працедавців, які виконують свої абсолютно різні соціальні функції в суспільстві, за умови ефективної взаємодії та співпраці всіх контактуючих сторін щодо розв'язання проблем та пошуку спільно узгоджених рішень забезпечує не тільки симетричний соціальний діалог, а й дає змогу отримати конкретні результати спільної соціальної діяльності у формуванні та реалізації національної соціальної політики держави.

Процеси глобалізації в економічній сфері, що значно інтенсифікувалися наприкінці XX – на початку XXI ст., є важливою і

невід`ємною частиною лібералізації міжнародної торгівлі та міжнародних валютно-кредитних відносин, які суттєво впливають не тільки на соціально-економічне життя світового співтовариства, а й на формування глобальної соціальної політики та національних соціальних політик держав світу, особливо держав другого і третього світу.

Як уже зазначалося раніше, одним з найпотужніших чинників і механізмів глобалізації світових фінансово-економічних та міжнародних господарських зв'язків виступає МВФ, який займає вагоме місце в управління світовою фінансово-економічною сферою, що активно глобалізується.

Діяльність цієї глобальної структури цікаво дослідити на прикладі взаємовідносин МВФ з такими європейськими країнами, як Греція і Чехія. Обидві країни не належать до «грандів» світової політики та економіки, мають приблизно однаковий економічний потенціал, територію і населення, проте в них різні історія інтеграційного шляху в Європейське Співтовариство.

У Греції не було кривавих революцій і масштабних соціалістичних експериментів, а Чехія пройшла шлях від постсоціалістичної країни до країни з ринковою економікою, яка була інтегрована до європейської регіональної капіталістичної економіки ЄС.

Але обидві ці країни, зрештою, вступили до ЄС, і ці інтеграційні процеси відбувалися під вагомим впливом таких глобальних фінансово-економічних інституцій, як МВФ.

Проблеми формування національної соціальної політики країн, які не належать до найбільших і найвпливовіших, важливо досліджувати з тієї точки зору, що глобалізація в економічній сфері (формуванні світового ринку товарів та послуг, становленні глобальної фінансово-банківської сфери) та політичній сфері (становленні нового світового правопорядку) не залишає поза увагою особливості формування глобальної соціальної політики та її вплив на функціонування тих чи інших національних моделей соціальних систем і національних моделей соціальної політики.

Попри теоретичні міркування щодо вигід глобалізації для розвинених країн, ця теза залишилася абстрактно-теоретичною гіпотезою і певним соціальним манівцем для країн, що розвиваються, оскільки глобальний розрив між бідними і багатими країнами та народами в сучасних умовах тільки збільшується.

Офіційна статистика свідчить, що половина населення планети нині живе менш ніж на 2 долари США на день, а 1,2 млрд її жителів – менш ніж на 1 долар США на день. З 3 млрд осіб працездатного населення 140 млн осіб взагалі не мають роботи, внаслідок чого проблеми глобальної соціальної сфери стають вибухонебезпечними в соціальному та гуманітарному плані.

Таким чином, проблеми стабільного і повноцінного функціонування національної соціальної сфери стають дуже важливим чинником функціонування системи національної безпеки держави в умовах необхідності модернізації та розвитку національної економіки та її інтеграції до світового капіталістичного господарства, з одного боку, та захисту (державою) національного товаровиробника і національної соціальної сфери – з другого.

У цьому контексті насамперед важливо розглянути основні принципи і технології взаємовідносин між країнами-реципієнтами кредитів МВФ і конкретні етапи та механізми отримання вказаними країнами-реципієнтами кредитів МВФ:

• Перша чистина (транш) іноземної валюти, яку країна-член МВФ може отримати у МВФ у межах стандартної 25 % квоти, називається резервною часткою – «Reserve Tranche», яка до підписання так званої ямайської угоди 1978 р. мала назву «Золота частка».

• Інші чистини іноземної валюти, які країна-член МВФ може отримати понад розмір «Reserve Tranche» (у разі її повного використання авуари МВФ у валюті країни досягають 100 %), поділяються на 4 кредитні частки – «Credit Tranches», які становлять 25 % від загальної фінансово-кредитної квоти.

• Угоди з МВФ про надання резервних кредитів стенд-бай («Stand-by Arrangements», які діють з 1952 р.) дають країні-члену МВФ гарантію, що в межах загальновизначеної суми і протягом терміну дії угоди вона може (в разі дотримання зафіксованих в угоді умов) безперешкодно отримувати від МВФ іноземну валюту в обмін на національну.

• Механізм розширеного кредитування – «Extended Fund Facility», який діє з 1974 р., доповнив резервну і кредитні частки. Він призначений для надання кредитів на більш тривалий період і в більших розмірах відносно квот, ніж у рамках звичайних кредитних часток.

У цьому контексті слід пам'ятати, що МВФ є, насамперед, міжнародною комерційною структурою, яка навіть в умовах світової економічної кризи завжди залишається з прибутком, тому й «благодійність» МВФ стосовно будь-якої країни є міфічною.

Наприклад, в умовах фактичного загальнонаціонального дефолту економіки та фінансової системи Греції МВФ та фінансові структури ЄС були змушені рятувати цю країну від повного розпаду, надавши їй у 2010 р. кредит на «сукупному ліміті» – 600 % від квоти країни в МВФ, а в 2013 р. – 3212 % від грецької квоти!

У цьому разі (величезного державного боргу однієї з країн ЄС), як вважають експерти, мало хто насправді дбав про Грецію, її соціальну систему, оскільки МВФ і керівництво ЄС фактично рятували Єврозону і абсолютно не думали про країну-боржника та її громадян з їхніми соціальними проблемами та потребами.

Як наслідок Грецію протягом п'яти років (2010–2015) постійно лихоманило, відбувалися багатолюдні демонстрації і протести, що супроводжувалися масовими заворушеннями та активними зіткненнями демонстрантів з поліцією.

Програма грецького уряду соціалістів полягала у прагненні зменшення національного боргу, який у 2010 р. становив понад 300 млрд євро, заморожуванні зарплат працівників бюджетної сфери, скороченні на 10 % допомоги держслужбовцям, що призвело до підвищення пенсійного віку до 63 років, зростання цін на алкогольну та тютюнову продукцію і бензин.

Грекам ці плани урізання їхніх соціальних прав були дуже не до вподоби. Під час масових заворушень 3 особи загинули, десятки людей отримали травми.

Під тиском кредиторів уряд Греції у 2011 р. прийняв середньострокову програму жорсткої економії. Вона передбачала зниження мінімального індивідуального доходу, оподатковуваного податком на прибуток, із 12 тис. до 8 тис. євро на рік. Прийняття цієї програми економії спричинило нову хвилю протестів. Рівень безробіття в країні досягнув позначки 17,7%.

Керівництво ЄС і МВФ вимагало від грецького уряду масового скорочення працівників бюджетної сфери і підвищення пенсійного віку. У відповідь на це загальна конфедерація трудящих Греції (GSEE) і Конфедерація профспілок службовців Греції (ADEDY) оголосили у 2014 р. загальний страйк.

Попри все керівництво МВФ вимагало від Греції провести низку реформ, пов'язаних із підвищенням ефективності збирання податків і зниженням судових заборгованостей. У ЄС також відмовилися пробачити борги Греції, але заявили про готовність дати відстрочку в їх поверненні.

Згодом відбулися позачергові парламентські вибори, під час яких новий уряд Греції пообіцяв співгромадянам відновити суверенітет Греції після виборів і домогтися перегляду умов економічної допомоги та списання частини зовнішнього боргу Греції, який на той час уже становив 320 млрд євро (175 % від ВВП країни).

Така «кредитно-соціальна динаміка», яка підтверджує тезу, що глобальні структури насамперед дбають про власний «глобальний бізнес», а не про національні інтереси соціальної політики рядових країн та соціальний стан пересічних громадян цих країн.

Україна вступила до МВФ 1992 р. з квотою у фонді 1 млрд 372 млн СПЗ. Починаючи з 1994 р. Україна здійснює співпрацю з МВФ за такими програмами: «Системна трансформаційна політика» (STF – Systemic Transformation Facility); «Stand-by»; «Механізм розширеного фінансування» (EFF – Extended Fund Facility).

Отримувані кошти переважно спрямовувалися на фінансування дефіцитів платіжного і торговельного балансів, погашення зовнішніх боргових зобов'язань уряду України та формування валютних резервів.

Протягом 20 років Україна отримала понад 20 млрд дол. США кредитів МВФ. Але всі ці кошти не були використані на розвиток промисловості, упровадження нових технологій, розбудову інфраструктури, створення нових робочих місць, що не сприяло реформуванню економіки, модернізації промисловості, аграрно-промислового сектору та відповідному зміцненню соціальної сфери українського суспільства. Позитивним можна вважати те, що внутрішньополітична ситуація в Україні призвела до зміни правил надання кредитів МВФ, який до української Революції гідності і російської агресії проти України надавав кредити країнам лише за певними соціально-економічними ознаками та параметрами.

У цьому разі МВФ зробив виняток і вперше за свою історію не тільки продовжив, але й значно розширив програму співпраці з

Україною, незважаючи на складну внутрішньополітичну ситуацію і тривалу російсько-українську війну. У 2015 р. Рада Директорів МВФ ухвалила відкрити Україні лінії розширеного кредитування терміном на 4 роки з обсягом понад 17 млрд доларів. У перший транш уряд України отримав у розпорядження 5 млрд дол. США кредиту МВФ. На відміну від інших країн-реципієнтів кредитно-фінансових ресурсів МВФ, ці кредити суттєво вплинули в сучасних умовах на формування соціальної політики України.

Варто зазначити, що так звана «шокова терапія», пов'язана з виконанням умов надання кредитів МВФ, у всіх без винятку суспільствах ніколи не була і не буде популярною. А національний уряд у подібних умовах має попрацювати над запровадженням системи компенсування (принаймні, пом'якшення) реального погіршення соціальних стандартів життя пересічного громадянина.

Якщо «шокові» реформи тривають не дуже довго (1–2 роки) і демонструють досить швидке підвищення рівня життя людей у близькому майбутньому, то соціальна політика національного уряду може заручитися підтримкою більшості громадян. Наприклад, у Чехії, Польщі, Румунії, Греції наслідком таких соціально-економічних реформ стало входження до складу Європейського Союзу, Європейської зони вільної торгівлі, світової банківської системи та європейського безвізового простору.

В Україні ж «шокова» співпраця з МВФ не стала мотиватором і гарантією проведення структурних реформ в національній економіці і катастрофічно знизила загальний рівень життя громадян. А значне збільшення державного боргу тільки підвищило і без того високі ризики дефолту економіки, що не могло не турбувати українців і кредиторів українського уряду. За умов дійсно реформаторських дій уряду, хоча кредити МВФ не можуть використовуватися безпосередньо на підвищення соціальних стандартів життя українських громадян: на зарплати, пенсії, соціальні виплати, вони (теоретично) можуть опосередковано бути каталізатором модернізації і подальшого зростання української економіки.

Ураховуючи реалії глобальної соціально-економічної політики МВФ, його діяльність спрямована, передусім, на стабілізацію курсу національної валюти. І ці кредити не сприяють підвищенню соціально-економічного добробуту населення: заробітних плат, пенсій, соціальному забезпеченню. А кредити, які значно збільшують національний державний борг, все одно потрібно віддавати (пік виплат запланований на 2018 і 2023–2024 рр.).

У цьому зв'язку не варто розраховувати на те, що навіть бажаний гіпотетичний вступ України до ЄС чи до якихось інших наддержавних глобальних структур автоматично зробить її економіку більш ефективною і конкурентоспроможною. Для цього потрібно здійснювати якісні соціально-економічні реформи, які можуть стати реальним підґрунтям справедливої соціальної політики держави, в якій у нинішніх умовах існує колосальний розрив між бідними і багатими, центром і регіонами.

Отже, основні завдання та умови кредитування національних урядів з боку МВФ спрямовані, насамперед, на системну підтримку національних валют: української гривні, чеської крони, польського злотого, стабільності євро у Греції, тобто ці кредити не сприяють підвищенню заробітних плат, пенсій, соціальному забезпеченню.

Українська економіка тут не виняток, оскільки для українців співпраця з МВФ – це політика «затягування поясів», адже уряд не гарантує підвищення реального рівня життя українських громадян, оскільки підвищення зарплатні, пенсій і соціальних виплат практично одразу перекривається зростанням цін на продукти, комунальні та транспортні послуги.

Сумний і непереконливий з погляду ефективності соціальної політики грецький досвід свідчить про те, що вступ України до Євросоюзу з подальшим переходом до Єврозони не є гарантією стабільного економічного поступу держави. Україні, напевно, потрібно здійснювати соціально-економічні реформи за центрально-європейськими зразками (польським, чеським, угорським), проводячи деолігархізацію, долаючи корупцію і тіньову економіку.

Дослідження сучасної соціальної політики потребує порівняльного аналізу різних моделей соціальних систем і моделей соціальної політики в контексті сучасних глобалізаційних процесів.

Ефективна соціальна політика створює умови для формування національного ринку, інтегрованого в глобальну економіку, відтворення «людського капіталу», формування розвиненого громадянського суспільства.

Об'єктом соціальної політики є суспільні відносини, що впливають на стабільність суспільної системи, соціальну безпеку людини, задоволення її соціальних потреб та інтересів, соціалізацію особистості. Держава як суб'єкт та інструмент реалізації соціальної політики повинна бути гарантом здійснення ефективної соціальної політики, гармонізації ліберальних і соціальних цілей через дотримання принципів: людської гідності, соціальної справедливості, субсидіарності, соціального партнерства, які можуть бути реалізовані за умов визнання людини найвищою цінністю та гарантування основних громадянських, політичних, економічних, соціальних, культурних прав. Наприклад, у ЄС основна увага приділяється активним програмам зайнятості, системам страхування безробіття і робочого часу, залишаючи питання захисту зайнятості, заробітної плати і соціально-трудових відносин поза зоною реформ, хоча в кожній країні є своя специфіка побудови національної моделі соціальної системи. Так, Франція передала управління службами зайнятості національним профспілкам, а в Польщі створено систему багаторівневої соціальної діяльності на засадах місцевого самоврядування та соціальної ініціативи, що сприяє активізації родини і особистості, добровільних організацій, груп взаємодопомоги.

Важливу роль у функціонуванні моделі соціальної системи відіграють професійні спілки та громадські організації, що беруть на себе вирішення проблем соціальної системи суспільства: захист соціальних прав працездатних і непрацездатних громадян, надання освіти, формування соціальної культури тощо.

Наприклад, у Польщі понад половина неурядових організацій отримує кошти з бюджетів органів місцевого самоврядування та від фізичних осіб, які перераховують 1 % від податку на користь громадських організацій (під час складання річного податкового звіту).

В Угорщині будь-яка громадська організація, що здійснює соціально значиму діяльність (в освіті, медицині, соціальній сфері), може претендувати на державне фінансування.

У Франції використовують бюджетне фінансування громадських соціальних організацій та запроваджено механізм надання експлуатаційних субсидій для фінансування неурядових госпіталів і шкіл, які надають соціальні послуги громадянам.

Критеріями ефективності соціальної політики є забезпечення соціальної безпеки суспільства, соціальних груп та індивідів, що потребують допомоги, підвищення соціальної відповідальності держави, бізнесу і особи. Соціальна держава повинна фінансувати врегулювання проблем безробіття, працевлаштування і перенавчання працівників, надання послуг у сфері освіти, охорони здоров'я, торгівлі, транспорту, зв'язку у малонаселених районах.

У цілому соціальна політика (як різновид соціально-політичного процесу) поділяється на такі види: соціально-економічна політика як процес розширення інституту суспільної власності; соціально-функціональна політика як процес розподілу частини чистого грошового доходу суспільства на забезпечення потреб соціально-матеріального і соціально-духовного розвитку людини; соціально-формаційна політика як процес розширення суспільного сектору національної економіки.

Соціальну політику сучасної держави варто досліджувати через аналіз типології моделей соціальної політики, які вивчаються в контексті моделей соціальної держави, змісту і сутності соціальної політики держави, ціннісних ідеологем лібералізму, соціал-демократії та корпоративізму.

Наприклад, корпоративістська модель (ФРН) базується на коаліції роботодавців і працівників, соціальні послуги надаються за місцем їх роботи, держава несе досить високі витрати на соціальну сферу і компенсує в такий спосіб досить низький рівень зайнятості населення.

Ліберальна модель (Велика Британія, США) ґрунтується на ідеології вільного ринку і рівних можливостях для самореалізації індивідів. Державні витрати на соціальну сферу і заробітну платню є низькими, держава бере на себе лише функції, які не може забезпечити собі індивід чи родина.

Соціал-демократична модель (Швеція), яка ґрунтується на ідеології суспільного компромісу, характеризується значними державними витратами на соціальні потреби на основі принципів соціальної справедливості, високим рівнем зайнятості, заробітної платні.

Як уже зазначалося, великий вплив на формування пріоритетів глобальної соціальної політики справляють глобальні міжнародні інституції: МВФ, Світовий банк, ОЕСР, МОП. МВФ має

статус спеціалізованої установи ООН, проводить ліберально-інтернаціоналістську соціальну політику, здійснює моніторинг соціально-економічної політики; сприяє: фінансово-економічній співпраці, стабільності міжнародних курсів обміну валют і розвиткові світової торгівлі; надає державам фінансово-кредитні ресурси для підтримання та відновлення платіжного балансу.

Світовий банк має статус спеціалізованої установи ООН, сприяє здійсненню неоліберальної соціальної політики, розвитку економік країн, гарантуванню приватних інвестицій; інвестуванню в людський капітал; соціальному розвитку країн і боротьбі з бідністю.

Організація економічного співробітництва та розвитку має статус міждержавної економічної організації, впроваджує ідеології та принципи проведення глобальної політики соціального партнерства, сприяє економічному розвитку країн та розширенню міжнародної торгівлі.

Міжнародна організація праці – глобальна міжнародна структура, яка орієнтується на соціал-демократичні стандарти здійснення соціальної політики, опонує (разом з ОЕСР) ліберально-інтернаціоналістській соціальній політиці МВФ та неоліберальній соціальній політиці СБ, декларує сприяння соціально-економічному прогресу, захист прав людини, забезпечення соціальної справедливості, створення умов для гідної праці та підвищення добробуту громадян.

Ефективність соціальної політики визначається такими критеріями: рівнем соціальної безпеки суспільства, соціальних груп, індивідів і рівнем соціальної відповідальності держави, бізнесу та особи.

Зокрема, соціальна держава повинна забезпечувати витрати на врегулювання проблем безробіття, працевлаштування і навчання людей, які втратили місце роботи. В окремих випадках держава повинна брати на себе забезпечення жителів малонаселених районів послугами у сфері освіти, охорони здоров'я, торгівлі, транспорту, зв'язку та ін.

Важливою особливістю функціонування та розвитку національних моделей соціальних систем в умовах глобалізації є здійснення ефективної соціальної політики шляхом використання частини грошового доходу держави на формування, збереження і відтворення інтелектуального суспільства.

Сучасні демократичні держави серед пріоритетів соціальної політики виокремлюють:

- забезпечення гідних умов життя своїх громадян;
- компенсування негативних наслідків функціонування ринкової економіки;
- забезпечення соціальної справедливості та соціально-політичної стабільності в країні;
- визнання людини суб'єктом соціальної політики;
- забезпечення соціальної захищеності громадян;
- зниження рівня соціальної напруженості в країні;
- співпраця держави і громадянського суспільства в розв'язанні соціальних конфліктів та соціальних проблем;
- сприяння самореалізації особистості тощо.

Досліджуючи особливості формування глобальної соціальної політики та вплив на неї глобальних соціальних структур, можна виокремити такі важливі аспекти у цих складних і різновекторних процесах:

- лібералізація на ринкових засадах соціально-економічних відносин у глобальному економічному просторі об'єктивно призводить до посилення ролі великого приватного капіталу в економіці і соціальній сфері, обмежує роль і функції держави в соціальному забезпеченні, кардинально змінює традиційні європейські моделі соціальної політики, орієнтовані на забезпечення певного рівня соціального захисту і соціального страхування громадян;
- значне зростання чисельності населення в країнах другого і третього світу разом з одночасним старінням населення в розвинутих країнах світу призводять до різкого збільшення міграції до країн «золотого мільярду», що значно посилює соціально-економічне та соціально-політичне напруження в цих розвинених країнах, насамперед у ЄС та США;
- посилення соціально-політичної нестабільності в колишніх соціалістичних країнах значною мірою пов'язане з надмірною і жорсткою лібералізацією соціальної сфери, здійснюваною на вимогу глобальних міжнародних структур (МВФ і Світового банку), та відпливом молоді в більш розвинені країни Заходу, що призводить до старіння нації і збільшення навантаження на пенсійний фонд та інші соціальні фонди;

• у глобальній діяльності МВФ і СБ (сфера впливу США) і ОЕСР (сфера впливу США, ЄС і Японії), діяльність яких визначає характер, сутність і зміст моделей соціальної політики національних держав з перехідними економіками, існує певна спеціалізація: МВФ сприяє створенню безпечних умов для вільної торгівлі за мінімальних перешкод для «ефективного розподілу» ринку; Світовий банк – економічному зростанню в усьому світі, захисту бідних і довкілля; ОЕСР – досягненню стабільного економічного зростання та зайнятості, підвищенню рівня соціальних стандартів життя у країнах-учасницях цієї організації;

• циклічні світові соціально-економічні і політичні кризи, кризи в конфедеративно вибудованому Європейському Союзі, регіональні і локальні гібридні та гарячі війни, які вперше після Другої світової війни були розв'язані на територіях країн Центральної, Південної та Східної Європи (війна Сербії проти Хорватії та Боснії і Герцеговини, військовий конфлікт у Сербії (Косово), війна НАТО проти Сербії, війни Росії проти Молдови, Грузії, України суттєво ускладнили здійснення соціальної політики в цих регіонах і прилеглих до них країнах, спричинили перехід від класичної для Європейського регіону соціал-демократичної моделі соціальної політики до більш ліберальної і навіть неоліберальної моделі соціальної політики, більш характерної для Північної Америки (США і Канади).

Список рекомендованих джерел

1. Бебик В., Куйбіда В. Депутатська діяльність у системі публічного врядування : навч. посіб. Київ : НАДУ, 2017. 372 с.
2. Бебик В. Політологія: наука і навчальна дисципліна. Київ : Каравела, 2009. 496 с.
3. Бебик В., Шергін С., Дегтерьова Л. Сучасна глобалістика: провідні концепції і модерна практика. Київ : Ун-т «Україна», 2006. 208 с.
4. Бебик В., М'якушко Н. Соціальна політика і соціальна безпека в умовах формування інформаційного суспільства. *Гілея. Політичні науки :* наук. вісн. : зб. наук. пр. Київ, 2018. Вип. 131. С. 415–417.
5. Бебик В., М'якушко Н. Соціально-політичні аспекти формування інформаційного суспільства України. *Гілея. Політичні науки :* наук. вісн. : зб. наук. пр. Київ, 2018. Вип. 130. С. 411–413.

6. Глобалізація і сучасний міжнародний процес / за заг. ред. Б. Гуменюка, С. Шергіна (у співавт.). Київ : Ун-т «Україна», 2009. 508 с.
7. Держава і громадянське суспільство: партнерські комунікації в глобальному світі / В. Бебик, В. Бортніков, Л. Дегтерьова, А. Кудряченко. Київ : Ін-т громадян. сусп-ва, 2006. 248 с.
8. Зовнішньополітичні комунікативні технології : підручник. Київ : Центр вільної преси, 2016. 416 с.
9. Країни світу і Україна : енциклопедія : в 5 т. / редкол. : А. І. Кудряченко (голова) та ін. ; ДУ «Ін-т всесвіт. історії НАН України». Київ : Фенікс, 2017.
10. Мякушко Н. С. Теоретичні засади дослідження соціальної політики в сучасних умовах. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 22. «Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін» :* зб. наук. пр. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 22. С. 35–41.
11. Національна безпека в умовах інформаційних та гібридних війн / за заг. ред. В. Куйбіди і В. Бебика : монографія. Київ : НАДУ, 2019. 384 с.
12. Осельська О. С. Геополітичний аналіз міждержавної інтеграції: концептуальні основи та методологія : монографія. Дніпропетровськ : Грані, 2015. 400 с.
13. Політична енциклопедія / редкол. : Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ : Парламент. вид-во, 2012. 808 с.
14. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії : монографія / за заг. ред. д-ра іст. наук, проф. А. І. Кудряченка. Київ : НІСД, 2007. 396 с.
15. Рубанов В. В. Теорія і методологія політичної аналітики : монографія. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2012. 236 с.
16. Стойко О.М. Трансформація політичних інститутів у сучасних перехідних суспільствах : монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2016. 416 с.
17. Фергюсон Ніл. Цивілізація. Як Захід став успішним / пер. з англ. Вячеслав Циба. 2-ге вид. Київ : Наш формат, 2018. 488 с.
18. Шергін С. О. Політологія міжнародних ввідносин : навч. посіб. / за наук. ред. В. А. Гошовської. 2-ге вид., виправ. і доповн. Київ : Центр учб. л-ри, 2019. 256 с.

Розділ 5. СТАЛИЙ РОЗВИТОК І СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

5.1. Стратегії і цілі сталого розвитку України в сучасних умовах

Сьогодні більшість держав, що розвиваються, перебуває на надзвичайно ризикованому етапі розвитку, адже загроза незворотності екологічних змін є досить реальною. Тому саме зараз, коли малорозвинені держави за своїми соціально-економічними і політичними параметрами розвитку не готові до сприйняття і реалізації екологічних цінностей, вони особливо потребують додаткового поштовху ззовні, щоб інтегрувати екологічні міркування в проєкти національного розвитку.

Головне питання, яке мають вирішити держави, що розвиваються, полягає в тому, яким саме чином забезпечити екологічно **сталий розвиток.** Необхідно наголосити на тому, що для надання допомоги таким державам у їх прагненні до реалізації завдань сталого розвитку варто поліпшувати умови доступу на ринки, до фінансових засобів, полегшувати передачу технологій, підтримувати деякі галузі економіки.

Від початку періоду незалежності в Україні актуальною стала потреба в реформуванні більшості секторів народного господарства, визначенні нових цілей і завдань бюджетної, грошово-кредитної, промислової, інноваційної, фіскальної політик, системних реформах політичного устрою та зміні державного управління. Для цього етапу були характерними перехід від адміністративно-командної до ринкової економіки, поява приватної власності, активні процеси роздержавлення та приватизації.

Водночас, прагнучи до євроінтеграції, Україна підтримала низку міжнародних угод та планів дій, серед яких: «Порядок денний на XXI століття» (1992), Декларація Тисячоліття ООН (2000), підсумковий документ Конференції ООН Ріо+20 «Майбутнє, якого ми прагнемо» (2012), «Глобальні цілі сталого розвитку до 2030 року», затверджені на Саміті ООН з питань сталого розвитку (2015), і тим самим задекларувала сталий розвиток як ключову концепцію та мету.

Ратифікованими документами було передбачено забезпечення збалансованого економічного та суспільного розвитку. Якщо не враховувати окремі заходи, які були спрямовані на запровадження раціонального природокористування, питання сталого розвитку не були достатньо відображені в урядових документах через тривалу відсутність дієвої концепції сталого розвитку України. Тому запровадження принципів сталого розвитку в державній політиці упродовж 1992–2018 рр. було досить складним.

Згідно з результатами викликів, які сформувалися в процесі досягнення Цілей сталого розвитку, можна виокремити три етапи державної політики сталого розвитку України:

1) становлення державної політики сталого розвитку;

2) побудова моделі сталого розвитку;

3) зміни та вдосконалення регулювання сталого розвитку.

Етап І. Становлення державної політики сталого розвитку (1992–2001).

Перший етап супроводжувався переходом від командно-адміністративної економіки до ринкової. У цей період починає формуватися нове екологічне законодавство. Ключовими особливостями державної політики зазначеного періоду були такі: 1) проведення реформи власності підприємств для підвищення ефективності їх діяльності; 2) вихід промислового виробництва з кризи, зменшення банкрутств підприємств і підвищення їх фінансової платоспроможності; 3) стримування «галопуючої», обвальної інфляції, стабілізація фінансового становища в державі; 4) формування правових і фіскальних основ приватного підприємництва; 5) зниження збитковості діяльності підприємств державного сектору; 6) подолання безробіття та соціального зубожіння населення; 7) роздержавлення великих промислових підприємств; 8) формування та зміна зовнішньополітичного курсу, пошук нових партнерів; 9) недостатня увага до екологічних і природоохоронних проблем.

Таким чином, головним ціннісним орієнтиром формування загальнодержавної політики наприкінці XX ст. було забезпечення базового рівня задоволеності потреб населення держави та подальший розвиток споживчого сектору національної економіки. Наприкінці 1990-х рр. Україна опинилася в глибокій фінансово-економічній і соціальній кризі. Причинами такої ситуації була не-

реформована командно-адміністративна економіка, системні політичні зміни, постійне протиборство політичних сил. Потрібна була реформа економічних відносин, грошової одиниці, передача державної власності в приватну. Причому не враховувалися як необхідність переозброєння промисловості, так і шкідливість відходів виробництва, які завдають шкоди екології. На цьому етапі лише почали формуватися основоположні принципи екологічної політики, екологічної безпеки та природоохоронної діяльності. Держава активно застосовувала організаційно-адміністративні методи, і значно рідше – ринкові та пропагандистські. У цей період почали формуватися перші активні громадсько-суспільні інституції. Упродовж 1990–2000 рр. було створено нові державні інституції та відбувалося реформування діяльності наявних, розвивалися суспільно-політичні відносини нового типу, здійснювалися трансформація фінансового сектору та втілення концептуальних ідей сталого розвитку як загальнодержавної стратегії у XXI ст.

Етап II. Побудова моделі сталого розвитку (2002–2014).

Цей етап можна умовно розподілити на такі підетапи:

- період до Помаранчевої революції (2002–2004);
- період після Помаранчевої революції (2005–2010);
- період змін політичного курсу (2010–2014 рр.);
- період після Революції гідності (2012–2014).

З 2002 р. Україна обрала та підтвердила курс на побудову моделі сталого розвитку економіки. На цьому етапі активно застосували ринкові інструменти державного управління процесом переходу національної економіки на засади сталого розвитку. У цей період: більш активно застосовувалися ринкові методи державного регулювання; було створено умови для активізації екологічної складової в діяльності підприємств та організацій; запроваджено обов'язкове використання міжнародних стандартів якості екологічного менеджменту й аудиту; посилено нормативи та інструкції щодо викидів в атмосферу; введено екологічну сертифікацію та стандартизацію.

Переломним на цьому етапі став період після 2004 р., що спричинило зміну політичних поглядів і зовнішнього курсу України. У 2004 р. було підписано угоду про торгівлю парниковими газами відповідно до Кіотського протоколу (1997). Падіння обсягів викидів, починаючи з 1991 р., що було пов'язано зі складною

фінансово-економічною ситуацією в державі, дало можливість отримувати додаткові фінансові ресурси до державного бюджету. У цей самий період почали інтенсивно розробляти природоохоронні проєкти.

З метою узгодження низки законодавчих документів, що були визначені на Йоганнесбурзькому форумі (2002), Кабінет Міністрів України затвердив «Комплексну програму реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку, на 2003–2015 роки» (2003). Ефективна реалізація цієї програми була необхідною для запровадження принципів сталого розвитку. Суть стратегії економічного та соціального розвитку України в цей період полягала в реалізації чітко окресленого завдання: прискорене виведення економіки на траєкторію стійкого зростання через структурні зміни та поглиблення курсу ринкових реформ, активну та послідовну соціальну політику. У цій формулі було сконцентровано не лише переконаність у можливості позитивних зрушень, реальних і відчутних змін уже найближчим часом, а й сподівання на краще майбутнє кожного співвітчизника, кожної родини, на зміцнення нашої держави, її долучення до надбань сучасного цивілізаційного розвитку.

Проте більшість принципів сталого розвитку донині залишається декларативною. Стабільний макроекономічний стан держави базувався на моделі експортно зорієнтованої економіки. Серед інших труднощів варто виокремити: низькі стандарти якості життя, невисокий рівень споживчого попиту та доходів, розбалансований внутрішній ринок, застарілість технологій промислових виробництв, невисокі і недостатньо ефективні державні капіталовкладення, корупція та монополізація енергоресурсів, рейдерство та порушення гарантій майнових прав, порушення прав і свобод громадян тощо.

Слід зазначити, що міжнародна економічна криза (2008) серйозно позначилася на економіці Україні, спричинивши регрес промисловості та негативно вплинувши на рівень життя громадян. Виходячи з цього курс на євроінтеграцію у сфері суспільно-політичних, фінансових, правових та інших відносин було визначено як головну мету реалізації комплексу реформ щодо модернізації держави, основу сталого економічного зростання нашої держави.

Наступним переломним моментом цього періоду стала Революція гідності (2013) та подальша агресія Російської Федерації, яка окупувала український Крим та частину Донбасу (2014). Унаслідок цього кардинально змінився зовнішньополітичний вектор України, що актуалізувало питання розвитку громадянського суспільства та сталого розвитку.

Головні умови політичної частини Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (2014) передбачали впровадження сталого економічного розвитку та механізмів **«зеленої» економіки,** що відповідало принципам реалізації стратегії сталого розвитку, прийнятій на Саміті ООН «Ріо+20» (2012).

З метою досягнення цілей екологічно чистого виробництва актуалізувався розвиток «циркулярної економіки» та інформатизації виробництв, що мало сприяти зменшенню обсягів відходів на виробництві, забезпечити економічне зростання, позитивно вплинути на екологію.

До головних ***принципів*** «зеленої» економіки належать:

• рівність і справедливість розподілу ресурсів між народами, поколіннями;

• обережність відносно соціальних наслідків і впливу на навколишнє середовище; розуміння високої цінності природного та соціального капіталу;

• інтерналізація зовнішніх екологічних витрат;

• упровадження «зеленого» обліку;

• оцінка витрат за період життєвого циклу продукції;

• поліпшення управління; ефективність використання ресурсів;

• стійке споживання та виробництво;

• створення «зелених» робочих місць.

Ці та інші політичні та зовнішньоекономічні зміни і перетворення зумовили необхідність подальших інтенсивних реформ у напрямі євроінтеграції. В Угоді про асоціацію між Україною та ЄС (її політичній частині) визначено, що «Сторони посилаються на Порядок денний на XXI століття стосовно навколишнього середовища і розвитку 1992 р., Йоганнесбурзький план виконання рішень зі сталого розвитку 2002 р. та узгоджені на міжнародному рівні політичні програми у сферах зайнятості та соціальної політики, зокрема на Програму гідної праці Міжнародної організації праці та Міністерську декларацію Економічної і Соціальної Ради ООН щодо забезпечення повної зайнятості та гідної праці 2006 року».

Сторони підтвердили налаштованість на сприяння розвитку міжнародної торгівлі для досягнення мети сталого розвитку та забезпечення того, щоб цю мету було інтегровано та відображено на кожному рівні їхніх торговельних відносин. Для цього Сторони визнали важливість якнайповнішого врахування економічних, соціальних та екологічних інтересів не лише нинішнього, а й майбутніх поколінь і гарантують, що економічний розвиток, екологічна та соціальна політика підтримуються спільно.

Етап ІІІ. Період реформування, тобто змін і вдосконалення регулювання сталого розвитку (2015 – до сьогодні).

Цей етап державної політики розпочався із затвердження нової стратегії та формування пакету необхідних реформ в Україні. Соціально-політичні трансформації передбачали не лише зміни складу уряду в Україні, а й створили практичні засади для реалізації принципів і завдань сталого розвитку. Гальмування вирішення воєнного конфлікту на Сході України дало змогу зосередити увагу не лише на досягненні миру, а й на необхідності реалізації завдань сталого розвитку.

Варто зауважити, що наукові засади національної концепції сталого розвитку України мають стати підґрунтям для створення законодавчих, нормативно-правових і регулятивних документів із реалізації політики сталого розвитку, визначення пріоритетів та індикаторів ефективності такої політики відповідно до періодичності її впровадження. Політика сталого розвитку в коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі має спиратися на визначені програмними документами рівні сталого розвитку суб'єктів господарювання й принципи життєдіяльності.

Критеріями досягнення сталого розвитку мають бути:

• наявність умов і можливостей безпечного та гідного життя й розвитку для сучасних і майбутніх поколінь;

• набуття духовно-моральних цінностей; формування та реалізація суспільних норм і принципів сталого розвитку;

• забезпечення та мінімізація економічних, соціальних та екологічних ризиків; раціонального залучення, споживання та використання природних ресурсів;

• досягнення високого рівня та якості життя;

• демократизація управління сталим розвитком; якісне законодавство;

• нові стратегічні орієнтири соціальної політики;

• формування людського, інтелектуального та соціального капіталу;

• реалізація в економічній політиці принципів інноваційності та сталості;

• започаткування моніторингу сталого розвитку в державі та її регіонах.

За роки незалежності України на законодавчому рівні реалізовувалася діяльність, що спрямована на формування екологічно безпечного довкілля. Зокрема, було прийнято Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2020 року» № 2697-VIII (2010), згідно з яким стратегічною метою національної екологічної політики визначено стабілізацію та поліпшення стану навколишнього природного середовища для безпечного життя та здоров'я населення шляхом інтеграції екологічної політики щодо соціально-економічного розвитку України, а також упровадження екологічно збалансованої системи природокористування й збереження природних екосистем.

Стратегією визначено конкретні завдання, з-поміж яких варто назвати такі: підвищити рівень суспільної свідомості у сфері екології; покращити ситуацію з раціональним природокористуванням; створювати безпечні для життя та здоров'я населення екологічні умови; інтегрувати засади екологічного управління в загальну політичну систему; досягти збереження біоландшафтного розмаїття за допомогою запобігання невиправданим втратам; провадити екологічно збалансовану природоохоронну політику з боку владних структур; оптимізувати управлінські рішення регіональної влади у сфері екології.

Відповідно до аналізу системи побудови державної політики сталого розвитку можна охарактеризувати її визначальні етапи. Державна політика екологізації економіки дає змогу дотримуватися вимог політичної частини Угоди про асоціацію з ЄС, перерозподілити приватний капітал зі старих енерго- та ресурсовитратних підприємств у нові високотехнологічні та енерго- і ресурсозбережувальні, нові

продукти експорту до держав ЄС. Головними завданнями державної політики є розроблення концепції та програми екологізації економіки відповідно до інституційних і правових умов, що потребує адаптації правової бази до стандартів ЄС згідно з Угодою про асоціацію.

Сторони додатково підтвердили забезпечення дотримання ***головних міжнародних стандартів праці:***

• свобода об'єднань та ефективне визнання права на колективні збори;

• усунення всіх форм примусової чи обов'язкової праці;

• фактичне викорінення дитячої праці;

• усунення дискримінації стосовно зайнятості та професії.

Сторони наголосили на тому, що трудові стандарти не мають підлягати використанню протекціоністських цілей у торгівлі. Також сторони гарантували, що їх екологічна політика буде ґрунтуватися на принципах, які зобов'язують вжиття превентивних заходів, відшкодовування в пріоритетному порядку шкоди, заподіяної навколишньому середовищу, сплату штрафів забруднювачами. Угода про асоціацію між Україною та ЄС передбачає сприяння та заохочення торгівлі та прямих іноземних інвестицій в екологічно чисті товари, послуги і технології, сприяння використанню відновлюваної енергії та енергоощадних продуктів, екологічного маркування товарів тощо.

Особливу увагу приділено сприянню торгівлі легальною та сталою лісогосподарською продукцією, а також управлінню рибними запасами на засадах сталого розвитку. Сторони зобов'язалися не послаблювати, не знижувати наявний рівень охорони навколишнього природного середовища та праці з метою покращання торгівлі або інвестицій. Для забезпечення моніторингу впровадження та дотримання запланованих заходів сторони домовилися про створення окремого інституційного механізму, який передбачає скликання Дорадчої групи з питань сталого розвитку, що буде складатися з незалежних представницьких громадських організацій, створення Підкомітету з питань торгівлі та сталого розвитку, а також процедури розв'язання проблем.

Оцінка можливих наслідків для бізнесу. Підтвердження гарантій дотримання високих екологічних стандартів та забезпечення дотримання принципів вжиття превентивних заходів і від-

шкодування заподіяної навколишньому природному середовищу шкоди може мати короткотермінові негативні наслідки для екологічно шкідливих виробництв. Адже передбачені в Угоді інституційні механізми моніторингу дотримання екологічних стандартів підвищать тиск на ці підприємства щодо дотримання ними відповідних екологічних стандартів. З огляду на це зростуть видатки підприємств на дотримання таких стандартів. Це насамперед стосуватиметься видобувної галузі промисловості, яка здійснює виробництво і розподілення електроенергії, газу та води, продукції хімічної чи металургійної промисловості тощо.

Водночас виконання вищезгаданої Угоди про асоціацію сприятиме розвитку бізнесу, що пов'язаний із відновлюваними джерелами енергії, виробництвом екологічно чистих товарів тощо. У цьому контексті прибутковими можуть стати такі галузі, як органічне сільське господарство, біоенергетика та інші види енергетики, що пов'язані з відновлюваними джерелами енергії, виробництво «екологічно дружньої» побутової хімії тощо. Сприяння використанню енергоощадних технологій позитивно впливатиме на структуру української економіки в довгостроковій перспективі. Загалом Україна дотримується визнаних на міжнародному рівні стандартів праці, тому додаткові гарантії їх дотримання не повинні призвести до суттєвого зростання видатків українських підприємств.

Оцінка можливих наслідків для домогосподарств. Гарантії дотримання високих стандартів охорони навколишнього природного середовища та стандартів праці мають справити позитивний вплив на здоров'я та довголіття людей. Сприяння використанню екологічного маркування товарів також має забезпечити кращу поінформованість споживачів. Проте використання вищих екологічних стандартів має передбачати збільшення видатків підприємств на дотримання цих стандартів, що може негативно вплинути як на зайнятість, так і на рівень доходів громадян.

Ринок праці, ймовірно, потребуватиме нових фахівців, які зможуть забезпечити розроблення та дотримання вищих екологічних стандартів у всіх сферах життя суспільства. Угодою передбачено інституційні механізми контролю громадянського суспільства за дотриманням принципів сталого розвитку в екологічній, економічній і соціальній політиці держави. Це може посилити

вплив відповідних громадських організацій і покращити представництво інтересів населення та майбутніх поколінь щодо вироблення державної політики.

Оцінка можливих наслідків для державного сектору. Забезпечення високих екологічних стандартів і дотримання міжнародно визнаних стандартів праці зумовлює необхідність подальшої модернізації та підвищення ефективності відповідних державних структур. Особливо важливим буде моніторинг дотримання чинних стандартів, а також поступова гармонізація з відповідними нормами та практиками ЄС.

У 2017 р. спеціалісти Програми розвитку ООН розробили Стратегію сталого розвитку України до 2030 року. Вона була спрямована на виконання Україною міжнародних зобов'язань і створення реальних передумов для набуття країною повноправного членства в ЄС, зокрема виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Метою Стратегії є забезпечення високого рівня та якості життя населення України, створення сприятливих умов для діяльності нинішнього та майбутніх поколінь і припинення деградації природних екосистем шляхом упровадження нової моделі економічного зростання, що базується на засадах сталого розвитку. Досягнення цієї мети відповідає світоглядним цінностям і культурним традиціям українського народу та міжнародним зобов'язанням України.

Стратегічне бачення сталого розвитку України ґрунтується на забезпеченні національних інтересів і виконанні міжнародних зобов'язань України щодо переходу до сталого розвитку. Це передбачає такі цілі сталого розвитку в Україні:

- подолання дисбалансів в економічній, соціальній та екологічній сферах;
- трансформація економічної діяльності, перехід на засади «зеленої економіки»;
- побудова мирного та безпечного, соціально згуртованого суспільства з належним врядуванням та інклюзивними інституціями;
- забезпечення партнерської взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, бізнесу, науки, освіти й організацій громадянського суспільства;
- повна зайнятість населення;

• високий рівень науки, освіти й охорони здоров'я;

• підтримання довкілля в належному стані, що буде забезпечувати якісне життя та добробут нинішнього і майбутніх поколінь;

• децентралізація та впровадження регіональної політики, яка передбачає гармонійне поєднання загальнонаціональних і регіональних інтересів;

• збереження національних культурних цінностей і традицій.

В Україні практична реалізація стратегічного планування сталого розвитку може бути успішною лише за умов застосування різних теоретичних і практичних підходів: системного і проєктного менеджменту та адміністративного планування (було поширене до періоду незалежності України, його традиції збереглися і донині).

Лише комплексні, системні підходи до вирішення проблем сталого розвитку в умовах міжнародних економічних криз і пандемій, інформаційної, гібридної та гарячої війни з російським агресором, недостатньої сформованості народно-господарського комплексу України, вразливого до міжнародної кон'юнктури, можуть створити основи для реалізації національної стратегії сталого розвитку на основі міжнародного досвіду, сучасних глобальних соціально-економічних та науково-технічних технологій.

Список рекомендованих джерел

1. Білорус О. Г., Мацейко Ю. М. Глобальний сталий розвиток : монографія. Київ : КНЕУ, 2006. 488 с.
2. Борщук Є. М. Основи теорії стійкого розвитку еколого-економічних систем : монографія. Львів : Растр-7, 2007. 435 с.
3. Браун Л. Р. Экоэкономика: как создать экономику, оберегающую планету: пер. с англ. М. : Весь мир, 2003. 392 с.
4. Веймер Д., Вайнінг Е. Аналіз політики: концепції і практика. Київ : Основи, 1998. 654 с.
5. Вернадский В. Биосфера и ноосфера. М. : Наука, 1989. 258 с.
6. Куйбіда Василь, Бурик Зоряна. Сталий розвиток України: цілі та механізми реалізації : монографія. Київ : НАДУ, 2019. 384 с.
7. Сталий розвиток суспільства : навч. посіб. / А. Садовенко та ін. Вид. 2-ге. Київ, 2011. 392 с.
8. Чуріканова О. Ю., Загорулько К. А. Аналіз індикаторів сталого розвитку. *Економіка та держава.* 2017. № 2. С. 56–60.

9. Цілі сталого розвитку 2016–2030 : нац. доп. URL: http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/
10. King Alexander, Schneider Bertrand. The First Global Revolution: A Report by the Council of The Club of Rome. Pantheon Books; 1st edition (September 3, 1991). 286 p.
11. Klarin, T. The Concept of Sustainable Development: From its Beginning to the Contemporary Issues. *Zagreb International Review of Economics & Business,* 2018. Vol. 21. N 1. P. 67–94.
12. Kyoto Protocol Official Site. URL: http://www.kyotoprotocol.com/
13. Lele, S. M. (1991). Sustainable development: A Critical Review. World Development, 19 (6), 607–621.
14. Webster's New Collegiate Dictionary (Third Edition, Humngry Mints Inc., New York, 2008). P. 1478.

5.2. Соціальна політика і соціальна безпека України в умовах формування глобального інформаційного суспільства

Глобалізаційні процеси, які набули революційних темпів розвитку в кінці XX – на початку XXI ст., ґрунтуються переважно на масовому використанні сучасної обчислювальної техніки, інформаційно-комунікаційних комп'ютерних технологій і мереж, що є характерною ознакою формування та становлення глобального інформаційного суспільства.

Глобальне інформаційне суспільство організаційно і функціонально складається з регіональних і національних моделей інформаційного суспільства, що пов'язані між собою, формуються і розвиваються несинхронно, з різною швидкістю становлення та еволюції. Глобальне інформаційне суспільство, по-перше, є базою для формування глобального економічного, політичного, соціального і гуманітарного суспільств, по-друге, саме є залежним від розвитку вказаних суспільств.

У цих умовах кардинально змінюється зміст категорії влади, яка набуває ознак інформаційної влади – здатності суб'єктів інформаційно-комунікаційної політичної діяльності інтегрувати суспільну думку, підкоряти волю і спрямовувати суспільно-політичну та іншу діяльність людей за допомогою системи різних

публічних інститутів (державних і недержавних), суспільних технологій (примусу і маніпуляції), масмедіа та лідерів громадської думки.

Подібне розуміння змісту інформаційно-комунікаційної діяльності дає підстави виокремити **електронний соціальний інституціоналізм** (діяльність електронних соціальних інститутів) та **електронну соціальну демократію** (діяльність у соціальній сфері електронного парламенту, електронного уряду, електронного суду).

У процесі формування та еволюції інформаційного суспільства, що глобалізується, суспільна практика була перенесена з організації роботи електронного уряду (забезпечення відкритості публічної інформації та надання публічних послуг в режимі онлайн) на організацію системи електронного урядування (використання методів і технологій електронної демократії).

З огляду на реалізацію соціальної політики держави в умовах становлення інформаційного суспільства, наприклад у Європі, виокремилося кілька підходів.

Зокрема, у Франції роблять акцент на програмно-технічному забезпеченні взаємодії органів держави і громадян через розбудову мереж соціальної комунікації. У Швеції робота електронного уряду базується на наданні урядових послуг своїм громадянам, орієнтуючись переважно на соціальні аспекти, і меншою мірою – на лібералізацію телекомунікацій.

У Великій Британії вплив громадян на ухвалення урядових рішень забезпечують шляхом опитувань громадської думки. В режимі онлайн громадяни можуть отримати соціальні послуги і пільги, сплатити податки, повідомити про зміну свого місця проживання, замовити документи (паспорт, свідоцтво про народження, права водія). Тут можна подати заяву до поліції, вступити до університету, отримати консультацію із соціального захисту і т. ін. Приватні компанії на урядовому порталі можуть зареєструвати свої нові компанії, здійснити поставки своєї продукції, зробити соціальні внески та нарахування, сплатити податки.

У цьому разі, насамперед, становлять інтерес зв'язки між формуванням глобального соціального суспільства та глобального інформаційного суспільства, які є об'єктом і предметом дослідження таких наук, як соціоглобалістика та інфоглобалістика.

На нашу думку, **соціоглобалістика** – це наука, що досліджує глобальні соціальні структури, глобальні соціальні відносини, глобальну соціальну свідомість та глобальну соціальну діяльність, які перебувають в інтегрально-функціональній єдності та взаємодії.

Зрозуміло, що функціонування глобальної соціальної сфери потребує наявності налагодженої системи соціальної комунікації між суб'єктами глобального соціального суспільства: глобальними, цивілізаційно-регіональними, національно-державними і локальними соціальними структурами влади, соціальними групами та громадянами.

Формування глобального соціального суспільства так само, як і формування глобального економічного, політичного та гуманітарного суспільств, пов'язане з формуванням інформаційного глобального суспільства, що має свої параметри та унікальну специфіку, характерну для цього етапу цивілізаційного суспільного розвитку.

Основні засади теорії інформаційного суспільства були сформульовані в працях Д. Белла, З. Бжезінського, М. Кастельса, Й. Масуди, Е. Тоффлера, А. Турена, Ф. Уебстера,та ін.

Наприклад, Ф. Уебстер виокремлює 5 типів теорій інформаційного суспільства: технологічні, економічні, пов'язані зі сферою зайнятості, просторові або географічні, культурні, в основу яких покладено відповідні й однойменні критерії.

Схожі погляди демонструє при дослідженні теоретичних засад інформаційного суспільства і У. Мартін, який наводить 5 критеріїв типології інформаційного суспільства:

- економічний, у контексті якого інформаційний сектор розглядається як рух до формування інформаційного суспільства та як складова частина сучасного економічного життя;
- технологічний, який демонструє проникнення технології в усі сфери суспільної діяльності індивідів;
- соціальний, що робить акценти на зміні стандартів соціальної поведінки індивідів під впливом інформаційних технологій;
- політичний, який розглядається як своєрідний глобальний форум, що створює умови для пересічних громадян брати безпосередню участь у суспільному управлінні;
- культурний, який показує взаємопроникнення і міжкультурну взаємодію у глобальному масштабі.

У цій критеріальності інформаційного суспільства, за У. Мартином, найбільший інтерес становить соціальний критерій, пов'язаний зі зміною соціальної поведінки індивідів під впливом інфокомунікаційних технологій, до яких, на нашу думку, варто додати технологічний рівень розвитку цифрової обчислювальної техніки та комп'ютерних соціальних мереж.

Комп'ютерні соціальні мережі були предметом особливої дослідницької уваги М. Кастельса, який досліджував мережеві структури як комплекси взаємопов'язаних вузлів, конкретний зміст яких залежить від архітектури і функціонування мережевої структури, що розглядається.

Зв'язок між указаними вузлами він визначав як здатність до комунікації, включення до мережі – як доступ до інформації, а саму інформацію – як основний ресурс сучасності, що передається шляхом комунікації через указані мережі.

Сучасні комп'ютерні соціальні мережі, побудовані на технологічній основі інтернету, характеризуються відкритістю, децентралізацією, саморозвитком, домінуванням горизонтальних зв'язків та іншими властивостями, які забезпечують ефективні комунікації між індивідами та їх об'єднаннями і можливістю швидко отримувати необхідну інформацію.

Своєю чергою, ці принципово нові інформаційні можливості дають підстави для перегляду традиційно соціального за своєю комунікаційною суттю поняття «співтовариства», враховуючи його просторові, організаційні і ціннісні характеристики, які забезпечують соціальну ідентичність, обмін інформацією та соціальну взаємодію.

Відповідно до критерію функціональності інформаційного суспільства виокремлюють такі моделі формування національного інформаційного суспільства: ліберальну, соціально орієнтовану, інтегровану, керовану і формальну.

Ліберальна модель національного інформаційного суспільства характеризується мінімізацією державного втручання і домінуванням приватно-лібералізаційних підходів до формування інформаційного сектору суспільства, де провідну роль відіграють приватні підприємства і масмедіа.

У цій моделі практично немає місця для реалізації соціальної політики держави, оскільки її головною метою є отримання інформаційним та медіа-бізнесом свого прибутку, якому держава просто не повинна заважати.

Соціально орієнтована модель національного інформаційного суспільства характеризується провідною роллю держави у формуванні інформаційного сектору суспільства, гарантуванням збалансованого забезпечення національних та соціальних інтересів в інформаційній сфері, переважанням в інформаційній політиці стратегій соціальної безпеки та захисту населення.

Інтегрована модель національного інформаційного суспільства характеризується ефективною співпрацею державного, приватного та громадського секторів у процесі становлення інформаційного суспільства та його структур.

У цій моделі інформаційного суспільства становлять інтерес насамперед технологічні аспекти співпраці державних, приватних та громадських інституцій, які мають сприяти на основі сучасних інфокомунікаційних технологій розвитку соціальної сфери суспільства і забезпеченню соціальних потреб та інтересів громадян.

Керована модель національного інформаційного суспільства характеризується досить жорстким державним регулюванням інформаційної сфери суспільства та домінуванням у ній державних підприємств і масмедіа.

За умови вагомості соціальної компоненти в соціально-політичному розвитку держав (наприклад соціалістичного типу) подібні моделі інформаційного суспільства за соціальною сутністю наближаються за змістом до соціально орієнтованих моделей інформаційного суспільства.

Формальна модель національного інформаційного суспільства характеризується формальною підтримкою розбудови інформаційної сфери суспільства за відсутності реальної соціально-економічної і техніко-технологічної основи для розвитку інформаційного суспільства.

Національні стратегії формування інформаційного суспільства, особливості формування глобального інформаційного суспільства, цивілізаційно-територіального та регіонального розвитку певних країн теж суттєво впливають на формування національної моделі сучасного інформаційного суспільства.

Наприклад, ***американська модель*** модерного інформаційного суспільства побудована на ліберальній ринковій ідеології, яка

характеризується державною підтримкою діяльності приватного бізнесу в інформаційній сфері, зниженням податків, законодавчим гарантуванням широкої свободи суб'єктам інформаційного ринку.

Роль американської держави в регулюванні внутрішнього інформаційного простору і забезпеченні «соціальності» американського суспільства є мінімальною.

Натомість роль американської держави в експорті ідеології та сутності американської моделі інформаційного суспільства близька за принципами і методами діяльності до керованої моделі інформаційного суспільства, спрямованої на забезпечення глобального інформаційного лідерства США як інформаційної імперії.

Японська модель побудови інформаційного суспільства, на відміну від експортно орієнтованої американської моделі сучасного інформаційного суспільства, є більш, так би мовити, внутрішньосоціальною.

Вона характеризується стратегією вдосконалення системи корпоративного управління, прийнятою в цій країні, на засадах владної ієрархічної піраміди, що будується на принципах розбудови вказаної моделі інформаційного суспільства:

• взаєморозуміння і взаємодопомоги вищого і нижчих рівнів управління суспільного управління;

• пріоритетного розвитку інформаційних технологій;

• упровадження інформаційних послуг у всі сфери суспільного життя.

Європейська модель інформаційного суспільства, як і японська (на відміну від американської), є більш соціально-центричною і такою, що розглядає інформаційне суспільство в контексті:

• сукупних знань, отримання яких є основною умовою добробуту кожної людини і кожної держави;

• безбар'єрного доступу до інформації та вміння нею користуватися;

• формування глобального суспільства, в якому обмін інформацією здійснюється без часових, політичних і просторових меж, що сприяє взаємному проникненню культур і відкриває кожному суспільству нові можливості для ідентичного розвитку.

Зокрема, *скандинавська версія* європейської моделі інформаційного суспільства спрямована на підвищення якості життя та добробуту громадян на основі підвищення рівня знань.

У цій версії європейської моделі інформаційного суспільства основними стимулюючими чинниками його розвитку є доктринальні підходи, які дають змогу здійснювати моніторинг суспільних змін, спричинених розвитком інфокомунікаційних технологій:

• підвищення рівня знань серед населення;

• формування великих груп суспільства, здатних сприйняти зміни у виробництві технологій та передачі знань;

• забезпечення доступності національної мови та державних інтерфейсів у мультимедіа системах;

• упровадження інноваційних програм, спрямованих на вдосконалення соціальних послуг для людей старшого покоління;

• урахування побажань клієнта при розробці соціальних послуг інформаційного суспільства;

• міжнародної співпраці у сфері інформаційних технологій тощо.

Одним з найважливих аспектів формування сучасного інформаційного суспільства, що глобалізується, та національних моделей інформаційного суспільства є принципова ідеологічна та соціально-структурна відмінність базису інформаційного суспільства від базису індустріального суспільства.

Соціальною основою індустріального суспільства (в ідеалі) був так званий «середній клас», який складався переважно з кваліфікованих робітників і службовців, зорієнтованих на соціально-економічні цілі суспільства, своєї соціальної групи, конкретного індивіда.

Принципово іншою соціальною основою інформаційного суспільства як такого є соціально-віртуальний «інтелектуально-інформаційний клас» – працівники масмедіа та інформаційного програмно-технологічного бізнесу, фрілансери, учасники соціальних мереж.

Останні структури та суб'єкти інформаційного суспільства часто не мають спільних соціально-економічних цілей, переважно контролюються великим олігархічним бізнесом, спецслужбами і латентними соціальними групами, часто характеризуються діаметральними ідейно-політичними поглядами і культурно-цивілізаційними цінностями.

Формування соціально-віртуального «середнього класу» інформаційного суспільства руйнує традиційний (класичний) «се-

редній клас» індустріального суспільства, що призводить до більш жорсткого, нового за своєю суттю соціального протистояння.

Традиційне соціальне протистояння по лінії буржуазії – найманих працівників, яке переважно обмежувалося соціально-економічною сферою суспільства і наповнювалося імперським геополітичним змістом, доповнюється (і часто переважає) цивілізаційно-культурним, національно-релігійним, соціально-інтелектуальним та соціально-психологічним протистоянням, яке підсилюється і є об'єктом маніпулювання з боку глобальних засобів масової комунікації.

Становлення сучасного інформаційного суспільства будь-якого ієрархічного рівня (глобального, цивілізаційно-територіального, регіонального, національно-державного) пов'язане не тільки з позитивними моментами (покращання доступу до інформації, можливості підвищення ефективності та продуктивнсті праці на основі сучасних інфокомунікаційних технологій).

Серед негативних моментів формування сучасного інформаційного суспільства вчені справедливо виокремлюють значне розширення можливостей маніпулювання суспільною свідомістю, ведення інформаційних війн, бюрократичного та олігархічного регулювання доступу до інформації не тільки на техніко-технологічному, а й на політичному та соціально-комунікаційному рівнях.

Дослідження особливостей розробки та впровадження соціальної політики і безпеки в умовах становлення інформаційного суспільства вимагають певного перегляду традиційного формування ідейно-теоретичних і технологічних основ сучасної соціальної політики держави.

Як уже вказувалося, об'єктом впливу соціальної політики держави традиційно визначають суспільство, соціальні групи, окремих індивідів, які за певних умов можуть бути водночас носіями і суб'єктами соціальної політики, що, своєю чергою, потребують соціальної безпеки своєї життєдіяльності.

В умовах становлення інформаційного суспільства питання інформаційної безпеки держави, громадян, соціальних груп слід розглядати в більш широкому контексті забезпечення соціальної безпеки вказаних вище індивідів, соціальних груп та держав.

Раніше зазначалося, що до найважливіших соціальних функцій держави належать: визначення завдань соціального розвитку,

законотворча діяльність у сфері соціального життя суспільства, створення умов для забезпечення соціальної безпеки громадян і впровадження політики з використанням соціальних технологій і засобів соціально-політичного менеджменту та маркетингу, в яких обов'язково присутні інформаційно-комунікаційні компоненти.

Головною метою розробки і впровадження соціальної політики держави в умовах становлення і розвитку сучасного інформаційного суспільства є забезпечення та нормативне регулювання відносин між суспільством і громадянами шляхом здійснення та регулювання політико-правових та інфокомунікаційних відносин між індивідами і соціальними групами, до яких вони належать.

Утім, зовсім не обов'язково, щоб між державою і громадянами був якийсь посередник у вигляді окремої соціальної групи. Але використання соціальних структур та елементів громадянського суспільства для здійснення соціальної комунікації держава – громадянин, безумовно, розширює управлінсько-регулятивні можливості цієї соціальної комунікації, підвищує рівень соціальної безпеки та соціального захисту громадян.

Тривалий час вважалося, що суб'єктами соціальної політики і, відповідно, соціальної безпеки, мають виступати насамперед спеціалізовані державні організації та установи, що здійснюють соціальні функції держави.

Але розвиток системи соціальних структур та інфокомунікаційних мереж і технологій функціонування громадянського суспільства значно розширив перелік суб'єктів державної соціальної політики за рахунок недержавних, неурядових організацій, які спроможні досить успішно здійснювати функції розробки і впровадження соціальної політики в умовах становлення інформаційного суспільства.

Ефективна і зважена соціальна політика разом з продуманою і виваженою інформаційною політикою держави є функціональною основою стабільного стану та еволюції політичної системи суспільства, а сама соціальна політика – основою та важливим елементом творення соціальної держави в умовах становлення інформаційного суспільства.

Соціальна правова держава, яка характеризується особливим акцентом на забезпеченні соціальної безпеки в умовах становлення сучасного інформаційного суспільства, повинна гарантувати:

• участь громадянина у політиці та економіці;

• діяльність державних інститутів, які здійснюють охорону права на життя, свободу, приватну та суспільну власність;

• стабільність роботи соціальних систем: економічної, освітньо-культурної, соціального забезпечення.

Відповідно до основних принципів діяльності сучасної соціальної держави (соціального партнерства, соціальної солідарності, справедливого розподілу благ, субсидіарності, соціального страхування, забезпечення гідних умов праці) та зайнятості можна виокремити її основні завдання:

• забезпечення рівних ринкових можливостей і реалізації прав індивидів на частину виробленого суспільного добробуту через справедливий розподіл прибутків і майна;

• зменшення диференціації на бідних і багатих;

• забезпечення індивідуальної свободи, принципів справедливості, всебічного розвитку особистості, поваги до гідності людини, створення умов для участі людей у суспільному житті;

• удосконалення технологій та правових механізмів соціальної політики, що гарантують реалізацію основних соціальних прав і сприяють розширенню системи соціального забезпечення.

На основі характеристик двох найпоширеніших моделей соціальної держави (соціал-демократичної та ліберальної), фахівці пропонують досліджувати проблеми функціонування органів соціальної держави крізь призму реалізації спеціальних соціальних технологій, механізмів та методів соціально-політичного маркетингу.

Останні орієнтовані на максимальне задоволення основних соціальних потреб та інтересів певних соціальних груп, забезпечення громадян спільними суспільними благами, справедливий розподіл матеріальних (економічних) та нематеріальних (гуманітарних) ресурсів для досягнення принципів справедливості, забезпечення соціальної солідарності і стабільності в суспільстві.

У цьому зв'язку потрібно зробити особливий наголос на справедливості розподілу державою між усіма громадянами і соціальними групами так званих нематеріальних ресурсів інформаційного суспільства. Враховуючи, що в інформаційному суспільстві інформаційні ресурси та знання виходять на провідні

позиції, вільний і рівний доступ людей до інформації (в тому числі публічної), сучасних знань, ресурсів освіти і культури набуває принципового значення.

З огляду на це принцип забезпечення в соціальній державі соціальної справедливості і соціальної безпеки в умовах становлення сучасного інформаційного суспільства є важливою методологічно-праксеологічною основою для соціального партнерства між державою, соціальними групами і громадянами, суб'єктами та об'єктами ринку з метою підвищення параметрів соціально-економічного та культурно-духовного життя, освітньо-культурного рівня всіх громадян незалежно від їхнього соціального статусу.

У такому контексті соціальна політика в умовах становлення інформаційного суспільства повинна визначати зміст і рівень розвитку соціальності держави, формулювати принципи соціально-правових відносин у суспільстві, гарантувати функціонування симетричної комунікації і практичну взаємодію структур держави і структур та елементів громадянського суспільства.

За такого розуміння необхідності реалізації справедливої і симетричної соціальної комунікації між структурами держави і структурами громадянського суспільства, на нашу думку, має рацію українська дослідниця А. Сіленко, яка розглядає соціальну політику, як:

• мистецтво узгодження інтересів громадян, інтересів індивідів і держави, різного рівня людських спільнот, груп у сфері соціальних відносин;

• систему взаємодії органів публічної (державної) влади, недержавних структур та особистості для забезпечення її життя та розвитку.

Варто також зауважити, що Б. Ракитський визначав соціальну політику через соціально-комунікаційний контекст – як соціальні відносини між соціальними групами, а Г. Соловей – через гармонізацію соціальних інтересів у сфері виробництва, розподілу і споживання благ у контексті діяльності органів публічної (державної) влади, органів місцевого самоврядування та суспільних інститутів, яка сприяє узгодженню інтересів цих груп з інтересами людей та стратегічними цілями суспільства.

Отже, категорія соціальної політики розглядається вказаними дослідниками як суспільний феномен, що системно інтегрує різно-

манітні багатофакторні соціальні чинники: соціальні відносини та соціальні процеси життєдіяльності соціуму, які впливають на формування та реалізацію соціальних цінностей, соціальну безпеку людини, задоволення соціальних потреб та інтересів громадян, зокрема в інформаційно-комунікаційній та освітньо-культурній сферах.

На думку Г. Віленського і Ч. Лебо, в розвинених соціальних державах з високими стандартами життєвого рівня громадян реалізуються дві основні моделі соціальної політики:

• інституціональна – з перерозподілом матеріальних благ переважно на державному рівні з мінімізацією ролі структур громадянського суспільства;

• залишкова – з наданням державної допомоги за сприяння структур та елементів громадянського суспільства у випадках, коли людина не здатна вирішити свої проблеми індивідуально.

Таким чином, правомірно стверджувати, що метою здійснення соціальної політики є створення умов для соціальної безпеки, а отже, і стабільності функціонування соціальної системи суспільства загалом.

А соціальну політику і забезпечення соціальної безпеки держави в умовах становлення інформаційного суспільства слід розглядати як політику, спрямовану на скоординоване через інформаційну сферу суспільства функціонування політичної, економічної та соціальної сфер суспільства, на основі забезпечення гідного рівня життя, соціального захисту, соціальної, інформаційної безпеки суспільства, соціальних груп і громадян.

Відповідно до такого тлумачення соціальної політики та соціальної безпеки головним завданням соціальної держави, на нашу думку, є стабільне функціонування політичної системи, зокрема соціально-політичних інститутів суспільства, узгоджене функціонування всіх структур та елементів соціальної системи, гармонізація громадянської (суспільної) діяльності всіх суб'єктів соціальної політики вказаного суспільства.

За умови формування сучасного глобального інформаційного суспільства та національних моделей інформаційного суспільства проблеми соціальної безпеки та соціального захисту держави, громадян, соціальних груп можна розглядати також і в інформаційному аспекті створення умов для соціальної безпеки та соціального захисту громадян, етнічних та соціальних груп, держав і груп держав.

Зокрема, серед головних функцій ефективної соціальної політики в соціально відповідальній державі в умовах формування інформаційного суспільства виокремлюють:

• визначення стратегічних, тактичних і поточних завдань соціального розвитку суспільства, забезпечення законотворчої, нормотворчої і практичної діяльності на основі сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у соціальній сфері суспільства;

• забезпечення розробки і впровадження політики соціальної безпеки і соціального захисту громадян, соціальних груп, держав і груп держав шляхом використання сучасних соціальних інфокомунікаційних технологій, соціальних механізмів і технік і соціально-політичного менеджменту та маркетингу;

• використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій при організації законотворчої (парламент, президент), нормотворчої (уряд) діяльності та практичного впровадження соціальної політики (соціальні структури держави та соціальні структури громадянського суспільства).

Соціальна політика, насамперед, реалізується шляхом:

• формування стратегії і тактики соціального розвитку суспільства;

• розробки і ухвалення правових актів (законів, указів президента, постанов уряду);

• затвердження комплексних цільових соціальних програм, що повинні розроблятися органами представницької та виконавчої влади за участі громадян.

Останнє передбачає існування регулярної і симетричної соціальної комунікації між структурами держави, структурами громадянського суспільства і громадянами.

Ефективна і дієва соціальна політика спрямована, по суті, на створення умов для соціальної безпеки громадян і є гарантом цілісності і стабільного функціонування політичної системи суспільства, особливо в умовах формування національної моделі інформаційного суспільства, яка має реалізовуватися на основі дотримання принципів соціальної справедливості, зокрема і в інформаційній сфері суспільства.

Як уже зазначалося, на базі основних принципів організації і функціонування соціальної держави (соціального партнерства,

соціальної солідарності, субсидіарності, справедливого розподілу суспільних благ, соціального страхування, соціального забезпечення зайнятості, забезпечення безпеки і гідних умов оплати праці) виокремлюють основні завдання соціальної політики держави:

• забезпечення законних прав громадян на частину суспільного добробуту через механізми справедливого розподілу прибутків і майна;

• зниження ринково обумовленої нерівномірності в доходах та несправедливої соціальної диференціації на бідних і заможних;

• забезпечення прав і свобод людини, здійснення принципів справедливості, сприяння розвитку особистості, повага до гідності особи, забезпечення активної участі людей у суспільному житті;

• удосконалення соціально-правових механізмів, які забезпечують основні соціальні права і сприяють розширенню мережі соціального забезпечення.

Соціальна політика держави, яка здійснюється через організацію і функціонування інститутів соціальної правової держави в умовах становлення сучасного інформаційного суспільства, повинна забезпечуватися шляхом:

• соціально-економічного регулювання економічних процесів (економічна сфера);

• правового (законодавчого) і практичного гарантування політичних прав і свобод громадян шляхом безперешкодної участі у виборах, референдумах, зібраннях (політична сфера);

• забезпечення соціальних гарантій, пільг і послуг, які юридично визначені і виходять з практичних можливостей їх задоволення державою (соціальна сфера);

• законодавчого і реального забезпечення свободи слова та діяльності засобів масової інформації й інформаційної безпеки громадян, соціальних груп та держави (інформаційно-комунікаційна сфера).

Як уже зазначалося, в умовах становлення глобального інформаційного суспільства та національних моделей інформаційного суспільства, його нематеріальні (гуманітарні) ресурси стають більш важливими, ніж матеріальні (економічні). В цих умовах принципи соціальної справедливості щодо вільного і рівного забезпечення доступу громадян до знань, інформаційних

ресурсів, науки, освіти і культури набувають особливо важливого суспільного значення.

При такому розумінні категорії соціальної політики, спрямованої на гарантування соціальної безпеки держави, соціальних груп і громадян в умовах становлення інформаційного суспільства потрібно змінювати підходи до розуміння змісту і рівня розвитку соціальності держави.

А паралельно слід формувати осучаснені соціально-правові відносини у суспільстві, гарантувати регулярну і симетричну соціальну комунікацію та взаємодію структур держави і структур громадянського суспільства при розробці і впровадженні соціальної політики держави.

У результаті соціальна політика держави в умовах становлення сучасного інформаційного суспільства повинна розглядатися як важливий суспільний феномен, що системно інтегрує різноманітні багатоаспектні соціальні чинники:

• соціальні відносини;

• процеси життєдіяльності соціуму;

• процеси формування та реалізації соціальних цінностей;

• соціальну безпеку людини;

• задоволення соціальних, освітньо-наукових і культурно-духовних потреб та інтересів громадян.

Оскільки інформаційне суспільство в Україні поки що перебуває на початковому етапі становлення, національна модель соціальної безпеки та соціальної політики еволюціонує під тиском глобальних фінансово-економічних структур від патерналістської моделі радянського зразка в напрямі формування ринкової моделі соціальної безпеки та соціальної політики без урахування рівня соціально-економічного та інформаційно-комунікаційного розвитку країни, ментальності, культури та історичних традицій українського народу, що робить проблематичним ефективне запровадження в Україні ліберальної моделі соціальної та інформаційної безпеки.

Досліджуючи соціальну політику сучасних держав, необхідно звернути увагу на базові характеристики сучасного інформаційного суспільства, яке кардинально змінює сучасну політику і, зокрема, сучасну соціальну політику держави як такої.

Головна особливість формування глобального інформаційного суспільства – використання інформаційно-комунікаційних технологій та здатність домінування інформаційної влади з погляду підкорення волі і спрямовування діяльності людей за допомогою суспільних інститутів (державних і недержавних), суспільних технологій (влади та маніпуляції), масмедіа і лідерів громадської думки.

Подібний підхід дає підстави розглядати електронний соціальний інституціоналізм (діяльність електронних соціальних інститутів) та електронну соціальну демократію (діяльність у соціальній сфері електронного парламенту, електронного уряду, електронного суду).

Сучасні комп'ютерні соціальні мережі характеризуються відкритістю, децентралізацією, саморозвитком, домінуванням горизонтальних зв'язків та іншими властивостями, які забезпечують ефективні комунікації між індивідами та їх об'єднаннями.

Як уже зазначалося, державна соціальна політика в умовах становлення інформаційного суспільства повинна реалізовуватися через: регулювання економічних процесів (економічна сфера); забезпечення політичних прав і свобод громадян (політична сфера); соціальних гарантій, пільг і послуг (соціальна сфера); свободи слова, діяльності ЗМІ, інформаційної безпеки суспільства і громадян (інформаційно-комунікаційна сфера).

Окремо варто згадати про прагнення російського агресора, який у 2014 р. розпочав так звану гібридну війну проти України, впливати на соціальну політику і соціальну безпеку українського суспільства.

Росія використовує проти України (у тому числі й для руйнування української системи соціального захисту і соціальної безпеки) весь комплекс заходів гібридної війни:

1) віртуальних воєнних дій (ВВД):
- спеціальних інформаційних кампаній (СІК);
- спеціальних інформаційних операцій (СІО);
- спеціальних інформаційних впливів (СІВ)];

2) спеціальних політико-економічних дій (ССД):
- спеціальних економічних операцій (СЕО);
- спеціальних фінансових операцій (СФО);

- спеціальних політичних операцій (СПО);

3) спеціальних енерготехнологічних операцій (СЕТО);
4) спеціальних геоприродничих операцій (СГПО);
5) спеціальних воєнних операцій (СВО);
6) традиційних воєнних операцій (ТВО).

У цьому зв'язку потрібно принципово по-новому розглянути саме поняття національної безпеки, під якою розуміємо стан і рівень захищеності життя і здоров'я, честі і гідності громадян, їхніх законних інтересів, публічних (державних і недержавних) інституцій, суверенітету, території та національних інтересів суспільства, організованого в державу-націю.

Виходячи з того, що суспільство складається з держави та громадянського суспільства, можна розглядати державну безпеку (безпеку державних структур, установ та організацій) та безпеку громадянського суспільства (безпеку недержавних структур і організацій). Безпека індивидів (громадян) рівноцінно входить і до безпеки держави, і до безпеки громадянського суспільства, оскільки людина є основою суспільства як такого.

Окремо потрібно згадати про безпеку нації як засновника держави. В такому разі безпека нації перебуває під захистом держави та опікою структур громадянського суспільства. У разі відсутності державного захисту нація дбає про свою безпеку (цінностей, мови, культури, освіти, релігії) через відтворювальні функції структур громадянського суспільства (громадських організацій, церкви, структур і традицій формальної та неформальної комунікації) та сім'ї.

Список рекомендованих джерел

1. Американська модель розвитку інформаційного суспільства. URL: https://prezi.com/jq9qriovt8t4/presentation/.
2. Аналіз політики: концепції, практика / Д. Л. Веймер, Е. Р. Вайнінг ; пер. з англ. І. Дзюб, А. Олійник. Київ : Основи, 1998. 654 с.
3. Бебик В. Глобальне інформаційне суспільство: інфо-влада, інфо-комунікація, інфо-демократія. *Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації.* 2016. № 1. С. 6–10.
4. Бебик В. Політологія: наука і навчальна дисципліна. Київ : Каравела, 2009. 496 с.

5. Бебик В. Інфо-комунікаційний менеджмент: поняття і типологія. *Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки».* 2017. № 13. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2996/2687.
6. Бебик В., Куйбіда В. Депутатська діяльність у системі публічного врядування : навч. посіб. Київ : НАДУ, 2017. 372 с.
7. Бебик В., Мякушко Н. Соціально-політичні аспекти формування інформаційного суспільства України. *Гілея. Політ. науки. наук. вісн. :* зб. наук. пр. Київ, 2018. Вип. 130. С. 411–413.
8. Бебик В. М., Мякушко Н. С. Соціальна політика і соціальна безпека в умовах формування інформаційного суспільства. *Гілея. Політ. науки. наук. вісн. :* зб. наук. пр. Київ : Гілея, 2018. Вип. 131. С. 360–364.
9. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования : пер. с англ. Изд. 2-е, испр. и доп. М. : Academia, 2004. 788 с.
10. Волзер М. Безпека і добробут. *Сучасна політична філософія :* антологія / упоряд. Я. Кіш. Київ : Основи, 1998. С. 486–523.
11. Глобалізація і сучасний міжнародний процес / за заг. ред. Б. Гуменюка, С. Шергіна (у співавт.). Київ : Ун-т «Україна», 2009. 508 с.
12. Інформаційно-комунікаційна демократія : монографія / за наук. ред. С. О. Довгого; ред. колегія: С. О. Довгий, В. В. Лісничий, В. М. Бебик, О. В. Радченко ; Ін-т телекомунікацій і глобального інформ. простору НАН України. Київ : Вид. СВС Панасенко І. М., 2015. 420 с.
13. Кисільова Т. М. Соціальна політика в умовах глобалізації. URL: http://old.niss.gov.ua/Table/Jalilo18/011.htm.
14. Мякушко Н. С. Соціальна безпека в умовах інформаційного суспільства. *Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки»* / Ін-т міжнар. відносин Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. 2017. № 13. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3002.
15. Мякушко Н. С. Соціальна політика в інформаційному суспільстві. *Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки»* / Ін-т міжнар. відносин Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. 2017.

№ 17. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3340.
16. Національна безпека в умовах інформаційних та гібридних війн / за заг. ред. В. Куйбіди і В. Бебика : монографія. Київ : НАДУ, 2019. 384 с.
17. Романюк А. С. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи. Львів : Видавн. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. 392 с.
18. Стратегічні комунікації в міжнародних відносинах : монографія / авт. кол. : В. М. Бебик та ін. Київ : Вадекс, 2019. 442 с.
19. Суспільно-політичні реформи / Л. В. Гонюкова та ін. Київ : Міленіум, 2003. 279 с.
20. Уэбстер Ф. Теории информационного общества. М. : Аспект Пресс, 2004. 400 с.
21. Химанен П., Кастельс М. Информационное общество и государство благосостояния: финская модель : пер. с англ. М. : Логос, 2002. 224 с.
22. Энциклопедия кибернетики / под ред. В. М. Глушкова. Киев : Гл. ред. укр. сов. энцикл., 1974. Т. 2. 624 с.
23. Lipset S. M. Political Man. The Social Bases of Politics. Baltimore, 1981. 477 p.
24. Lash S. Critique of Information. London : Thousand Oaks (Ca.): Sage Publications, 2002. 256 p.
25. Masuda Y. The Information Society as Postindustrial Society. Wash. : World Future Soc., 1983. 45 p.

5.3. Особливості формування соціальної політики України в умовах глобалізації

Державна соціальна політика країни формується на основі відповідної соціальної ідеології, закладеної в конституції, чинному законодавстві, базових ідеологічних та релігійних документах провідних політичних партій та конфесій, які діють у державі.

Не є винятком і Україна, Основний Закон якої (Конституція України, ст. 1) декларує побудову в Україні соціальної держави, яка спрямована на створення системи соціальної безпеки

та необхідних умов для реалізації соціальних прав українських громадян.

Проте світовий досвід свідчить, що декларації в Основному Законі країни та чинному законодавстві не можуть бути єдиним ідеологічним чинником, який визначає зміст державної соціальної політики, що перебуває під впливом цілого комплексу різноманітних зовнішніх та внутрішніх чинників.

Безумовно, існують і вагомі соціально-економічні чинники, на які впливають стан і рівень розвитку суспільства та його національної економіки, що не може бути незалежною від світових процесів глобального цивілізаційно-територіального регіонального та локального розвитку.

Цілий ряд теоретиків глобалістики (Е. Гідденс, М. Ватерс, У. Андерсен, Б. Баді, П. Петерс, Ч. Гіл та ін.) характеризує процеси глобалізації як єдність і взаємозалежність світу, які інтенсифікують і світові соціальні відносини. Таким чином, крім процесів формування сфери глобальної економіки, політики, вчені розглядають процеси глобалізації як соціальні процеси, які відбуваються в контексті посилення взаємозалежності націй, культурно-інформаційних обмінів та соціальної комунікації.

Управлінські функції реалізуються в соціальній сфері суспільства через систему соціального менеджменту. І формування глобального соціального суспільства потребує визначення поняття **глобального соціального менеджменту.**

Для формулювання цього поняття пропонуємо скористатися науково-методологічним підходом до вивчення проблем глобального суспільства, розробленим В. Бебиком, який виокремлює глобальний, цивілізаційно-територіальний, державно-національний, регіональний та локальний рівні суспільного управління.

Зокрема, на думку дослідника, глобальний політичний менеджмент має досліджувати закономірності функціонування й розвитку політичної сфери та політичного життя глобального суспільства в контексті управління структурами глобальної держави та глобального громадянського суспільства.

Використовуючи ці методологічні підходи, пропонуємо розглядати глобальний соціальний менеджмент, як:

а) наукову дисципліну, що досліджує глобальну соціальну сферу (зокрема, і соціальну політику;

б) систему управління глобальною соціальною сферою, що складається з глобальних соціальних структур, соціальних відносин, соціальної свідомості та соціальної діяльності.

Відповідно до цього визначимо ***предмет*** дослідження глобального соціального менеджменту:

• теоретичні й практичні аспекти соціального менеджменту глобальної соціальної держави, глобальних соціальних структур та соціальних відносин: міждержавних, міжнародних (урядових і неурядових) і транснаціональних організацій;

• проблеми соціального менеджменту глобального громадянського соціального суспільства, його структур, глобальної соціальної свідомості та соціальної культури;

• вплив глобальних соціальних організацій на функціонування національних моделей соціальної сфери і формування національної соціальної політики тощо.

Важливими елементами соціального менеджменту як науки і як системи управління в соціальній сфері є суб'єкти соціальної політики:

• структури держави: органи законодавчої, виконавчої, судової влади, органи місцевого самоврядування;

• структури громадянського суспільства: партії, профспілки, громадські організації;

• бізнесові структури: корпорації, фірми, об'єднання працедавців.

В умовах сучасних реалій, що характеризують Україну в ракурсі політичних наук як олігархічну республіку, напевно, олігархи справляють найбільший вплив на функціонування та еволюцію соціальної сфери суспільства і формування національної соціальної політики, оскільки вони контролюють політичні партії, представлені в парламенті та уряді, і фінансують більшість громадських організацій (профспілки, соціальні фонди та організації).

Одним з найважливіших параметрів оцінки сучасного глобального соціального суспільства є поняття соціального капіталу, який в умовах формування постіндустріального та становлення інформаційного суспільства набуває все більшої ваги і значення.

Важливість соціального капіталу для соціального прогресу суспільства визначається його роллю в підвищенні інтелектуального капіталу суспільства, інноваційної ефективності функціонування економіки, промисловості, освітньо-наукової та соціокультурної сфер суспільства.

Завдяки цій ролі соціального капіталу і держава, і бізнес-структури збільшують свої інвестиції в розвиток інтелектуального капіталу, який сприяє реальному підвищенню продуктивності праці та ефективності соціально-економічної сфери суспільства.

Таким чином, можна констатувати, що в умовах становлення інформаційного суспільства (суспільства знань) соціальний капітал стає важливим ресурсом розвитку національної держави, політичної, економічної та соціальної сфер суспільства. А з урахуванням необхідності збереження стабільності функціонування політичної системи в цілому держава і громадянське суспільство, економіка (в особі бізнесу, хоча біолігархічного) та об'єктивно зацікавлені в утвердженні соціальних рис національної держави, що формуються відповідно до стратегічних цілей державної соціальної політики.

Проте існують і об'єктивні суперечності в інтересах держави та бізнесу в контексті відновлення й примноження соціального капіталу суспільства і формування відповідної соціальної політики.

Держава внаслідок своєї соціально-політичної та соціально-економічної функціональності повинна більше дбати про прогрес у соціальній сфері суспільства, відновлення соціального та інтелектуального капіталу, формування справедливої соціальної політики.

Бізнес унаслідок своєї соціально-економічної функціональності має бути більш відповідальним за результати своєї економічної діяльності. Він реально використовує соціальні ресурси суспільства у власних егоїстичних цілях – отримання прибутку. Паралельно бізнес повинен дбати про повноцінне відновлення соціальних та інтелектуальних ресурсів суспільства, без чого неможливе й існування самого бізнесу як такого.

Крім того, слід зазначити, що бізнес все ж об'єктивно зацікавлений у соціальній стабільності в державі і тому має підвищувати рівень власної соціальної відповідальності. А для цього,

безумовно, потрібно розвивати співпрацю держави і бізнесу в розвитку соціальної сфери суспільства та прогресивному відновленні його соціального та інтелектуального капіталу.

В умовах становлення інформаційного суспільства (суспільства знань) корпоративний бізнес (в ідеалі) перетворюється із суто виробничо-економічної сили на соціально відповідальну суспільну силу, яка не повинна і не може бути вільною від соціальної відповідальності, і в такий спосіб все більше набуває соціальних рис та соціалізується.

Проте дуже часто суб'єктивний чинник в управління корпоративним (приватним) бізнесом теж дається взнаки. Глобальний і вітчизняний бізнес, які дедалі більше олігархізуються, прагнуть за будь-яку ціну реалізувати власні егоїстичні інтереси, втрачають інстинкти соціального самозбереження і фактично створюють умови для розхитування політичної та економічної системи суспільства та виникнення соціальних конфліктів у державі, які шкодять і державі, і громадянському суспільству, і самому бізнесу.

За таких умов балансування соціальних інтересів суспільства, державної бюрократії і (корпоративного, середнього і малого) бізнесу реально можуть здійснювати різноманітні структури та елементи громадянського суспільства (так званий третій сектор), які здатні своєю соціальною діяльністю сприяти досягненню певного соціального консенсусу в суспільстві.

Національна соціальна політика України також формується під впливом міжнародних соціальних структур, зокрема на основі конвенцій, підписаних з МОП, але більшою мірою – під сильним впливом глобальних фінансово-економічних організацій (МВФ, СБ, ЄБРР, ОЕСР), які висувають соціально-економічні вимоги при наданні фінансової допомоги чи кредитуванні певних програм.

Зазначимо, що вимоги глобальних фінансово-економічних організацій далеко не завжди, якщо точніше – практично ніколи не збігаються з національними інтересами країн-реципієнтів фінансово-кредитної допомоги від указаних глобальних фінансових інституцій, які ставлять свої корпоративні інтереси вище за глобальні інтереси людства та національні інтереси країн і народів.

Важливим механізмом впливу на розробку та здійснення соціальної політики української держави є курс на європейську інте-

грацію, визначений українською владою як стратегічна лінія розвитку України. Цей курс спрямований на подальший вступ нашої країни до Європейського Союзу (через асоціацію – на членство), яке на основі зближення національних соціальних моделей країн ЄС поступово вибудовує загальноєвропейську соціальну модель та формує узгоджену соціальну політику. Особливо важливо в цьому контексті враховувати, що в умовах російської агресії в Україні це практично єдиний магістральний напрям, що може реально сприяти модернізації економіки та соціальної сфери України.

Варто також зазначити, що в країнах Євросоюзу питання соціального діалогу і розвитку соціальних програм зазнають серйозного впливу структур влади, структур та впливових елементів громадянського суспільства країн ЄС.

А сама соціальна модель ЄС, яка формується в рамках Євросоюзу, характеризується в сучасних умовах як досить динамічна і соціально орієнтована. Саме цього і бракує Україні, яка фактично поділена між олігархічними кланами, що не можуть і не прагнуть піднятися на рівень національних стратегічних інтересів розвитку українського суспільства, його соціальної сфери.

Більше того, соціальна парадигма ЄС нині еволюціонує від поняття «благополучна держава» (яка забезпечує переважно пасивних громадян) до поняття «благополучне суспільство» (що характеризується активними громадянами, які беруть участь у діяльності органів влади та громадянського суспільства). В нашій країні, яка пережила два майдани і змушена воювати з російськими агресорами, в принципі громадяни досить активні, вони можуть бути основою для розбудови «благополучного суспільства», але їм не вистачає соціальної згуртованості і певного соціального досвіду.

Указана вище ідеологія формування та еволюції загальноєвропейської соціальної моделі характеризується соціальною згуртованістю не як абстрактною метою спрямованості суспільства, а скоріше як засобом його соціально-економічної динаміки та створення матеріальної бази для функціонування й подальшого розвитку соціальної євромоделі.

Унаслідок цього є підстави констатувати, що євроінтеграційна політика ЄС спрямована на стимулювання соціально-економічного розвитку країн Євросоюзу, а завдання національних урядів

полягає в реалізації розвитку соціального контексту політики ЄС у соціальній сфері. Це, безумовно, потрібно і Україні.

Зрозуміло, що зміст, характер, сутність соціальної політики країн ЄС, досить високий рівень соціальних стандартів країн Євросоюзу не може не впливати на соціальну свідомість українського суспільства і соціальну політику в Україні, особливо після того, як наша країна отримала безвізовий режим комунікацій з країнами Євросоюзу на міжперсональному рівні.

В умовах безвізового режиму, коли українські громадяни масово відвідують країни ЄС з бізнесовими, освітньо-культурними і туристичними цілями, слід також розуміти, що фактичне відкриття кордонів і ринків праці ЄС для українських громадян теж є вагомим чинником і мотиватором розвитку національної соціальної сфери України в контексті порівняльного аналізу соціальних стандартів, особливостей здійснення соціальної політики ЄС і України.

Корисним для України, безумовно, є досвід країн Центральної і Східної Європи, що не так давно були сателітами СРСР та членами «соціалістичного табору». Після вступу до ЄС у цих країнах виникли досить серйозні проблеми з трудовою міграцією власних громадян до більш розвинених в соціально-економічному плані країн Західної Європи, Великої Британії, США і Канади, в яких рівень заробітної платні та відповідного соціального захисту значно вищий.

Як наслідок цілі сектори економіки в країнах Східної і Центральної Європи практично залишилися без кваліфікованої робочої сили, що знизило інвестиційну привабливість цих країн для глобального бізнесу, який масово почав інвестувати в країни Азії і Африки.

Водночас вакансії, що вивільнилися, почали заповнювати мігранти із сусідніх східних країн: України, Молдови, Білорусі, Грузії, Вірменії, Азербайджану, Росії, Казахстану, інших нових незалежних країн, що раніше входили до Радянського Союзу. Своєю чергою, до європейських країн з колишнього СРСР масово почали їхати емігранти з країн Кавказу, Центральної та Південної Азії, Африки.

Але тут варто зробити зауваження, які стосуються якості трудових ресурсів, які виїхали з України на заробітки в ЄС, Велику Британію, США, Канаду, КНР та інші високорозвинені країни світу: це переважно досить молоді та активні люди з вищою освітою і кваліфіковані робітники.

Натомість до України потрапили особи зі значно нижчим освітньо-кваліфікаційним рівнем, які не здатні і не бажають (з різних причин) працювати в промисловості, науці та інших сферах економіки, що визначають сучасне постіндустріальне та інформаційне суспільство.

У кращому разі особи, які мігрують в Україну, працюють (часто нелегально) у сфері торгівлі чи приготування їжі, а часто вибирають собі кримінальні заняття. Все це в комплексі негативно позначається на функціонуванні соціальної сфери українського суспільства, національної соціальної моделі.

Єдиним винятком, напевно, стали громадяни Ізраїлю – колишні громадяни України чи колишнього Радянського Союзу, які, втім, не поспішають йти на роботу в промисловість і сільське господарство, а прагнуть працювати переважно у сферах торгівлі, нерухомості чи медіа-бізнесу.

Указані вище процеси трудової міграції в напрямі: Центральна та Південна Азія – Східна та Південна Європа – Центральна Європа – Західна Європа – США відбулися на рівні окремих індивідів, які шукають собі кращого життя через регіональні війни, спровоковані Росією, безробіття та низькі соціальні стандарти у власних країнах.

Такі процеси, безперечно, позначаються і на загальнодержавному рівні в Україні, зокрема визначають напрями еволюції соціальної сфери, формування національної соціальної політики держави, яка задекларувала своєю стратегічною метою вступ до ЄС.

А для цього, своєю чергою, потрібно перевести на європейські стандарти законодавчу базу, економіку, техніку і технології, здійснити реформи в пенсійній системі, системах охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, соціального страхування.

Вагомий вплив на сучасну соціальну політику України, формування української соціальної моделі справляє не тільки аналогічний досвід країн ЄС, а й діяльність глобальних, насамперед фінансових структур, які ставлять свої умови при наданні фінансово-кредитних ресурсів.

Україна, як відомо, була прийнята до МВФ 1992 р. (Закон України «Про вступ України до Міжнародного валютного фонду»). Фінансова квота України в МВФ була встановлена в сумі 1 млрд 372 млн СПЗ.

Після 1994 р. МВФ організував співпрацю України за програмами: Stand-by EFF («Механізм розширеного фінансування») та STF. Відповідно до вимог МВФ кошти за цими програмами спрямовуються переважно на покриття державних дефіцитів платіжного і торговельного балансів, використання кредитів МВФ для формування національних валютних резервів. Наприклад, завдяки кредитам МВФ Україна досить успішно провела грошову реформу, ввела конвертованість національної валюти – гривні за поточними фінансовими операціями.

В історії співробітництва України з МВФ можна виділити такі етапи.

У 1994–1995 рр. Україна отримала фінансову допомогу – системну трансформаційну позику (STF – Systemic Transformation Facility) на суму 498,7 млн СПЗ / 763,1 млн дол. США з метою підтримки свого державного платіжного балансу. Але через порушення Україною умов МВФ ця програма була завершена достроково.

Протягом 1995–1998 рр. Україна отримувала від МВФ кредитно-фінансові ресурси (програма «stand-by») для підтримки курсу гривні та покриття дефіциту платіжного балансу на суму 1318,2 млн СПЗ / 1935 млн дол. США, протягом 1998–2002 рр. – кредитно-фінансові ресурси (програма розширеного фінансування EFF – Extended Fund Facility), яка передбачала кредитування України з боку МВФ на суму 2,6 млрд дол. США.

У 2000 р. Програма EFF була продовжена до 2002 р., але МВФ не надав Україні повної суми кредитів, зафіксувавши негативні результати виконання нею вказаної програми. В рамках реалізації програми EFF Україна отримала 1193,0 млн СПЗ / 1591,0 млн дол. США, які були використані для поповнення валютних резервів НБУ.

У 2004–2005 рр. після того, як була завершена програма EFF, Кабінет Міністрів України обрав для співпраці з МВФ програму «стенд-бай», яка була розрахована на 12 місяців і реалізовувалася на безкредитній основі. Ця програма передбачала отримання Україною кредиту на суму 411,6 млн СПЗ / 600 млн дол. США в разі погіршення державного платіжного балансу або зменшення валютних резервів НБУ.

У рамках програми «стенд-бай» (яка була виконана в договірний термін) передбачалася еволюційна трансформація відносин між МВФ і Україною в напрямі безкредитних.

Згодом стосунки України і МВФ розвивалися на безкредитній основі, а саме співробітництво України з МВФ було зосереджено на технічній допомозі, спрямованій на вирішення проблем макроекономіки та проблем, пов'язаних з грошово-валютною, податковою та бюджетною політикою Української держави, державним боргом, тіньовою економікою, макроекономічним прогнозуванням тощо.

Протягом 2005–2006 рр. відбувалися так звані технічні місії МВФ, які відвідували нашу країну з метою надання консультативної допомоги з питань управління державним боргом України, бюджетно-фінансової політики держави та організації роботи митниці.

У 2006–2007 рр. в Міністерстві фінансів Україні на постійній основі працював експерт МВФ, який надавав домогу у розробці стратегії планування державного бюджету, здійснення поточного фінансового аналізу й прогнозування, контролю за фінансовою стабільністю країни.

Після світової фінансової кризи 2008 р. було поновлено співробітництво України з МВФ, результатом якого стало підписання угоди між Україною та МВФ щодо впровадження дворічної програми «стенд-бай» із обсягом фінансування 16,43 млрд дол. США, що становило близько 800 % від фінансово-кредитної квоти України в МВФ.

У рамках дії програми «стенд-бай» наша країна отримала 3 фінансових транші кредитів обсягом 10,6 млрд дол. США.

Із цих коштів 4,5 млрд дол. США було безпосередньо спрямовано до Державного бюджету України для покриття фіскального дефіциту, в тому числі на погашення зовнішніх фінансових боргових зобов'язань Кабінету Міністрів України, підтримки курсу національної валюти та підвищення ліквідності національного банківського сектору.

Таким чином, можна констатувати, що ***МВФ фактично фінансував повернення власних кредитних коштів, раніше наданих Україні, чим «заганяв» Україну у ще глибшу «боргову яму».***

Наступний кредитний транш на суму 1,875 млрд СПЗ було витрачено також для фінансування фіскального дефіциту та виплату зовнішніх боргів (1 млрд СПЗ – на рахунки Міністерства фінансів) та для поповнення міжнародних валютних резервів із метою регулювання платіжного балансу, підтримки обмінного курсу національної валюти та ліквідності системи українських банків (875 млн СПЗ – на рахунки НБУ).

Третій кредитний транш МВФ за програмою був перерахований Державному казначейству України на вирішення питань фінансування бюджетного сектору.

Наступний кредитний транш у сумі 3,9 млрд дол. США планувалося отримати у 2009 р., але програма фактично була закрита, проте Україна як країна-член МВФ отримала значно менші кошти на власний рахунок авуарів (у рамках загального та спеціального розподілів коштів МВФ) на суму 1,309 млрд СПЗ.

Після цього Міністерство фінансів України звернулося до МВФ з проханням про конвертацію вказаних фінансових ресурсів, у результаті чого український уряд отримав 1,228 млрд СПЗ / 2 млрд дол. США.

Ресурси, отримані від МВФ, дали можливість Кабінету Міністрів Украни та Національному банку України утримати контроль над макроекономічною ситуацією, уникнути дефолту і скорочення фінансування соціальних програм.

Ця програма МВФ стала сигналом для зарубіжних інвесторів і дала змогу утримати на відновідному рівні рейтинги України та її цінних паперів.

У 2010 р. технічні місії МВФ, які працювали в нашій країні, досліджували макроекономічну ситуацію в Україні та з'ясовували можливості щодо відновлення для неї кредитування МВФ.

Після цього візиту та візиту українських урядовців до США Рада Директорів МВФ ухвалила рішення про затвердження нової програми для України на 2010–2013 рр., у рамках якої було заплановано надання Україні кредиту МВФ на суму 15,15 млрд дол. США.

Протягом указаного періоду обсяг кредитування України з боку МВФ становив понад 20 млрд дол. США.

Кардинальні зміни у продовженні співпраці України з МВФ відбулися внаслідок зміни внутрішньополітичної ситуації в нашій країні, яка виникла в листопаді 2013 р.

Український майдан, Революція гідності, російська агресія проти України, анексія Росією Криму, війна на Донбасі, підписан-

ня Україною угоди про асоціацію з ЄС стали серйозним викликом не лише для України, а й для всього світу. Особливістю цього етапу, на відміну від попередніх періодів соціальної активності українського суспільства, було те, що причиною збурення стали не проблеми соціально-економічного характеру, а прагнення реалізації загальнолюдських цінностей: свободи, демократії, боротьби з корупцією, люстрації.

МВФ уперше за свою історію (з 1945 р.) не просто продовжив, а суттєво розширив програму співпраці з Україною, незважаючи на окупацію російським агресором українського Криму і Донбасу та не оголошену російсько-українську війну, яку наша олігархічна влада іменувала «антитерористичною операцією».

У 2015 р. керівництво МВФ прийняло рішення про відкриття нової лінії розширеного кредитування на термін до чотирьох років на суму понад 17 млрд дол. США.

Ефективність використання і доцільність кредитів МВФ в економіку України є предметом активної суспільної дискусії, протистояння в політичних та експертних колах. До того часу кредити МВФ безпосередньо не впливали на формування соціальної політики країни, як у 2015 р.

Практично ***головною умовою отримання траншу МВФ були вимоги: оптимізації системи соціальних пільг і допомог, у тому числі й пенсійної системи, та приведення до рівня собівартості цін і тарифів на житлово-комунальні послуги*** (за умов відсутності реального енергетичного ринку!).

Реформи в режимі «шокової терапії» в кожному суспільстві є вкрай непопулярними. Але якщо вони тривають не дуже довго (до двох років), передбачають поступове підвищення рівня життя людей, такі реформи є ефективними й досягають своєї мети.

Так, для Польщі, Румунії, Чехії, Греції наслідки вказаних реформ були позитивними.

Велике значення в соціальній політиці країни має пенсійна реформа. Кабінет Міністрів України вжив досить реальних, хоча й радикальних заходів щодо встановлення єдиних принципів нарахування пенсій, ліквідувавши систему спеціальних пенсій. На часі створення європейської системи пенсійного забезпечення, що передбачатиме елементи накопичувальної системи

та реального впровадження системи недержавного пенсійного страхування.

Зрозуміло, що загалом система соціального забезпечення залежить від стану національної та світової економіки. Проте українській владі не вдалося здійснити ефективні економічні реформи і зменшити дефіцит Пенсійного фонду. Водночас відповідно до вимог МВФ було змінено систему виходу на дострокову пенсію людей, які мають на це право.

Однак системна суспільна криза, відсутність в Україні реальних економічних реформ та непродумана соціальна політика не сприяли підвищенню рівня соціальної безпеки та захисту громадян України.

Подальша співпраця України з МВФ у принципі могла б принести певну користь економіці країни, але, на нашу думку, в цьому є й суттєві ризики.

Продовження кредитно-фінансової співпраці з МВФ могло б бути гарантією здійснення в Україні структурних реформ в економіці, сприяти внутрішній і зовнішній стабільності, підтримці курсу гривні, покриттю дефіциту державного бюджету.

Водночас програма кредитування України з боку МВФ спричинила появу ризиків, коли кошти від МВФ витрачаються не на структурні реформи, збільшується державний борг, що може призвести до неспроможності уряду обслуговувати борги і збільшити загрози настання дефолту для національної економіки. А валютно-кредитні кошти від МВФ не можуть бути використані для фінансування соціальних виплат, пенсій, зарплати, безпосереднього підвищення життєвих стандартів.

Однак ці кошти в принципі могли б стати опосередкованим чинником зростання української економіки, внаслідок чого уряд міг би збільшити дохідну частку національного держбюджету. Це могло б бути основою для стабілізації економіки, перегляду і підвищення соціальних стандартів, створення додаткових робочих місць, збільшення обсягів експорту, стабілізації національної валюти.

У 2015 р. МВФ надав Україні 3 транші на суму 1 млрд 666,76 млн дол. США, у 2016 р. – 4 транші в 621,92 млн дол. США, у 2017 р. – 4 транші на суму 626,30 млн дол. США, а в 2018 р. – 4 транші на суму 630,68 млн дол. США.

Згідно з меморандумом між Україною та МВФ Україна повинна була повернути найбільше кредитних коштів за своїми зобов'язаннями перед МВФ у 2018 р. та 2023–2024 рр., що не могло не вплинути на стан соціальної сфери українського суспільства.

Для України (в контексті соціальної політики) співпраця з МВФ обертається на політику «затягування пасків», оскільки урядові структури, враховуючи стан української економіки, реально не можуть підняти рівень життя і покращити добробут громадян України.

А отримані від міжнародних фінансових інституцій кредити, які збільшують державний борг, використовуються неефективно і не приводять до створення робочих місць, хоча й частково сприяють підтримці стабільності національної фінансової системи.

Значний вплив на становлення соціальної політики Української держави справляє співпраця з ЄС, який вибудовує загальноєвропейську соціальну модель. Ідеологія цієї моделі еволюціонує від поняття «благополучна держава» (що забезпечує пасивних громадян) до поняття «благополучне суспільство» (із соціально активними громадянами) і спрямована на стимулювання соціально-економічного розвитку країн ЄС та вироблення національними урядами цих країн узгодженої соціальної політики.

Як уже зазначалося, важливою проблемою є міграція трудових ресурсів з України до ЄС, Великої Британії, США, Канади та ін. З України емігрує молодь з вищою освітою та кваліфіковані робітники, а прибувають особи, які не здатні і не бажають працювати в сферах економіки, що визначають сучасне інформаційне суспільство. Все це позначається на функціонуванні соціальної сфери українського суспільства, яка потребує переведення на європейські стандарти законодавчої бази, пенсійної системи, сфер охорони здоров'я, соціального захисту і соціального страхування, освіти.

Для економіки України співпраця з глобальними фінансовими інституціями (МВФ, СБ, ОЕСР та ін.), які висувають свої умови при наданні кредитно-фінансових ресурсів, не є позитивним явищем, оскільки ці кредити збільшують державний борг, спрямовані лише на підтримку стабільності національної фінансової системи, а не на кредитування безпосередньо суб'єктів української економіки.

Відповідно до цих процесів об'єктивно руйнуються основи національно-державного суверенітету, коли національні уряди змушені ухвалювати свої рішення, в тому числі в соціальній сфері, під впливом не тільки внутрішніх політичних та соціально-економічних чинників, а й глобальних (наддержавних, міжнародних) організацій та транснаціональних корпорацій і банків (ТНК, ТНБ).

Унаслідок цих трансформаційних процесів глобального суспільного управління частина функцій державного управління, зокрема в соціальній сфері, передається до глобальних організацій (вгору) та локальних рівнів управління (вниз).

Що ж стосується регулювання глобальної економіки, то в ній відбувається глобалізація товаровиробництва, надання послуг та глобалізація ринків, які впливають на еволюцію і зміни в державній активності у складі соціально-економічної системи, що суттєво впливає на сучасну державну соціальну політику.

В умовах глобалізаційних перетворень реалізація функцій національної держави значно ускладнюється, оскільки багато проблем і викликів для національної безпеки, економіки, політики, промисловості, аграрного сектору, екології, соціальної, освітньо-наукової та інформаційно-культурної сфер виникають за межами країни.

Адекватне реагування на ці проблеми і виклики, які часто виходять за межі національних кордонів і мають регіональний та глобальний характер, часто потребує спільних зусиль кількох держав, регіональних об'єднань або й усього світового співтовариства в особі глобальних міжнародних структур та організацій.

Крім того, формування соціальної держави в умовах процесів глобалізації та демократизації відбувається при паралельному розвитку структур та елементів громадянського суспільства, які дедалі більше беруть участь у формування та впровадженні цілеспрямованої соціальної політики держави.

Своєю чергою, демократична держава, об'єктивно зацікавлена у збереженні стабільності своєї політичної системи, так само об'єктивно сприяє посиленню ролі структур та елементів громадянського суспільства в соціальній сфері (при розробці та реалізації соціальної політики, наданні соціальних послуг, врегулюванні соціальних конфліктів).

Список рекомендованих джерел

1. Антоненко І. Співробітництво України з міжнародними фінансово-кредитними організаціями – шлях до стабільності та розвитку в період кризи. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2009_13/Antonenko.pdf.
2. Бебик В. Політологія: наука і навчальна дисципліна. Київ : Каравела, 2009. 496 с.
3. Бебик В., Куйбіда В. Депутатська діяльність у системі публічного врядування : навч. посіб. Київ : НАДУ, 2017. 372 с.
4. Глобалізація і сучасний міжнародний процес / за заг. ред. Б. Гуменюка, С. Шергіна (у співавт.). Київ : Ун-т «Україна», 2009. 508 с.
5. Доліновська О. Я. Співпраця України з Міжнародним Валютним Фондом та перспективи розвитку економіки держави. 2012. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1401.
6. Европеизация и разрешение конфликтов: конкретные исследования европейской периферии : пер. с англ. М. : Весь мир, 2005. 312 с.
7. Європейська інтеграція / уклад.: М. Яхтенфукс, Б. Колєр-Кох; пер. з нім. М. Яковлєва. Київ : Видавн. дім «Києво-Могилян. акад.», 2007. 294 с.
8. Макарська О. В. Державні соціальні програми: теоретичні аспекти, методика, розробки та оцінки : монографія. Київ : Ліра, 2004. 328 с.
9. Мякушко Н. С. Діяльність Міжнародного валютного фонду в галузі соціальної політики (на прикладі досвіду України, Чехії та Греції). *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації.* 2015. № 2. С. 61–68.
10. Мякушко Н. С. Соціальна політика в умовах глобалізації: регіональний та національний досвід. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації.* 2016. № 2. С. 40–45.
11. Пасько Я. І. Соціальна держава і громадянське суспільство : співпраця versus протистояння : монографія. Київ : ПАРАПАН, 2008. 272 с.
12. Політичний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. 2-е вид., доп. і перероб. Київ : Генеза, 2004. 735 с.

13. Політичні проблеми сучасної України: аналітичні доповіді інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 600 с.
14. Проблеми модернізації політичних систем сучасності / М. І. Панов та ін. ; за заг. ред. Л. М. Герасіної, О. Г. Данильяна. Харків : Право, 2008. 320 с.
15. Рябов С. Г. Політологічна теорія держави. Київ : Тандем, 1996. 240 с.
16. Суспільно-політичні реформи / Л. В. Гонюкова та ін. Київ : Міленіум, 2003. 279 с.
17. Таланчук Петро. Державотворчий потенціал української нації: публіцистика. Київ : Ун-т «Україна», 2015. 322 с.
18. Тертичка В. В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні : монографія. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. 750 с.
19. Ткач О. Особливості державної політики у сфері соціального розвитку України. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації.* 2013. № 3. С. 67–70.
20. Фукуяма Ф. Конец истории? *Вопр. философии.* 1990. № 3. С. 134–148.
21. Челлен Р. Государство как форма жизни. М. : РОССПЭН, 2008. 319 с.
22. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки). Київ : Либідь, 2002. 212 с.
23. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах : пер. с англ. М. : Прогресс-Традиция, 2004. 480 с.
24. Хижняк Ігор. Від «навіки разом» до «omnes et singulos» (разом і окремо). *Україна у системному протистоянні полюсів сили :* монографія. Київ : Саміт-Книга, 2018. 416 с.
25. Ярова Л. Система соціального захисту у країнах Центральної і Східної Європи. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації.* 2012. № 2. С. 122–124.
26. Brzezinski Z. The Grand Failure: The Birth and Decay of Communism in the Twentieth Century. New York : Charles Schribner's Sons, 1989. 278 p.
27. Pojman Louis P. Global Political Philosophy. NY : McGraw-Hill Companies, Inc., 2003. 249 p.

ПІСЛЯМОВА

У навчальному посібнику здійснено комплексний теоретико-методологічний і політико-праксеологічний аналіз концепцій сталого розвитку та соціальної політики держави в умовах глобалізації, в результаті чого сформульовано такі висновки.

Доведено, що формування глобальної економіки, в контексті якої відбувається глобалізація виробництва товарів, послуг і ринків, впливає на еволюцію і зміни державної активності в соціально-економічній системі, що визначає й особливості моделей сталого розвитку та формування соціальної політики держави.

Проаналізовано моделі соціальних систем і моделі соціальної політики, розглянуто особливості здійснення соціальної політики та забезпечення соціальної безпеки громадян у сучасних умовах; запропоновано визначення нових наукових напрямів: соціальної глобалістики (досліджує глобальні соціальні структури, глобальні соціальні відносини, глобальну соціальної свідомості та глобальну соціальну діяльність, що перебувають в інтегрально-функціональній єдності та взаємодії) та глобального соціального менеджменту (система управління глобальною соціальною сферою, що складається з глобального соціальних структур, соціальних відносин, соціальної свідомості та соціальної діяльності).

Наголошено на тому, що під соціальною політикою мається на увазі система цілей та засобів їх досягнення політичними і державними інституціями з регулювання соціальної сфери суспільства, соціальних відносин відповідно до сукупності політичних установок, принципів, рішень та ідей, спрямованих на задоволення соціальних інтересів і потреб індивидів, соціальних груп, класів та ін.

Визначено, що політика сталого розвитку та поєднана з нею соціальна політика спрямовані на узгоджене функціонування економічної, політичної та соціальної сфер суспільства в контексті збалансованого функціонування держави, ринку і громадянського суспільства з гарантованим рівнем соціальної безпеки та соціального захисту громадян (мінімальної заробітної платні, пенсій, адресної допомоги в комунальній і транспортній сферах, системах охорони здоров'я), об'єктом якої виступають суспільство, соціальні групи, окремі індивіди.

Зроблено акцент на тому, що держава формулює завдання сталого та соціального розвитку суспільства, здійснює законотворчу діяльність у соціальній сфері, забезпечує її бюджетною та організаційно-управлінською підтримкою, але з розвитком громадянського суспільства перелік суб'єктів соціальної політики розширюється за рахунок недержавних організацій, що підвищує ефективність соціальної політики держави.

Здійснено аналіз трьох ключових моделей соціальних систем: класичної (механістична), кібернетичної (адаптивна) і синергетичної (інноваційна), які є наслідком взаємодії: суспільства, соціальних груп та індивідів; держави і громадянського суспільства; економіки і соціальних груп та індивідів. Показано, що ефективність соціальної політики визначається: рівнем соціальної безпеки суспільства, соціальних груп, індивідів та рівнем соціальної відповідальності держави, бізнесу та особи.

Досліджено пріоритети соціальної політики в сучасних демократичних державах: створення гідних умов життя для своїх громадян; компенсування негативних наслідків функціонування ринкової економіки; забезпечення соціальної справедливості та соціально-політичної стабільності в країні; визнання індивіда суб'єктом соціальної політики; забезпечення соціальної захищеності громадян; зниження рівня соціального напруження в країні; співпраця держави і громадянського суспільства в розв'язанні соціальних конфліктів та соціальних проблем; сприяння самореалізації особистості тощо.

Виокремлено базові аспекти в процесах глобального сталого розвитку та формування глобальної соціальної політики крізь призму впливу на неї глобальних соціальних структур: посилення ролі великого капіталу в економіці та соціальній сфері, зменшення ролі держави в соціальному захисті громадян, підвищення соціального напруження в більш розвинених країнах унаслідок міграції з країн третього світу, перехід від соціал-демократичної до більш ліберальної моделі соціальної політики та ін.

Зазначено, що одним із важливих аспектів формування глобального інформаційного суспільства та національних моделей інформаційного суспільства є принципова ідеологічна та соціально-структурна відмінність базису інформаційного суспільства від

базису індустріального суспільства, в якому соціально-економічною основою був «середній клас», який складався переважно з кваліфікованих робітників і службовців, зорієнтованих на реалізацію соціально-економічних цілей суспільства своєї соціальної групи, конкретного індивіда. В інформаційному суспільстві соціально-економічну основу становить віртуальний «інтелектуально-інформаційний клас» – працівники масмедіа та інформаційного бізнесу, фрілансери, учасники соціальних мереж та ін., які не мають спільних соціально-економічних цілей, характеризуються строкатістю ідейно-політичних та культурно-цивілізаційних цінностей, що призводить до більш жорсткого соціального протистояння. А традиційне протистояння буржуазії і найманих працівників, яке переважно обмежувалося соціально-економічною сферою суспільства і наповнювалося імперським геополітичним змістом, доповнюється протистоянням цивілізаційно-культурним, національно-релігійним, соціально-інтелектуальним та соціально-психологічним, яке підсилюється і маніпулюється з допомогою глобальних засобів масової комунікації.

Виявлено, що в умовах формування глобальної економіки, глобального інформаційного суспільства та національних моделей інформаційного суспільства нематеріальні ресурси стають більш важливими, ніж матеріальні, що актуалізує проблеми соціальної справедливості у сфері рівного і вільного забезпечення доступу громадян до інформації, знань, науки, ресурсів освіти і культури, вимагає зміни підходів до розуміння змісту і рівня розвитку соціальності держави та осучаснення соціально-правових відносин у суспільстві, забезпечення симетричної соціальної комунікації та взаємодії держави і громадянського суспільства в процесі розробки й здійснення соціальної політики держави.

Аргументовано, що для української економіки співпраця з глобальними фінансовими інституціями (МВФ, СБ, ОЕСР та ін.), які висувають свої умови при наданні фінансово-кредитних ресурсів, не є таким уже й позитивним явищем, оскільки ці кредити збільшують державний борг, руйнують національну економіку, спрямовані лише на підтримку стабільності національної фінансової системи, а не на кредитування безпосередньо суб'єктів української економіки.

Виявлено, що внаслідок трансформаційних процесів глобального суспільного управління реалізація функцій національної держави значно ускладняється, оскільки багато проблем і викликів для національної безпеки, економіки, політики, промисловості, аграрного сектору, екології, соціальної, освітньо-наукової та інформаційно-культурної сфер виникають за межами країни, а частина функцій державного управління, зокрема і в соціальній сфері, передається до глобальних організацій та локальних рівнів управління.

Крім того, варто зауважити, що в умовах вірусо-бактеріологічних війн і глобальних пандемій проблеми побудови ефективних моделей сталого розвитку та соціальної політики опиняються під загрозою, оскільки відбувається глобальний спад економіки і глобальне обмеження прав людини, а отже, і суспільних ресурсів, спрямованих на здійснення соціальної політики, стає дедалі менше.

Констатовано, що українська модель сталого розвитку і соціальної політики на сучасному етапі суспільного розвитку держави розміщена між патерналістською та ринковою моделями соціальної політики, зазнаючи впливу глобалізаційних та євроінтеграційних процесів. Але глобальні фінансово-економічні структури, що нав'язують українській владі ліберальну модель соціальної держави, пов'язуючи це з умовами надання чергових кредитів, не враховують рівень соціально-економічного розвитку країни, ментальність та національну культуру, що може призвести до соціальних вибухів і робить проблематичним ефективне запровадження ліберальної моделі соціальної та інформаційної безпеки в Україні.

На основі сформульованих висновків можна краще розуміти, куди має рухатися Україна при побудові суспільства сталого розвитку, соціальної правової демократичної держави, що перебуває під впливом об'єктивних (глобальних) і суб'єктивних (внутрішніх) чинників. Залишилося лише одне: щоб правляча політична еліта, нарешті, усвідомила свою українськість і піднялася на рівень розуміння цілей сталого розвитку та соціальної політики крізь призму національних інтересів і національної безпеки.

Навчальне видання

Бебик *Валерій*
Куйбіда *Василь*
Мякушко *Надія*

СТАЛИЙ РОЗВИТОК І СОЦІАЛЬНА ГЛОБАЛІСТИКА

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Відповідальний за випуск *В. С. Андрейчук*
Редактор-коректор *В. Г. Шевельова,*
Технічний редактор *О. Г. Перехрест*

Підп. до друку 29.12.2021.

Формат 60×84/16. Обл.-вид. арк. 12,76.
Ум.-друк. арк. 14,88.
Наклад 100 пр.

Видавець і виготовлювач «Талком»
03115, м.Київ, вул. Львівська, 23
тел/факс (044)424-40-69, 424-56-26
Email:ukraina.vdk@email.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4538 від 07.05.2013